

Inštitút pre výskum
práce a rodiny

Dobrovoľníctvo starších ľudí - dopadová výskumná štúdia

Záverečná správa

*Kvetoslava Repková
Alžbeta Brozmanová Gregorová*

Bratislava, 2024

Výskumná úloha/Výskumný projekt

Dobrovoľníctvo starších ľudí – dopadová výskumná štúdia [Volunteering of older people – an impact research study]

Zadávatel' úlohy

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR

Autorky

prof. PhDr. Kvetoslava Repková, CSc.

doc. PhDr. Alžbeta Brozmanová Gregorová, PhD.

Externá spolupráca:

Ing. Mária Filipová (Únia miest Slovenska)

Mgr. Ing. Ivana Hačková

Mgr. Mária Milková (Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti)

Mgr. Richard Lukačka

doc. Mgr. Michaela Skyba, PhD. (Centrum pre edukáciu a výskum seniorov Inštitútu edukológie a sociálnej práce FF PU v Prešove)

Mgr. Darina Šipošová Ďurianová (Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR)

Mgr. Silvia Obrotková (Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR)

Uloženie výstupu

Inštitút pre výskum práce a rodiny, Župné nám. 5-6, 812 41 Bratislava

Rozsah: 5,76 AH

Anotácia:

Výskumná štúdia bola realizovaná v rámci naplňovania domény 4.9, cieľ 2, opatrenia 4 Národného programu aktívneho starnutia na roky 2021-2030: „Realizovanie výskumu zameraného na vplyv aktívneho dobrovoľníctva na zdravie, sociálny a psychický stav starších dobrovoľníkov ako podklad pre propagáciu dobrovoľníctva medzi staršími ľuďmi“. Pre účely realizácie štúdie bol zvolený kombinovaný (následný kvantitatívno-kvalitatívny) výskumný dizajn. V prvej (kvantitatívnej) časti výskumnej práce boli analyzované dostupné reprezentatívne výskumné zdroje zamerané na prevalenciu dobrovoľníctva medzi osobami 55+, ich socio-demografické charakteristiky a vybrané ukazovatele kvality života. Vo väčšine sledovaných ukazovateľov (napr. vek, vzdelanie, socio-ekonomická situácia, občianska angažovanosť, ale aj pocit šťastia a životnej pohody či sociálnej ukotvenosti) bol významný rozdiel medzi tými staršími ľuďmi, ktorí boli dobrovoľnícky angažovaní a tými, ktoré neboli.

V kvalitatívnej časti štúdie sme spracovali inštrumentálnu prípadovú štúdiu Centra dobrovoľníctva v Banskej Bystrici. Realizovali sme pološtruktúrované rozhovory s manažérkou centra, dvomi koordinátorkami dobrovoľníckych programov a štyrmi staršími dobrovoľníčkami so zameraním na skúmanie ich reflexií na dopady výkonu formálneho dobrovoľníctva na ich život. Kvalitatívne zistenia potvrdili doterajšie výskumné poznanie ohľadom pozitívneho vplyvu dobrovoľníctva starších ľudí na jednotlivé aspekty ich života. Pridaná hodnota výskumu spočívala v tom, že umožnil pochopiť a interpretovať tento

pozitívny vplyv v kontexte (v súvislostiach) individualizovaných životných trajektórií zapojených dobrovoľníčok a manažérskej, programovej a koordinačnej činnosti centra dobrovoľníctva. Vybrané zistenia boli predmetom hlbšej diskusie a na záver boli formulované sociálno-politické odporúčania k posilneniu propagačnej a inej práce podporujúcej dobrovoľníctvo starších ľudí ako súčasť opatrení sociálnej politiky vykonávanej v podmienkach Slovenska na rozličných úrovniach, osobitne na úrovni miestnej samosprávy.

Kľúčové slová

Dobrovoľníctvo, starší ľudia, dopadová štúdia, dobrovoľnícke centrum

Summary

The research study was carried out in the framework of the domain 4.9, objective 2, measure 4 of the National Programme for Active Ageing 2021-2030: *"Conducting research on the impact of active volunteering on the health, social and psychological well-being of older volunteers as a basis for the promotion of volunteering among older people"*. For the purpose of conducting the study, a combined (follow-up quantitative-qualitative) research design was chosen. In the *first (quantitative) part of the research work*, available representative research data focused on the prevalence of volunteering among people 55+, their socio-demographic characteristics and selected quality of life indicators have been analyzed. There was a significant difference in most of the indicators studied between those older people who were engaged in volunteering and those who were not (e.g., age, education, socioeconomic status, civic engagement, as well as feelings of happiness and well-being in life or social attachment).

In the *qualitative part of the study* we used the method of instrumental case study, namely the Volunteer Centre in Banská Bystrica. We conducted semi-structured interviews with the manager of the centre, two coordinators of volunteer programmes and four older volunteers, focusing on exploring their reflections on the impact of formal volunteering on their lives. The qualitative findings confirmed previous research findings regarding the positive impact of older people's volunteering on different aspects of their lives. The added value of the research lay in enabling an understanding and interpretation of this positive impact in the context of the individualised life trajectories of the volunteers involved, supported by the managerial, programmatic and coordinating activities of the volunteer centre. Selected findings were discussed in depth and finally socio-political recommendations were formulated to strengthen public support for volunteering of older people as part of social policy measures implemented in Slovakia at different levels, especially at the level of local government.

Key words

Volunteering, older people, impact study, volunteer centre

Zoznam skratiek

CEVS – Centrum pre edukáciu a výskum seniorov

CD – centrum dobrovoľníctva

DP – dobrovoľnícky program

EPS – expertná pracovná skupina

IPS – inštrumentálna prípadová štúdia

IVPR – Inštitút pre výskum práce a rodiny

KDP – koordinátorka dobrovoľníckych programov

KDPSK – koordinátorka dobrovoľníckeho programu Seniori v knižnici

KV – kvalitatívny výskum

MCD – manažérka centra dobrovoľníctva

MPSVR SR – Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky

NPAS – Národný program aktívneho starnutia na roky 2021-2030

PdF UMB – Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela

SD – starší dobrovoľníci a dobrovoľníčky

SDH+Č – staršia dobrovoľníčka v programoch Hlavičky + Čítankovo

SDK-K – staršia dobrovoľníčka v programe Klop – Klop

SDSK – staršia dobrovoľníčka v programe Seniori v knižnici

SDČ – staršia dobrovoľníčka v programe Čítankovo

UMS – Únia miest Slovenska

USV SR ROS – Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rozvoj občianskej spoločnosti

Zoznam tabuliek, grafov a schém

Tabuľky

T1 Miera zapojenia osôb vyššieho veku do dobrovoľníctva podľa údajov jednotlivých výskumov

T2 Zapojenie starších osôb do formálneho dobrovoľníctva pred rokom 2023

T3 Plánovanie zapojenia sa starších ľudí do dobrovoľníctva v budúcnosti

T4 Frekvencia zapojenia sa starších ľudí do formálneho dobrovoľníctva

T5 Oblasti formálneho dobrovoľníctva starších osôb v roku 2019

T6 Oblasti formálneho dobrovoľníctva osôb vo vyššom veku v roku 2023

T7 Zhrnutie zistení o sociálnom profile starších formálnych dobrovoľníkov a dobrovoľníčok

T8 Rozdiely v zapojení sa do formálneho dobrovoľníctva starších osôb z hľadiska veku

T9 Súvislosť zapojenia sa starších ľudí do formálneho dobrovoľníctva so vzdelaním

T10 Súvislosť zapojenia sa starších ľudí do formálneho dobrovoľníctva so socioekonomickou pozíciou

T11 Súvislosť zapojenia sa starších ľudí do formálneho dobrovoľníctva s finančným zabezpečením domácnosti

T12 Súvislosť zapojenia sa starších ľudí do formálneho dobrovoľníctva s členstvom v organizáciách

T13 Zhrnutie zistení o sociálnom profile starších neformálnych dobrovoľníkov a dobrovoľníčok

T14 Rozdiely v zapojení sa starších osôb do neformálneho dobrovoľníctva z hľadiska veku

T15 Súvislosť zapojenia sa starších ľudí do neformálneho dobrovoľníctva so vzdelaním

T16 Súvislosť zapojenia sa starších ľudí do neformálneho dobrovoľníctva so socioekonomickou pozíciou

T17 Súvislosť zapojenia starších ľudí do neformálneho dobrovoľníctva s finančným zabezpečením domácnosti

T18 Súvislosť zapojenia starších ľudí do neformálneho dobrovoľníctva s vierovyznaním

T19 Súvislosť zapojenia sa starších ľudí do neformálneho dobrovoľníctva s členstvom v organizáciách

T20 Súvislosť medzi všeobecnou dôverou a zapojením sa starších ľudí do dobrovoľníctva

T21 Súvislosť medzi identifikáciou s miestnou komunitou a zapojením starších ľudí do dobrovoľníctva

T22 Súvislosť medzi wellbeingom starších ľudí a ich zapojením sa do dobrovoľníctva

T23 Súvislosť medzi spokojnosťou s osobnými vzťahmi a zapojením starších ľudí do dobrovoľníctva

T24 Súvislosť medzi spokojnosťou starších ľudí s využitím voľného času a ich zapojením sa do dobrovoľníctva

T25 Súvislosť medzi pocitom osamelosti a zapojením sa starších ľudí do dobrovoľníctva

T26 Súvislosť medzi pocitom sociálneho vylúčenia starších ľudí a ich zapojením sa do dobrovoľníctva

T27 Súvislosť medzi pocitom šťastia starších ľudí a ich zapojením sa do dobrovoľníctva

T28 Súvislosť medzi existenciou osoby, ktorú môžu staršie osoby požiadať o pomoc a zapojením sa do formálneho dobrovoľníctva

T29 Súvislosť medzi existenciou osoby, ktorú môžu staršie osoby požiadať o pomoc a zapojením sa do neformálneho dobrovoľníctva

Grafy

G1 Porovnanie zapojenia starších ľudí do dobrovoľníctva s celkovou populáciou

G2 Bariéry formálneho dobrovoľníctva ľudí vo vyššom veku

Schémy

S1 Vecno-časový dizajn výskumnej práce

S2 Systematika metodologického konceptu a výskumných metód použitých v IPŠ

Obsah

1 Úvod: sociálno-politický a vedecko-výskumný kontext	8
2 Cieľ a predmet dopadovej štúdie	9
3 Operacionalizácia základných pojmov	9
3.1 Aktívne starnutie	9
3.2 Dobrovoľníctvo	10
3.3 Dobrovoľník	11
3.4 Vplyv dobrovoľníctva	12
3.5 Starší ľudia (ako dobrovoľníci)	13
4 Legislatívne a koncepčné ukotvenie dobrovoľníctva na Slovensku (všeobecne)	14
5 Vybrané zistenia z medzinárodnej spisby	16
6 Výskum – metodológia	18
7 Dobrovoľníctvo starších ľudí na Slovensku – sekundárna analýza kvantitatívnych výskumných zistení	19
7.1 Zdroje analýzy a analýza dát	19
7.2 Miera participácie starších ľudí v dobrovoľníctve	20
7.3 Vybrané charakteristiky formálneho dobrovoľníctva starších ľudí	22
7.3.1 Frekvencia zapájania sa do formálneho dobrovoľníctva	22
7.3.2 Oblasti dobrovoľníctva starších ľudí	22
7.3.3 Bariéry formálneho dobrovoľníctva ľudí vo vyššom veku	24
7.4 Sociálny profil formálnych starších dobrovoľníkov a dobrovoľníčok	25
7.5 Sociálny profil neformálnych starších dobrovoľníkov a dobrovoľníčok	28
7.6 Súvislosti zapojenia do dobrovoľníctva s vybranými oblasťami kvality života starších ľudí	31
7.6.1 Dobrovoľníctvo a všeobecná dôvera	32
7.6.2 Dobrovoľníctvo a identifikácia s miestnou komunitou	33
7.6.3 Dobrovoľníctvo a wellbeing	33
7.6.4 Dobrovoľníctvo a spokojnosť s osobnými vzťahmi	34
7.6.5 Dobrovoľníctvo a spokojnosť s využitím voľného času	35
7.6.6 Dobrovoľníctvo a pocit osamelosti	35
7.6.7 Dobrovoľníctvo a pocit sociálneho vylúčenia	36
7.6.8 Dobrovoľníctvo a pocit šťastia	37
7.6.9 Dobrovoľníctvo a pomoc od ostatných	37
7.7 Zhrnutie kvantitatívnych zistení a diskusia k nim	38
8 Kvalitatívny výskum	40

8.1 Metodologicko-koncepčné východiská kvalitatívneho výskumu.....	40
8.2 Cieľ a predmet KV a základná výskumná otázka.....	41
8.3 Metóda kvalitatívneho výskumu	41
8.4 IPŠ – výskumná vzorka a organizácia výskumnej činnosti	42
8.5 Etické aspekty kvalitatívneho výskumu	43
8.6 Hlavné zistenia kvalitatívneho výskumu	43
8.6.1 Štrukturálne predpoklady pre formálne dobrovoľníctvo – kvalitatívne zistenia	44
8.6.2 Procesy formálneho dobrovoľníctva a ich podpora – kvalitatívne zistenia	52
8.6.3 Výstupy formálneho dobrovoľníctva v reflexii aktérok – kvalitatívne zistenia	55
8.6.4 Budúce vyhliadky angažovania starších ľudí do formálneho dobrovoľníctva.....	57
8.7 Zhrnutie kvalitatívnych výskumných zistení	59
8.7.1 Predpoklady (determinanty) dobrovoľníckej participácie SD.....	59
8.7.2 Procesy dobrovoľníctva, koordinačná a podporná práca	60
8.7.3 Prínosy (výstupy) dobrovoľníctva pre aktérky	60
8.7.4 Budúce plány a vyhliadky v podpore dobrovoľníctva SD	61
9 Sumarizácia, interpretácia výskumných zistení a diskusia k nim.....	61
9.1 Komunitná potreba – základ zmysluplnosti formálneho dobrovoľníctva starších ľudí	63
9.2 Komunitný dopyt a individualizovaná ponuka – primárna úloha pre koordináciu DP	64
9.3 Inklúzia do - a exklúzia z dobrovoľníckych príležitostí	65
9.4 Individualizovaný vs. skupinový prístup k SD	67
9.5 Formálne dobrovoľníctvo SD a zamestnanie	68
9.6 Náklady a benefity dobrovoľníctva SD	69
9.7 Komplexnosť prínosov formálneho dobrovoľníctva v reflexii aktérok	70
9.8 Implikácie zistení pre sociálnu prácu	72
10 Závery a sociálno-politické implikácie (odporúčania).....	73
Literatúra	75
Príloha A	79
Metodika inštrumentálnej prípadovej štúdie.....	79

1 Úvod: sociálno-politický a vedecko-výskumný kontext

Uznesením vlády č. 657 zo 16. novembra 2021 bol prijatý **Národný program aktívneho starnutia na roky 2021-2030** (MPSVR SR, 2021; ďalej len „NPAS“) ako národný programový dokument zameraný na politiky aktívneho starnutia, v zmysle podpory a zhodnocovania potenciálu ľudí všetkých vekových kategórií. Jedným zo strategických cieľov NPAS je **podpora spoločenskej participácie a začlenenia starších ľudí** (doména 4.5 NPAS) v zmysle „využívania potenciálu starších ľudí k participácii na rozličných spoločensky prospešných aktivitách, ktoré prispievajú k rozvoju jednotlivcov, rodín, susedstiev a komunit a podporujú spoločenskú súdržnosť a medzigeneračnú výmenu“ (MPSVR SR, 2021, s. 27).

Prístup k dobrovoľníctvu ako k spoločensky prospešnej aktivite vychádza z konceptu indexu aktívneho starnutia, v rámci ktorého sa za formu aktívneho starnutia nepovažuje len čo najdlhšie zotrvanie ľudí na platenom trhu práce, ale aj ich aktívna participácia v spoločnosti (rodine, susedstvách, komunite, vrátane politickej angažovanosti) s intenzívnym dôrazom na aktivity formálneho a neformálneho dobrovoľníctva (UNECE, [on-line]). V rámci praktickej realizácie vyššie uvedeného strategického cieľa sa preto do roku 2030 plánuje realizovať viacero **opatrení** zameraných na problematiku podpory dobrovoľníctva starnúcich a starších ľudí. Osobitne je plánovaná projektová podpora komunitných programov zameraných na zapájanie seniorov do dobrovoľníckych aktivít založených na medzigeneračnej a rovesníckej spolupráci (doména 4.5, cieľ 1, opatrenie 1 NPAS); podpora spolupráce samosprávy s dobrovoľníckymi centrami (doména 4.5, cieľ 3, opatrenie 1 NPAS); rovnako realizácia programov vzdelávania v oblasti manažmentu starších dobrovoľníkov a dobrovoľníčok (doména 4.5, cieľ 3, opatrenie 4 NPAS).

V rámci osobitnej domény NPAS zameranej na **podporu zvyšovania povedomia, získavanie dát a výskum** v oblasti aktívneho starnutia (doména 4.9 NPAS) je do NPAS zaradené aj opatrenie:

Realizovanie výskumu zameraného na vplyv aktívneho dobrovoľníctva na zdravie, sociálny a psychický stav starších dobrovoľníkov ako podklad pre propagáciu dobrovoľníctva medzi staršími ľuďmi (doména 4.9, cieľ 2, opatrenie 4)

Je vyjadrením strategického cieľa prijímať také sociálno-politické a praktické rozhodnutia, ktoré sú založené na dostupných a kvalitných dátach a výskumných zisteniach (politika a prax založená na dôkazoch). Za *gestorov* realizácie opatrenia bolo určené Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny (ďalej len „MPSVR SR“) a Úrad splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti (ďalej len „USV SR ROS“) a za *spolupracujúce subjekty* Platforma dobrovoľníckych centier a organizácií (ďalej len „PDCO“), dobrovoľnícke centrá na Slovensku (ďalej len „DC“) a samospráva (zastúpená Úniou miest Slovenska, ďalej len „ÚMS“).

Z rozhodnutia MPSVR SR sa realizátorom výskumu stal Inštitút pre výskum práce a rodiny (ďalej len „IVPR“), pričom do Kontraktu medzi MPSVR SR a IVPR na rok 2024 bola zaradená výskumná úloha **Dobrovoľníctvo starších ľudí – dopadová výskumná štúdia** (IVPR, 2024). Za účelom realizácie kolaboratívneho výskumu a zvýšenia legitimity výskumného dizajnu, realizácie výskumnej činnosti a interpretácie výskumných zistení bola od prvého štvrťroka 2024 zriadená **expertná pracovná skupina** (ďalej len „EPS“) zložená zo zástupkýň všetkých

organizácií uvedených v NPAS (MPSVR SR, IVPR, ÚSV SR ROS, PDCO, ÚMS) doplnená o zástupkyňu Centra pre edukáciu a výskum seniorov fungujúceho na Inštitúte edukológie a sociálnej práce FF PU v Prešove (ďalej len „CEVS“). Takýmto zložením sa posilnila rovnováha vedecko-výskumného, sociálno-politického a praktického nastavenie odborných kapacít pre realizáciu predmetného výskumu (dopadovej štúdie).

Tento výstup vo významnej miere stavia na priebehu a výsledkoch činnosti EPS počas roku 2024 so zodpovednosťou hlavnej riešiteľky za jeho výslednú podobu.

2 Cieľ a predmet dopadovej štúdie

Cieľom dopadovej štúdie je prispieť nástrojmi vedecko-výskumnej činnosti k rozširovaniu poznatkovej základne o prínose/vplyve dobrovoľníckych aktivít starších ľudí na ich zdravie, sociálny a psychický blahobyt a tým legitimizovať sociálno-politické úsilie k prijímaniu opatrení a programov na propagáciu a podporu dobrovoľníctva tejto cieľovej skupiny (*politika a prax založená na dôkazoch*; Nutley, Walter, Davis, 2007).

Predmetom dopadovej štúdie je sebareflexia starších ľudí a iných významných aktérov na to, ako vplýva dobrovoľnícka participácia na zdravie, sociálny a psychický blahobyt starších ľudí. Ďalej, skúmanie faktorov (facilitátorov a inhibítorov), ktoré determinujú dobrovoľnícku participáciu starších ľudí ako základu pre jej širšiu propagáciu a formovanie podporných programov.

3 Operacionalizácia základných pojmov

3.1 Aktívne starnutie

Svetová zdravotnícka organizácia (ďalej len „SZO“) vo svojom *Politickom rámci pre aktívne starnutie* vymedzila v roku 2012 **aktívne starnutie** (*active ageing*) „ako proces optimalizácie príležitostí pre zdravie, participáciu a bezpečnosť s cieľom podporiť kvalitu života ľudí v priebehu ich starnutia“ (SZO, 2002, s. 121). Z hľadiska témy dopadovej štúdie je toto vymedzenie relevantné najmä z dôvodu, že od počiatku bola do samotného konceptu aktívneho starnutia implicitne integrovaná premisa vplyvov aktívneho starnutia na kvalitu života ľudí. Z definície je totiž zrejmé, že v jednotlivých formách aktívneho starnutia, vrátane výkonu dobrovoľníckych aktivít, sa od počiatku vnímal nástroj a cesta podpory ako zdravie (po všetkých jeho stránkach) tak sociálneho statusu a angažovanosti starnúcich a starších ľudí.

Široko vymedzený koncept aktívneho starnutia intenzívne ovplyvnil aj prípravu európskeho projektu **Index aktívneho starnutia** (*Active ageing index*), v rámci ktorého sa k aktívnemu starnutiu pristupuje v jednote *štyroch základných domén*:

- a) domény predpokladov a kapacít cez vytváranie priaznivého prostredia pre aktívne starnutie;
- b) domény príspevku starších ľudí k rozvoju udržateľných spoločností cestou ich aktívnej pozície na trhu práce v rámci plateného zamestnania;
- c) domény sociálnych aktivít a participácie starších ľudí v spoločensky prospešných aktivitách (vrátane dobrovoľníctva);

d) domény nezávislého, dôstojného a autonómneho života starších ľudí.

Na jednotlivé domény by sa mali rovnovážne orientovať verejné politiky tak, aby sa ich progres a vplyv na životy starších ľudí dal v jednotlivých oblastiach a obdobiach merať (Zaidi, 2015).

Do rámca široko poňatej stratégie aktívneho starnutia boli od počiatku implementované aj prvky iných konceptov starnutia, napr. zdravého starnutia, produktívneho starnutia či úspešného starnutia (Vanhuysse, 2012). SZO dokonca od roku 2015 nahradila svoj politický rámec pre aktívne starnutie rámcom zdravého starnutia. **Zdravé starnutie** (*healthy ageing*) vymedzila ako: „... proces rozvoja a udržiavania funkčnej schopnosti človeka, ktorá umožňuje blahobyť vo vyššom veku“ (SZO, 2020, s. 1). Centrálnym bodom konceptu sa tak stáva *funkčná schopnosť*, v zmysle mať kapacity, ktoré umožnia všetkým ľuďom byť tým, a robiť to, čo je pre nich hodnotné. Ide o schopnosť človeka uspokojovať svoje základné potreby; učiť sa, rozvíjať sa a robiť rozhodnutia; byť mobilným; budovať a udržiavať sociálne vzťahy a prispievať spoločnosti.

3.2 Dobrovoľníctvo

Z predchádzajúceho textu je zrejmé, že jednou z foriem aktívneho starnutia je dobrovoľníctvo starnúcich a starších ľudí. Pre účely výskumu zameraného na túto oblasť je však nevyhnutné vymedzenie samotného pojmu **dobrovoľníctvo** tak, aby bolo jasné, na čo sa výskum zameriava a aký typ výskumných dôkazov možno na jeho základe očakávať. Definícia by mala byť široko akceptovaná a mala by vychádzať zo sociálneho a kultúrneho kontextu, v ktorom sa výskum realizuje.

Výskum z roku 2011 „Dobrovoľníctvo na Slovensku“ vymedzil dobrovoľníctvo nasledovne: „Dobrovoľníctvo je uvedomelá neplatená práca vykonávaná na základe slobodnej vôle v prospech iných ľudí alebo spoločnosti, či životného prostredia mimo členov rodiny a domácnosti dobrovoľníka/dobrovoľníčky“ (Brozmanová Gregorová, et al., 2012). Táto definícia, ktorá bola aplikovaná aj v iných výskumných štúdiách, odlišuje dobrovoľníctvo od spontánnej pomoci, nakoľko ho definuje ako neplatenú prácu, zároveň spĺňajúcu tri základné kritériá pre vymedzenia dobrovoľníctva:

- a) že ide o neplatenú prácu;
- b) prácu vykonávanú na základe slobodnej vôle dobrovoľníka/dobrovoľníčky;
- c) prácu vykonávanú v prospech iných.

Je to definícia, na ktorej stavia aj národná legislatíva v tejto oblasti - zákon o dobrovoľníctve č. 406/2011 Z. z. a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Definícia zahŕňa nemanážované (neformálne) a manažované (formálne) dobrovoľníctvo (Brozmanová Gregorová, et al., ibid). **Formálne** (alebo tiež organizované či manažované) dobrovoľníctvo je definované ako dobrovoľníctvo, ktoré sa realizuje v rámci alebo prostredníctvom určitého typu organizácie. **Neformálne** dobrovoľníctvo sa odohráva mimo kontextu nejakej organizácie.

Dopadová štúdia sa osobitne zameriava na formálne (organizované, manažované) dobrovoľníctvo starších ľudí. Rozhodnutie venovať sa v nej osobitne formálnemu

dobrovoľníctvu sa opieralo o odporúčanie EPS formulované počas úvodného vedeckého workshopu k metodologickým otázkam prípravy dopadovej štúdie v marci 2024. Vychádzalo sa zo širšieho kontextu opatrení formulovaných v NPAS k problematike dobrovoľníctva starších ľudí, ktoré by mali do budúcnosti viesť práve k cielenej podpore dobrovoľníckych organizácií. Realizovaná štúdia môže k tejto ambícii významným spôsobom prispieť, okrem iného, objasnením faktorov, ktoré podmieňujú formálne dobrovoľnícke aktivity starších ľudí. Navyše, aktivity neformálneho dobrovoľníctva (napr. vo vzťahu k blízkym, spontánne v rámci bezprostredných priateľstiev a susedstiev) nie sú v národných podmienkach tradične vnímané ako dobrovoľníctvo (aj keď neformálne). Vylúčením výskumného zamerania na tieto formy dobrovoľníctva sa môže zamedziť nedorozumeniam/skresleniam v tom, na čo je výskum zameraný.

3.3 Dobrovoľník

Platný zákon č. 406/2011 Z. z. o dobrovoľníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov nedefinuje dobrovoľníctvo, ale definuje dobrovoľníka a dobrovoľnícku činnosť. Podľa zákona je **dobrovoľníkom**¹ fyzická osoba, ktorá na základe svojho slobodného rozhodnutia bez nároku na odmenu vykonáva pre inú osobu s jej súhlasom dobrovoľnícku činnosť založenú na svojej schopnosti, zručnosti alebo vedomosti. Je ustanovené, že dobrovoľník dobrovoľnícku činnosť:

- a) vykonáva mimo svojich pracovných povinností, služobných povinností a študijných povinností vyplývajúcich mu zo zákona, z pracovnej zmluvy, zo služobnej zmluvy, zo študijného poriadku alebo z iného obdobného pre neho záväzného dokumentu,
- b) nevykonáva pre orgán alebo funkcionára právnickej osoby, ktorej je zamestnancom, žiakom alebo študentom,
- c) vykonáva mimo svojho podnikania alebo inej samostatnej zárobkovej činnosti.

Dobrovoľník v súlade s napĺňaním verejného záujmu vykonáva **dobrovoľnícku činnosť** najmä:

- a) pre osoby so zdravotným postihnutím, cudzincov a osoby bez štátnej príslušnosti, osoby počas výkonu trestu odňatia slobody alebo ochrannej výchovy a po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody, z výkonu väzby a z výkonu ochrannej výchovy, drogové a inak závislé osoby, nezaopatrené deti, osoby, ktorým sa poskytuje zdravotná starostlivosť a im blízke osoby, osoby odkázané na starostlivosť iných osôb, seniorov, osoby trpiace domácim násilím a nezamestnané osoby alebo pri poskytovaní verejnoprospešných činností a ďalších činností v oblasti sociálnych vecí a zdravotníctva,
- b) v neformálnom vzdelávaní v práci s mládežou a v činnostiach v oblasti práce s mládežou,
- c) pri odstraňovaní následkov mimoriadnych udalostí, pri humanitárnej pomoci, záchrane života a zdravia, v civilnej ochrane, ochrane pred požiarom a pri uskutočňovaní rozvojových programov v rámci projektov domácich, zahraničných a medzinárodných organizácií,

¹ Všade tam, kde sa v texte uvádza pojem „dobrovoľník“, myslia sa osoby mužského i ženského pohlavia.

- d) pri tvorbe, ochrane, udržiavaní alebo zlepšovaní životného prostredia, pri starostlivosti o ochranu a zachovanie kultúrneho dedičstva a pri organizovaní kultúrnych, športových, telovýchovných, charitatívnych, vzdelávacích a osvetových podujatí,
- e) pri odstraňovaní foriem sociálneho a ekonomického znevýhodnenia a znevýhodnenia vyplývajúceho z dôvodu veku, zdravotného stavu a zdravotného postihnutia, ktorého cieľom je zabezpečiť rovnosť príležitostí v praxi,
- f) pri začleňovaní osôb žijúcich v sociálne vylúčenom spoločenstve do spoločnosti, najmä pri odstraňovaní všetkých foriem ich znevýhodnenia,
- g) pri administratívnych prácach pre verejnú správu.

Zákon neustanovuje pre výkon dobrovoľníckej činnosti u dobrovoľníka nejakú „dolnú“ či „hornú“ vekovú hranicu. Uvádza sa v ňom len, že v prípade, ak dobrovoľnícku činnosť vykonáva osoba mladšia ako 18 rokov, vyžaduje sa súhlas jej zákonného zástupcu a môže sa vykonávať len pod dohľadom zodpovednej plnoletej fyzickej osoby.

3.4 Vplyv dobrovoľníctva

V súlade s príslušným opatrením NPAS sa v dopadovej štúdii budeme venovať vplyvu aktívneho dobrovoľníctva na zdravie, sociálnu situáciu (stav) a psychický stav starších ľudí. Opierajúc sa o dostupné medzinárodné a domáce zdroje tieto **vplyvy** operacionalizujeme ako **širšie súvislosti** aktívneho dobrovoľníctva s rozličnými aspektmi života starších ľudí, nakoľko nie vždy je možné určiť, kedy (pri ktorej skúmanej premennej) ide o predpoklad pre dobrovoľnícke angažovanie (nezávislá premenná) a kedy o jeho výsledok, resp. vplyv (závislá premenná).

V súlade s touto operacionalizáciou sa budeme osobitne zameriavať na:

- *sociálny profil starších dobrovoľníkov a dobrovoľníčok*, konkrétne na súvislosti dobrovoľníctva s ich:
 - pohlavím,
 - vekom (nakoľko starší ľudia predstavujú veľmi diverzifikovanú skupinu z hľadiska predpokladov a výsledkov/vplyvov dobrovoľníckej participácie),
 - rodinným stavom,
 - vzdelaním,
 - socioekonomickou pozíciou,
 - finančným zabezpečením domácnosti,
 - národnosťou,
 - vierovyznaním,
 - veľkosťou sídla, kraja,
 - členstvom v organizáciách;
- *kvalitu života starších dobrovoľníkov a dobrovoľníčok*, konkrétne na súvislosti ich dobrovoľníctva s:
 - všeobecnou dôverou v ľudí,
 - identifikovaním sa s komunitou,

- wellbeingom (blahobytom, celkovou životnou spokojnosťou),
- spokojnosťou s osobnými vzťahmi,
- spokojnosťou s využitím voľného času,
- pocitom osamelosti,
- pocitom sociálneho vylúčenia,
- pocitom šťastia,
- dostupnosťou pomoci ostatných v prípade potreby.

3.5 Starší ľudia (ako dobrovoľníci)

Pojem „starší ľudia“ nie je legislatívne ukotvený. V národných podmienkach sa pre situácie, kedy sa sociálno-politické opatrenia viažu na životné situácie spojené s (vyšším) vekom, využívajú rozličné označenia a vekové kategórie. V rámci opatrení v oblasti zamestnanosti sa za takéto osoby prevažne považujú osoby staršie ako 50 ročné; v oblasti sociálnych služieb osoby po dosiahnutí dôchodkového veku v kombinácii s odkázanosťou na pomoc iných pre dlhodobu nepriaznivý zdravotný stav alebo pre iné vážne dôvody; v oblasti dôchodkového zabezpečenia ide o osoby po dosiahnutí dôchodkového veku a ukončení aktívneho pôsobenia na trhu práce.

Terminologická rôznorodosť je zachytená aj v odbornej spisbe. Ako alternatívne sa pre účely označovania ľudí vo vyššom veku (*people of higher age groups*) používajú pojmy ako „starší/ľudia“ (*older*), „starí ľudia“ (*elderly*), či seniori (*seniors*). Zároveň sa však uvádza, že najmä pojmy seniori a starí ľudia strácajú na popularite, nakoľko v povedomí verejnosti sa konotačne spájajú predovšetkým s ich zraniteľnosťou (krehkosťou), pričom sa nezohľadňuje variabilita ich životných štýlov a schopností. Zo všetkých troch pojmov je pojem starší (ľudia) zvyčajne považovaný za najneutrálnejší, vecne najpresnejší (každý je predsa starší ako niekto iný), s najmenšími negatívnymi dôsledkami na životný štýl konkrétnej osoby (Dictionary.com, 2021).

NPAS vo významnej miere používa slovné spojenie „starší ľudia“, pričom ho nevymedzuje staticky, t. j. explicitne nejakou vekovou hranicou (napr. osoby 65-ročné a staršie) alebo životnou situáciou (napr. dosiahnutím dôchodkového veku). V najširšom slova zmysle sa za cieľovú skupinu NPAS považujú „všetky osoby aktívne sa pripravujúce na starnutie či osoby vyššieho veku, osobitne však tie, ktoré by z dôvodu veku mohli byť akýmkoľvek spôsobom znevýhodňované v nejakej oblasti života a spoločenských vzťahov a limitované v prístupe k verejným zdrojom“ (MPSVR SR, 2021, s. 5). V dokumente sa alternatívne používajú pojmy „staršie osoby“, „starší ľudia“ či „seniori“, najčastejšie však ide o označenie „starší ľudia/staršie osoby“. Toto označenie je vekovo neutrálne a inkluzívne, má ľudsko-právnu dimenziu (nehovorí sa o „starších“, ale personalizovane o „starších osobách/ľuďoch“) a umožňuje zohľadňovať rozlične vymedzený aspekt veku v rozličných systémoch a na rozličné účely. Spojenie „staršie osoby“, resp. „starší ľudia“ budeme preto používať v celej výskumnej správe preferenčne.

Aj keď odborne akceptujeme zdôvodnenie, že kľúčovým pre politiku aktívneho starnutia nie je určenie hranice fyzického veku cieľovej skupiny, pre účely výskumu sa predsa len ukázalo ako potrebné pristúpiť k jej vymedzeniu. Ako totiž zmienime ďalej, významná časť výskumnej činnosti pri príprave dopadovej štúdie stavia na sekundárnej výskumnej analýze dostupných

medzinárodných a národných zdrojov zameraných na problematiku dobrovoľníctva rozličných vekovo vymedzených cieľových skupín. Ak však majú byť z týchto zdrojov dát využité najmä tie, ktoré reportujú o dobrovoľníctve starších ľudí a jeho vplyvoch na ich život, potom je nevyhnutné upresniť, ktoré zistenia podľa veku respondentov a respondentiek budú pre výskumnú analýzu relevantné a využiteľné.

Po intenzívnejšej rozprave v rámci úvodných metodologických diskusií EPS sa napokon za cieľovú skupinu na účely výskumu určili **osoby vo veku 55 rokov a viac**. Pri špecifikácii tejto vekovej hranice sme sa inšpirovali indexom aktívneho starnutia, v rámci ktorého je veková hranica explicitne určená len pre účely posudzovania miery zamestnanosti ľudí 55-ročných a starších (UNECE, [on-line]). Pri doméne zameranej na rozličné formy spoločenskej participácie starších ľudí (vrátane ich dobrovoľníckych aktivít) síce nie je v rámci indexu veková hranica určená, EPS sa však stotožnila s možnosťou využitia vekovej hranice 55+ aj pre túto oblasť výskumu aktívneho starnutia.

4 Legislatívne a koncepčné ukotvenie dobrovoľníctva na Slovensku (všeobecne)

V Slovenskej republike je problematika dobrovoľníctva legislatívne upravená v **zákone č. 406/2011 Z. z. o dobrovoľníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov**. Zákon definuje dobrovoľníka, dobrovoľnícku činnosť, práva a povinnosti vysielajúcej organizácie a prijímateľa, náležitosti zmluvy o dobrovoľníctve a akreditáciu v oblasti dobrovoľníckych činností.

Z hľadiska koncepčného ukotvenia stojí za osobitnú zmienku dokument **Program podpory dobrovoľníctva a dobrovoľníckych centier** (Vláda SR, 2013), ktorý už v roku 2013 definoval potrebu venovať ciele pozornosť zapájaniu starších ľudí do dobrovoľníckych aktivít. V rámci opatrenia 1.2. „Dobrovoľníctvo ako súčasť aktívneho starnutia“ vymedzil prioritu: *Podporovať vytváranie dobrovoľníckych programov zameraných na cieľovú skupinu seniorov a senioriek*.

Národný program aktívneho starnutia na roky 2021-2030 (MPSVR SR, 2021) sa osobitným spôsobom venuje otázkam dobrovoľníctva starších ľudí, a to v rámci domény 4.5 „Podpora spoločenskej participácie a začlenenia starších ľudí“, konkrétne:

- v rámci cieľa 1 „Aktívna účasť starších ľudí na živote komunity a podpora medzigeneračnej komunitnej výmeny“ je naformulované *opatrenie*: Projektová podpora komunitných programov zapájajúcich seniorov do dobrovoľníckych aktivít založených na medzigeneračnej a peer-to-peer (rovesníckej) spolupráci;
- v rámci cieľa 3 „Zvýšenie participácie starších ľudí v dobrovoľníckych programoch (najmä dlhodobých) a profesionalizácia manažmentu starších dobrovoľníkov“ sú naformulované *opatrenia*:
 - podpora spolupráce územnej samosprávy s dobrovoľníckymi centrami za účelom participatívnej tvorby kľúčových koncepčných samosprávnych dokumentov k otázkam starnutia a aktívneho starnutia a motivovania účasti samospráv na podpore projektov zapájajúcich seniorov do dobrovoľníctva;

- ustanovenie dotačného mechanizmu na podporu vzniku a fungovania dobrovoľníckych programov s účasťou starších osôb ako klientov i aktívnych dobrovoľníkov, vrátane dobrovoľníctva „starších pre najstarších“;
- propagácia dobrovoľníctva v spoločnosti (osobitne medzi staršími ľuďmi) ako súčasťou konceptu aktívneho starnutia;
- realizácia programov vzdelávania v oblasti manažmentu starších dobrovoľníkov a v oblasti tvorby dobrovoľníckych programov zapájajúcich starších dobrovoľníkov.

Podpora dobrovoľníctva starších ľudí sa v rámci NPAS premietla aj do domény 4.9 „Zvyšovanie povedomia, dáta a výskum“, v rámci ktorého sa realizuje aj táto výskumná štúdia.

V rámci krátkeho prehľadu významných koncepčných a programových dokumentov je nevyhnutné uviesť aktuálnu **Koncepciu rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku na roky 2022-2030** (MV SR, 2022). Téma dobrovoľníctva sa venuje pozornosť v tematickej oblasti 1 „Aktívne občianstvo“, v rámci ktorej sú snahy o zvyšovanie dobrovoľníckej participácie občanov rozličného veku spredmetnené v *opatreniach*:

- 1.1.3: za účasti občianskej spoločnosti zabezpečiť rozšírenie dobrovoľníckych programov v rôznych oblastiach pôsobenia organizácií, zabezpečiť ich finančnú udržateľnosť, zabezpečiť primerané personálne, finančné a priestorové kapacity dobrovoľníckych centier ako kľúčového prvku rozvoja infraštruktúry dobrovoľníctva prostredníctvom implementácie finančného mechanizmu na podporu dlhodobých dobrovoľníckych programov a dobrovoľníckych centier z verejných prostriedkov;
- 1.1.4: v súlade s konceptom inkluzívneho dobrovoľníctva určiť spôsoby zvýšenia participácie tých skupín obyvateľstva, ktoré sú najmenej zapojené do dobrovoľníctva a sú najviac ohrozené nedostatkom sociálneho kapitálu (vrátane seniorov);
- 1.1.5: vytvoriť mechanizmy zvyšovania kapacít organizácií ako občianskeho, tak aj verejného sektora na prácu so znevýhodnenými skupinami v dobrovoľníctve, vrátane školení.

Napokon stojí za osobitnú zmienku najnovší dokument **Národný plán rozvoja dobrovoľníctva** (PDCO, 2024), ktorý spracovala Platforma dobrovoľníckych centier a organizácií, pričom medzi oblasti, ktorým je potrebné venovať ciele pozornosť, zaradila aj dobrovoľníctvo starších ľudí (v dokumente sa používa termín „seniori“ a „seniorky“). Dokument stavia na multiplikovaných prínosoch dobrovoľníctva ľudí vo vyššom veku, pri súčasnom zdôraznení, že zapojenie starších ľudí do dobrovoľníctva si vyžaduje dodatočné kapacity a podporu zo strany organizácií v súvislosti s nutnosťou implementovať osobitné metódy práce s touto dobrovoľníckou skupinou. Uvádza sa, že bariérou pre zapájanie starších ľudí do dobrovoľníckych aktivít je nízka kvalita a málo diverzifikovaná ponuka dobrovoľníckych činností pre túto cieľovú skupinu, ktorá môže byť spôsobená stereotypným vnímaním ich schopností, potrieb a záujmov, resp. obmedzeným rozsahom ponúkaných aktivít, počas ktorých by mohli byť využívané ich skúsenosti, vedomosti a zručnosti. Vychádzajúc z tohto poznania je vymedzený *cieľ*: zvýšiť participáciu seniorov a senioriek v dlhodobých dobrovoľníckych programoch, ku ktorému prislúchajú tri *opatrenia*:

- a) vytvárať medzigeneračné aj rovesnícke dobrovoľnícke programy zapájajúce seniorov a seniorky;

- b) vytvoriť dotačný program na podporu vzniku a fungovania dobrovoľníckych programov zapájajúcich seniorov ako dobrovoľníkov a dobrovoľníčky;
- c) v každoročnej kampani propagovať dobrovoľníctvo seniorov.

Z krátkeho prehľadu je zrejmé, že v podmienkach Slovenska existuje legislatívna a koncepcná opora pre prípravu a realizáciu programov podpory dobrovoľníctva starších ľudí, doposiaľ však nebol jej potenciál dostatočne využitý.

5 Vybrané zistenia z medzinárodnej spisby

V tejto časti predstavíme vybrané zistenia z medzinárodnej a domácej spisby, ktoré zmieňujú rozličné aspekty pozitívnych vplyvov aktívneho dobrovoľníctva starších ľudí na ich život.

V súčasnosti sa seniorskému dobrovoľníctvu venuje stále vyššia pozornosť. Záujem o seniorov ako dobrovoľníkov pramení z myšlienky, že dobrovoľníctvo upevňuje občiansku solidaritu a súčasne skvalitňuje životy seniorov (Howell, 2010). Dobrovoľníctvo ľudí v seniorskom veku je definované ako spôsob podpory pozitívneho budovania kultúry aktívneho starnutia a udržania si aktívneho postavenia v komunite. Dobrovoľníctvo taktiež prispieva k celkovej sociálnoekonomickej pohode (Volunteering; Futurage, 2011; in: Repková, 2012). Podľa Haski-Leventhal (2009) majú ľudia v seniorskom veku tendenciu zapájať sa do dobrovoľníckych aktivít najmä z toho dôvodu, že im dávajú príležitosť participovať na zmysluplných aktivitách, prostredníctvom ktorých môžu svoj čas využívať produktívne. Jensen & Principi (2014) uvádzajú, že dobrovoľníctvo seniorov je pozitívny spôsob, ako byť aktívnym aj v seniorskom veku, je to príležitosť ako pomáhať ľuďom a zároveň získavať nové sociálne kontakty, keď úlohy človeka na dôchodku a v jeho rodinnom živote sú splnené.

Ľudia v seniorskom veku predstavujú dôležitú súčasť dobrovoľníckeho sektora. Podľa Eurobarometra z roku 2009, takmer 80 % občanov Európy „silne“ alebo „do značnej miery“ uznáva veľký prínos seniorov v sektore dobrovoľníctva (Jensen & Principi, 2014). Podľa Petrovej Kafkovej (2012) predstavujú seniori v dobrovoľníckom sektore isté zdroje, ktoré možno využiť pre blaho spoločnosti, pretože majú viac voľného času a schopností, ktoré vo svojom živote nadobudli.

Na základe výsledkov výskumu Mc Donald et al. (2013) možno konštatovať väčšiu prevalenciu prínosov z dobrovoľníctva u starších dobrovoľníkov ako u mladších. Respondentom tvoreným prevažne ženskou populáciou od 43 do 97 rokov, sa zlepšila celková kvalita života, odkedy začali vykonávať dobrovoľníctvo. Ďalej bolo zistené, že respondenti a respondentky, ktoré vykonávajú dobrovoľníctvo, v súčasnosti majú viac výhod v porovnaní s ľuďmi, ktorí dobrovoľníctvo vykonávali v minulosti. Aj na základe týchto výsledkov autor konštatuje, že dobrovoľníctvo je pre seniorov prospešná činnosť. Na prínosy dobrovoľníctva seniorov poukazuje vo svojom výskume aj Petrová Kafková (2012), ktorá tvrdí, že pre seniorov dobrovoľníkov je najdôležitejším prínosom dobrovoľníckej činnosti pocit, že môžu byť pre svoju komunitu užitoční. Na prínosy dobrovoľníctva starších ľudí sa vo svojom výskume zamerával aj Wilson (2012; in: Hansen, Aartsen, 2014). Medzi prínosy, ktoré autor identifikoval, možno zaradiť zlepšenie duševného zdravia, zníženie chorobnosti a úmrtnosti, zvýšenie šancí na úspech, sociálnu interakciu a solidaritu. Rovnako aj výsledky výskumu Anderson et al. z roku

2014 poukazujú na to, že dobrovoľníctvo v seniorskom veku súvisí u starších dospelých s charakteristickými psychosociálnymi, fyzickými a kognitívnymi benefitmi.

Podľa štúdie z roku 2012 sa ľudia v seniorskom veku venujú dobrovoľníctvu predovšetkým preto, že to, čo robili, sa im jednoducho páčilo. S týmto tvrdením súhlasilo až 97,8 % seniorov-dobrovoľníkov. Medzi ďalšie významné prínosy, ktoré boli identifikované vo výskume, možno zaradiť rozvoj vlastnej osobnosti, obohatenie skúseností v živote, nadviazanie ďalších kontaktov, dosiahnutie úspechu a pocit, že sú pre spoločnosť potrební (Brozmanová Gregorová, 2012). Rovnako aj Holczerová a Dvořáková (2013) hovoria o pozitívnom vplyve dobrovoľníctva na život ľudí v seniorskom veku. Tvrdia, že prostredníctvom dobrovoľníctva si získavajú sebadôveru nielen v rodine, ale aj v spoločnosti a taktiež si prostredníctvom dobrovoľníckych aktivít dokážu presadiť svoje práva. V štúdiu z roku 2013 Gedviliene a Karasevičiute skúmali dobrovoľníctvo medzi ľuďmi v seniorskom veku. Na základe výskumných zistení dospeli k záveru o pozitívnom vplyve dobrovoľníctva na seniorov. Respondenti ich výskumu popisovali rôzne výhody dobrovoľníctva, ako napríklad získavanie nových vedomostí, spoznanie nových ľudí a pocit, že sú stále užitoční a potrební pre iných.

Podľa Andersona (2014; in: Jongenelis et al., 2019) je formálne dobrovoľníctvo stratégiou, ktorá pozitívne ovplyvňuje oblasť zdravia a psychiky starších ľudí. Autor ďalej uvádza, že pozitívne účinky dobrovoľníctva sú zosilnené, ak seniori cítia reciprocitu, to znamená, že sú ocenení za to, keď venujú svoj čas prosociálnym veciam. Rovnako aj Crinntenden (2018; in: Cao, 2021) uvádza, že formálne dobrovoľníctvo súvisí s intenzívnejšími sociálnymi sieťami, taktiež má vplyv na úroveň fyzickej aktivity a prostredníctvom formálneho dobrovoľníctva je život seniorov kvalitnejší. Stukas et al. (in: Gil-Lacruz et al., 2019) vo svojom výskume z roku 2016 tiež zaznamenali, že dobrovoľníci, ktorí nie sú orientovaní na seba, môžu mať z dobrovoľníctva väčšie benefity pre svoje zdravie ako dobrovoľníci, ktorí sú orientovaní na seba. V kvantitatívnom výskume Connolly & O'Shea (2015) 43 % respondentov uviedlo, že počas výkonu dobrovoľníctva sa výrazne zlepšila kvalita ich života a podľa 53% sa zlepšila do určitej miery. Podľa zistení sa kvalita života zlepšila 56 % respondentom vo veku 75 rokov a viac. Prínosy sa líšili v závislosti od skupiny respondentov. Autori dospeli k záveru, že prínosy z dobrovoľníctva najviac pociťujú starší ľudia, menej vzdelaní a dôchodcovia. Dobrovoľníctvo im poskytuje pocit potreby a úlohy v živote. V roku 2020 Cao et al. (2021) realizovali kvalitatívny výskum, v ktorom výskumnú vzorku tvorili dobrovoľníci nad 55 rokov zo šiestich krajín. Viacerí účastníci výskumu sa zhodli v tom, že dobrovoľníctvo je spôsob, ako efektívne tráviť čas a zároveň eliminovať svoj stres. Taktiež uvádzali, že dobrovoľníctvo je pre nich zdrojom pozitívnej energie.

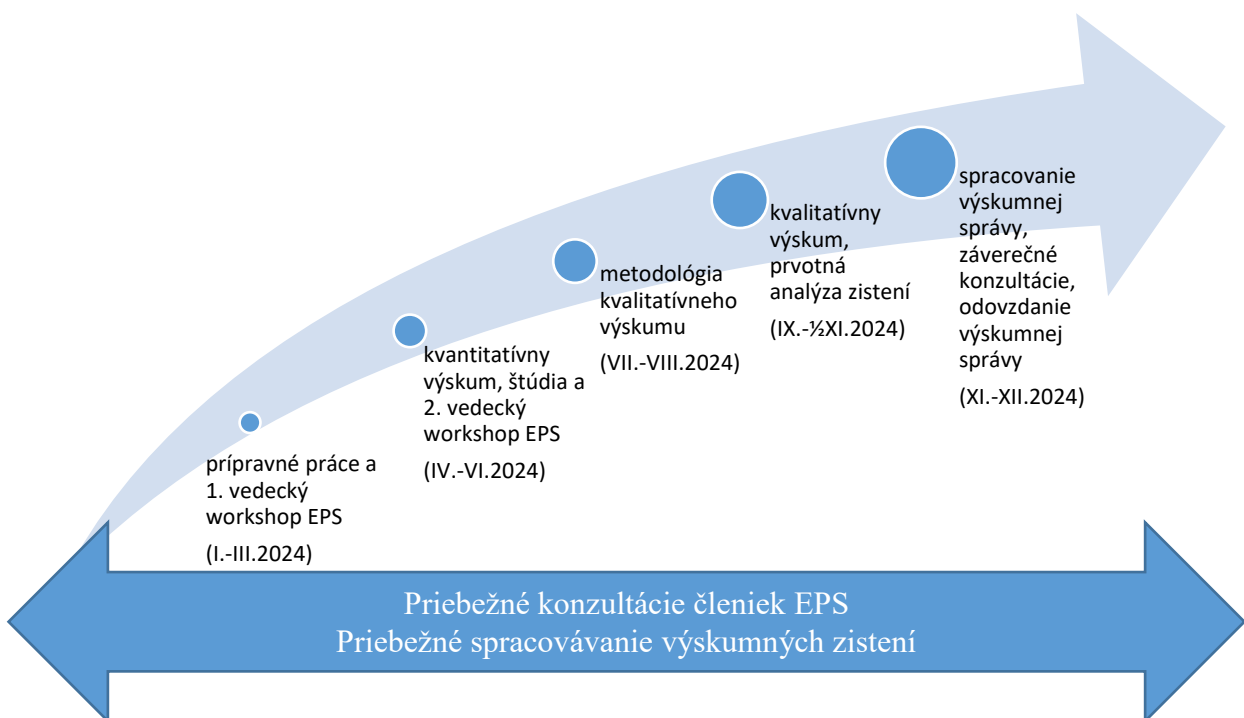
Vyššie uvedené výskumné zistenia **sumárne** indikujú, že dobrovoľníctvo poskytuje cieľovej skupine starších ľudí viacero benefitov, že pozitívne vplýva na ich fyzickú, duševnú a sociálnu pohodu. Poskytuje im isté zadosťučinenie, pocit, že sú pre spoločnosť potrební aj vo vyššom veku a taktiež podporuje ich fyzické zdravie a prežívanie životnej spokojnosti. Napriek mnohým týmto benefitom však zostáva povedomie širšej verejnosti o význame dobrovoľníckej činnosti starších ľudí stále limitované. Dôvodom, že sa viac z nich nezapája do dobrovoľníctva, môže byť aj to, že nevedia o existencii takejto možnosti. Aj preto majú význam výskumy, ktoré sa snažia bližšie poznávať kontextuálne faktory a mechanizmy facilitujúce, či naopak inhibujúce dobrovoľnícke aktivity starších ľudí. Prispievajú k formovaniu výskumne

podloženej poznatkovej základne, na ktorej môžu stavať propagačné a iné podporné aktivity verejných autorít v tejto oblasti.

6 Výskum – metodológia

Výskumná činnosť je metodologicky organizovaná ako **zmiešaný výskum** (Hendl, 2005) organizovaný podľa *následného explanačného modelu* (Hlebec, Mrzel, 2012). Tento je založený na kombinácii kvantitatívneho a kvalitatívneho výskumu, kedy na prvotný kvantitatívny výskum bezprostredne nadväzuje kvalitatívne zisťovanie, ktoré je nevyhnutné k tomu, aby sa bližšie objasnili alebo rozšírili zistenia z úvodného kvantitatívneho zisťovania, aby sa overili kvantitatívne zistenia „v životnom kontexte ľudí“. Aplikáciu zmiešaného dizajnu výskumu ako súčasti celkového dizajnu výskumnej práce znázorňuje schéma S1.

S1: Vecno-časový dizajn výskumnej práce

Zdroj: vlastné

Po prvotných **prípravných a organizačných prácach** (oslovovanie zodpovedných organizácií a nominácie zástupkyň do EPS) bol koncom 1. štvrťroka 2024 zorganizovaný **prvý vedecký workshop**. Bol zameraný na vyjasnenie výskumného zadania, operacionalizáciu východiskových kategórií (prvotné metodologické úvahy, cieľová skupina výskumu, jedinečné kompetencie členiek EPS vo vzťahu zadaniu, referenčné obdobie pre kvantitatívne zisťovanie, identifikácia hlavných zdrojov pre kvantitatívne zisťovanie) a určenie rámcového vecno-časového plánu.

V druhom štvrťroku 2024 sa realizovala **kvantitatívna časť výskumnej práce** – sekundárna analýza dostupných kvantitatívnych dát z medzinárodnej a národnej spisby, ktorej výstupom

bola predbežná štúdia Brozmanovej Gregorovej „*Dobrovoľníctvo osôb vyššieho veku (55+) na Slovensku – analýza kvantitatívnych výskumných zistení*“.

Štúdia sa stala koncom júna 2024 východiskom pre zorganizovanie **druhého vedeckého workshopu EPS**. Intenzívne sa na ňom členky EPS diskutovali o tom, aké odpovede na výskumné zadanie ponúka zrealizovaná analýza kvantitatívnych dát a čo na jej základe zostalo nezodpovedané, a má teda byť predmetom zisťovania v kvalitatívnej fáze výskumnej činnosti.

Na základe priebehu a výsledkov diskusie sa v mesiacoch júl – august 2024 navrhol, prekonzultoval a ustálil **metodologický dizajn kvalitatívneho výskumu a jeho metodika**. Samotné **kvalitatívne terénne zisťovanie** (aplikácia metódy inštrumentálnej prípadovej štúdie) prebehlo v mesiacoch IX.-X.2024 v Centre dobrovoľníctva Banská Bystrica.

7 Dobrovoľníctvo starších ľudí na Slovensku – sekundárna analýza kvantitatívnych výskumných zistení

7.1 Zdroje analýzy a analýza dát

Analýza vychádza z **troch zdrojov dát**, ktoré považujeme za vysoko relevantné a reprezentatívne pre účely prípravy dopadovej štúdie.

Prvým je reprezentatívny výskum, ktorý sa realizoval v rámci národného projektu *Kvalitnejšie verejné politiky prostredníctvom lepšieho poznania občianskej spoločnosti*. Zber dát, ktoré boli predmetom analýzy, realizovala spoločnosť Actly, s. r. o. v dňoch 22. júna až 28. júla 2019. Vzorku nad 55+ tvorilo celkovo 735 respondentov a respondentiek. Tento zdroj označujeme v texte ako „USVROS, 2019“.

Druhým zdrojom dát je *EU SILC 2022 – Zisťovanie Štatistického úradu SR o príjmoch a životných podmienkach domácností*. Zisťovanie prebiehalo v termíne od 4. februára do 22. júla 2022. Vzorku 55+ tvorilo spolu 5 904 respondentov a respondentiek. Tento zdroj označujeme v texte ako „EU SILC, 2022“.

Tretím zdrojom dát je reprezentatívny výskum, ktorý je súčasťou projektu *VEGA Dobrovoľníctvo na Slovensku v čase krízy* a ktorý realizuje Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Zber dát sa realizoval 31.10. 2023 do 8. 11. 2023 a zabezpečila ho agentúra FOCUS. Vzorku 55+ tvorilo spolu 372 respondentov a respondentiek. Tento zdroj označujeme ako „UMB, 2023“.

Zo všetkých troch výskumov sme mali k dispozícii datasety (dva z nich sú voľne dostupné na internete, tretí je súčasťou vlastného výskumu autorky), pričom z reprezentatívnych výskumov v roku 2019 a 2023 sme pracovali s celým datasetom, v prípade EU SILC sme mali k dispozícii len vybrané premenné, ktoré sme si vyžiadali.

Dáta sme spracovávali v štatistickom programe JASP. Na testovanie rozdielov a súvislostí sme podľa charakteru premennej používali rôzne štatistické testy. V správe uvádzame rozdiely, ktoré boli štatisticky významné na hladine významnosti $p \leq 0,05$.

7.2 Miera participácie starších ľudí v dobrovoľníctve

Základná otázka pri analýze participácie starších ľudí v dobrovoľníctve sa týka ich zapojenia do formálnych a neformálnych dobrovoľníckych aktivít. Zapojenie do formálneho a neformálneho dobrovoľníctva podľa výsledkov jednotlivých výskumov zobrazuje Tabuľka T1.

T1 Miera zapojenia osôb vyššieho veku do dobrovoľníctva podľa údajov jednotlivých výskumov

Zapojenie sa do dobrovoľníctva	USVROS 2019	EU SILC 2022	UMB 2023
formálne dobrovoľníctvo	32,79 %	5,93 %	33,63 %
neformálne dobrovoľníctvo	51,25 %	8,35 %	50,27 %

Zdroj: vlastné

Ako dokumentuje tabuľka T1, medzi údajmi z reprezentatívnych výskumov v rokoch 2019 a 2023 a údajmi zo zisťovania EU SILC v roku 2022 existujú značné rozdiely. Tieto sú primárne spôsobené samotnou otázkou, ktorá sa v zisťovaniach používa na identifikáciu miery zapojenia sa do dobrovoľníctva. Kým v reprezentatívnych výskumoch v oboch rokoch bola použitá otázka² v súlade odporúčaniami Medzinárodnej organizácie práce (ILO, 2011),³ v rámci výskumu EU SILC sa pýtali respondentov a respondentky priamo na dobrovoľníctvo.⁴ Môžeme konštatovať, že ide o rozdiel medzi tzv. uvedomovaným dobrovoľníctvom a neuvedomovaným dobrovoľníctvom. Rozdiely vo vykazovaní miery zapojenia sa do dobrovoľníctva pri použití otázky, v ktorej sa majú ľudia identifikovať priamo s pozíciou dobrovoľníka, sme konštatovali už v roku 2011 (výskum Brozmanová Gregorová et al., 2011). Ľudia sa totiž na Slovensku s pozíciou dobrovoľníka často nestotožňujú, aj keď ako dobrovoľníci a dobrovoľníčky pôsobia už dlhšiu dobu⁵. Okrem toho, v zisťovaní EU SILC 2022 bola nesprávne použitá aj otázka pri dopytovaní sa neformálne dobrovoľníctvo⁶, keďže zahrnula do zisťovania aj pomoc rodinným príslušníkom mimo domácnosti. Pomoc rodinným príslušníkom sa nepovažuje za dobrovoľníctvo ani podľa zákona č. 406/2011 Z. z. o dobrovoľníctve v znení neskorších predpisov.

Do budúcnosti pri zisťovaniach tohto druhu preto odporúčame postupovať podľa metodiky, ktorú vypracovala Medzinárodná organizácia práce (2011). V súlade s touto metodikou

² Otázka vo výskume zameraná na zisťovanie miery zapojenia sa do neformálneho dobrovoľníctva v roku 2019 a 2023 znela: *Niektorí ľudia dobrovoľne vykonávajú neplatenú prácu v prospech iných ľudí či životného prostredia. Takúto prácu môžu vykonávať aj pre nejakú organizáciu alebo prostredníctvom nejakej organizácie. Venovali ste sa v roku 2023 takejto neplatennej dobrovoľníckej práci pre nejakú organizáciu alebo jej prostredníctvom? Neberte do úvahy tie činnosti, ktoré ste robili pre príbuzných a členov Vašej domácnosti.*

³ Manuál ILO (2011) pre meranie dobrovoľníckej práce odporúča, aby sa pri meraní participácie ľudí v dobrovoľníckych aktivitách nepoužíval termín dobrovoľník/dobrovoľníčka alebo dobrovoľníctvo z niekoľkých dôvodov: neexistuje široká zhoda v definovaní a chápaní tohto pojmu, v mnohých sociálnych skupinách či spoločnostiach môžu mať tieto výrazy dokonca negatívnu konotáciu a zároveň pri mnohých aktivitách nemusia jednotlivci identifikovať svoju činnosť ako dobrovoľnícku aktivitu, a to aj v prípade, že o dobrovoľníctvo ide, pretože ho považujú za bežnú súčasť života v komunite. (Brozmanová Gregorová et al., 2011)

⁴ Otázka pri zisťovaní zapojenia do formálneho dobrovoľníctva v EU SILC 2022 znela: *Vykonávali ste počas posledných 12 mesiacov neplatené aktivity ako dobrovoľník pre alebo cez nejakú organizáciu alebo klub? (Ide o dobrovoľnícku prácu vykonávanú v prospech iných ľudí, ochrany životného prostredia, zvierat a pod.)*

⁵ Králiková (2006) to vystihla v názve svojej publikácie *„Ja nie som dobrovoľník! Ja to robím iba tak“*.

⁶ Otázka pri zisťovaní zapojenia do neformálneho dobrovoľníctva v EU SILC 2022 znela: *Vykonávali ste počas posledných 12 mesiacov neplatené aktivity ako dobrovoľník, ktoré však neboli zabezpečované žiadnou organizáciou? (Ide o pomoc iným ľuďom vrátane rodinných príslušníkov, ktorí nežijú v spoločnej domácnosti, pomoc zvieratám, životnému prostrediu a pod.)*

konštatujeme, že **do formálneho dobrovoľníctva sa v posledných rokoch na Slovensku zapája približne jedna tretina starších ľudí**. Tento údaj potvrdzujú aj údaje v tabuľke T2.

T2 Zapojenie starších osôb do formálneho dobrovoľníctva pred rokom 2023

Zapojenie sa pred rokom 2023	N	%
áno	122	32,79
nie	250	67,21
Spolu	372	100.00%

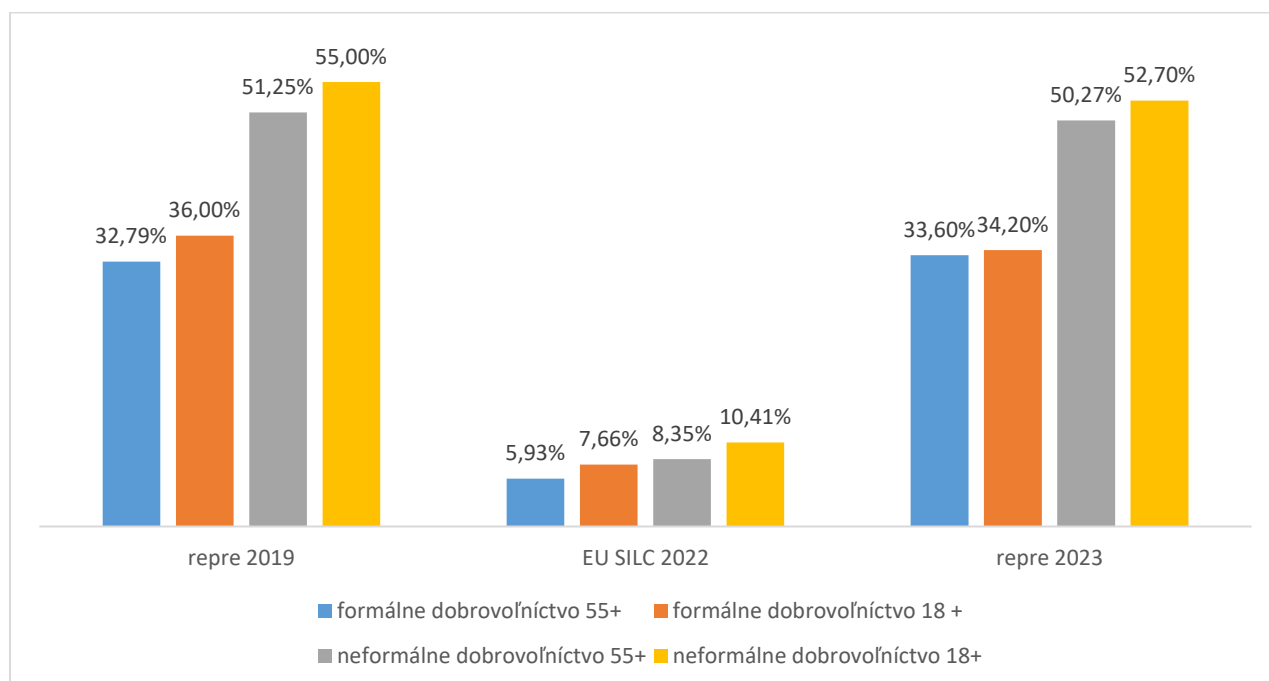
Zdroj: UMB, 2023

V roku 2023 sa vo výskume zisťovalo, či sa ľudia zapojili do formálneho dobrovoľníctva aj pred rokom 2023. Výsledky ukázali, že pred rokom 2023 sa do formálneho dobrovoľníctva zapojila tiež približne tretina starších osôb.

Miera participácie starších ľudí v neformálnom dobrovoľníctve je vyššia v porovnaní s formálnym dobrovoľníctvom. Na základe výsledkov výskumov z roku 2019 a z roku 2023 môžeme konštatovať, že **do neformálneho dobrovoľníctva sa zapája približne polovica populácie ľudí vo vyššom veku**.

Ak porovnáme zapojenie sa ľudí nad 55 rokov do dobrovoľníctva s celkovou populáciou, nenachádzame v jednotlivých rokoch významné rozdiely. Môžeme ale konštatovať, že **celkové zapojenie starších ľudí do dobrovoľníctva je v porovnaní s celkovou populáciou mierne nižšie**. Ilustruje to graf G1.

G1 Porovnanie zapojenia starších ľudí do dobrovoľníctva s celkovou populáciou

Zdroj: USVROS, 2019; EU SILC, 2022; UMB, 2023

Do dobrovoľníckych aktivít sa v budúcnosti plánuje zapojiť približne 40% starších osôb. O formálnom dobrovoľníctve uvažuje 6,72%, o neformálnom 22,04 a v oboch formách dobrovoľníctva sa plánuje angažovať 11,56%. Zistenia sú uvedené v tabuľke T3.

T3 Plánovanie zapojenia sa starších ľudí do dobrovoľníctva v budúcnosti

Možnosti	N	%	Kumulatívne percentá
Áno v rámci formálneho dobrovoľníctva	25	6,72	6,72
Áno v rámci neformálneho dobrovoľníctva	82	22,04	28,76
Áno v rámci formálneho aj neformálneho dobrovoľníctva	43	11,56	40,33
Nie	194	52,15	92,47
Nevie	28	7,53	100,000
Spolu	372	100,000	

Zdroj: UMB, 2023

7.3 Vybrané charakteristiky formálneho dobrovoľníctva starších ľudí

7.3.1 Frekvencia zapájania sa do formálneho dobrovoľníctva

V rámci formálneho dobrovoľníctva sme sledovali frekvenciu zapájania sa dobrovoľníckych aktivít.

T4 Frekvencia zapojenia sa starších ľudí do formálneho dobrovoľníctva

Frekvencia zapojenia do formálneho dobrovoľníctva	USVROS 2019	Kumulatívne percentá	UMB 2023	Kumulatívne percentá
Denne alebo takmer denne	1,4%	1,4%	3,2%	3,2%
Každý týždeň	10,6%	12,0%	20,0%	23,2%
Aspoň raz za mesiac	25,1%	37,1%	31,2%	54,4%
Aspoň raz za tri mesiace	24,2%	61,3%	16,0%	70,4%
Raz alebo dvakrát za rok	38,6%	100,0%	29,6%	100,0%

Zdroj: USVROS, 2019; UMB, 2023

Ako dokumentuje tabuľka T4, medzi rokmi 2019 a 2023 existujú rozdiely vo frekvencii zapájania sa starších ľudí do dobrovoľníckych aktivít. V roku 2023 uvádzali pravidelnejšie angažovanie sa v porovnaní s rokom 2019. V roku 2023 sa aspoň raz za mesiac a častejšie zapojilo 54,4% starších respondentov a respondentiek, v roku 2019 to bolo 37,1%. V roku 2019 sa raz alebo dvakrát za rok zapojilo 38,6%, pričom v roku 2023 to bolo 29,6%. Môžeme konštatovať, že **pravidelne, teda raz za mesiac, sa zapája približne polovica starších formálnych dobrovoľníkov a dobrovoľníčok.**

7.3.2 Oblasti dobrovoľníctva starších ľudí

Oblasti, do ktorých sa zapájali staršie osoby v rámci dobrovoľníctva, dokumentujú tabuľky T5 a T6. V jednotlivých rokoch boli použité iné typológie oblastí zapojenia, preto uvádzame zistenia samostatne. V oboch prípadoch mohli uviesť viaceré oblasti pôsobenia organizácie, v ktorej sa respondenti a respondentky dobrovoľnícky angažovali, preto je súčet v tabuľkách vyšší ako 100%.

T5 Oblasti formálneho dobrovoľníctva starších osôb v roku 2019

Oblasti	%
Ochrana a rozvoj životného prostredia	50,2%
Cirkvi a náboženské spoločenstvá	39,4%
Podpora dobročinnosti, dobrovoľníctva a darčovstva	36,5%
Sociálne služby	35,7%
Rozvoj miestnej komunity a bývania	32,4%
Kultúra a umenie	32,0%
Rekreácia a realizácia záujmov a koníčkov	27,4%
Prevenca a pomoc v prípade živelnej pohromy	26,6%
Zdravie	25,7%
Šport	24,9%
Školstvo, vzdelávania, veda	18,3%
Detské a mládežnícke organizácie	17,8%
Obhajoba práv občanov	14,9%
Politika	12,0%
Profesijné organizácie, zväzy, komory	9,5%
Medzinárodné aktivity, humanitárna a rozvojová pomoc	7,1%

Zdroj: USVROS, 2019

T6 Oblasti formálneho dobrovoľníctva osôb vo vyššom veku v roku 2023

Oblasti	%
Životné prostredie (napr. čistenie nelegálnych skládok, brigády na skrášlenie okolia ...)	43,2%
Sociálne služby (napr. bezplatná pomoc seniorom, asistencia pre občanov so zdravotným postihnutím, pomoc týraným ženám...)	26,4%
Kultúra a duchovné hodnoty (napríklad neplatená činnosť pre divadelné, hudobné, tanečné, folklórne, ochotnícke súbory, festivaly, výtvarné združenia, dobrovoľnícka práca pre zväz turistov, spolok poľovníkov, rybárov, včelárov, filatelistický, kynologický klub)	16,8%
Rozvojová pomoc a humanitárna pomoc	12,0%
Detské a mládežnícke organizácie (napr. organizovanie pravidelných stretnutí v klubovni, organizovanie športových či kultúrnych podujatí pre deti a mládež, tábory pre deti a mládež...)	12,0%
Dobrovoľníctvo (napr. pomoc pri organizovaní dobrovoľníkov...)	11,2%
Zdravie (napr. dobrovoľná činnosť pre protidrogové zariadenia, ústavy pre mentálne postihnutých, propagovanie zdravého životného štýlu, dobrovoľná záchranná služba, svojpomocné skupiny pacientov)	11,2%
Šport (napríklad organizovanie športových podujatí)	8,0%
Vzdelávanie, veda a výskum (napr. práca pre školské rady, študentské rady, združenie rodičov školy, vzdelávacie spolky, kluby vynálezcov a zlepšovateľov, akademické obce a spolky)	4,0%
Iné	3,2%
Ľudské práva a advokačné aktivity (napr. práva spotrebiteľa, pacienta, práva národnostných menšín, práva žien, sexuálnych menšín...)	2,4%

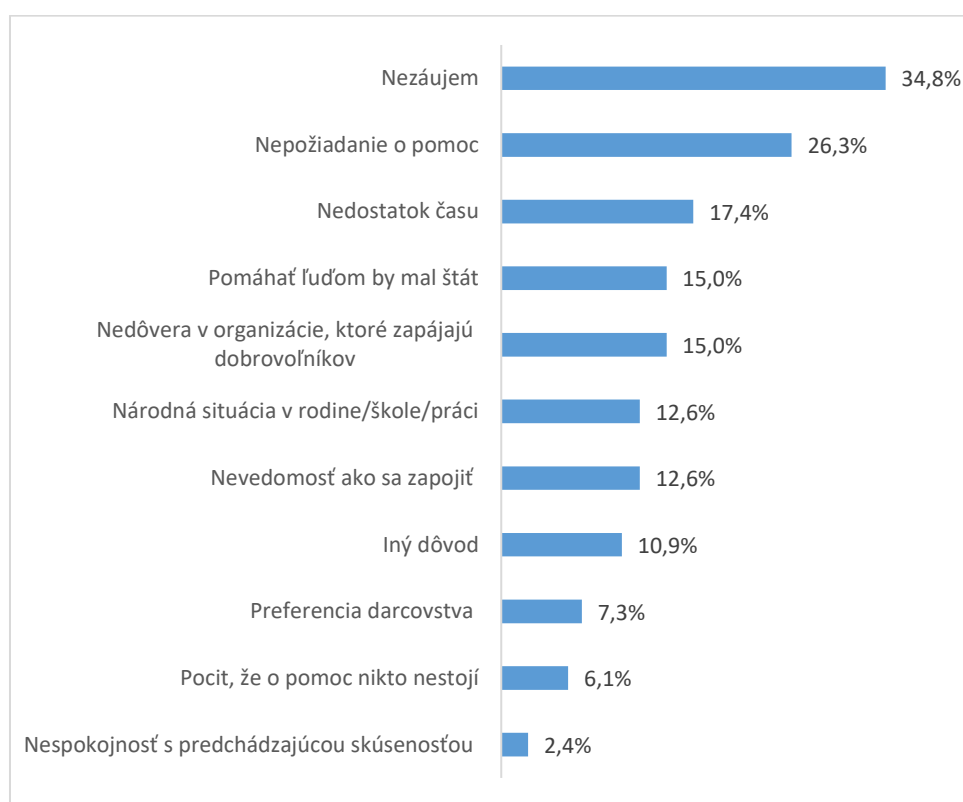
Zdroj: UMB, 2023

Na základe zistení z rokov 2019 a 2023 môžeme konštatovať, že najviac starších dobrovoľníkov a dobrovoľníčok sa angažuje v oblasti životného prostredia. V oboch rokoch tieto oblasti vykazovali vyššie zapojenie v porovnaní s inými. Medzi oblasti s vyššou participáciou v oboch rokoch patria aj aktivity v oblasti cirkví a náboženských spoločností, oblasti sociálnych služieb, kultúry a duchovných hodnôt, podpory dobročinnosti, dobrovoľníctva a darcovstva, rozvoja miestnej komunity a bývania, rekreácia a realizácia záujmov a koníčkov. Ostatné oblasti vykazujú nižšie zastúpenie, aj keď medzi rokom 2019 a rokom 2023 aj kvôli odlišnej typológii oblastí existujú značné rozdiely.

7.3.3 Bariéry formálneho dobrovoľníctva ľudí vo vyššom veku

Bariéry formálneho dobrovoľníctva starších ľudí zobrazuje graf G2. V tomto prípade otázka smerovala na ľudí, ktorí sa do dobrovoľníctva nezapojili a na ich dôvody.

G2 Bariéry formálneho dobrovoľníctva ľudí vo vyššom veku

Zdroj: UMB, 2023

Ako dokumentuje graf G2, najvýznamnejším faktorom nezapojenia sa starších ľudí do dobrovoľníctva je nezáujem o túto formu aktivity. Ako dôvod ho značila viac ako tretina ľudí, ktorí sa do dobrovoľníctva nezapojili. Druhým najčastejším dôvodom bolo nepožiadanie o pomoc (26,3%). Pre 17,4% neaktívnych ľudí vo vyššom veku v dobrovoľníctve bolo dôvodom neúčasti nedostatok času. 15% starších neaktívnych ľudí si myslí, že ľuďom by mal pomáhať štát, preto sa do formálneho dobrovoľníctva nezapájajú a zhodne pre 15% je bariérou nedôvera v organizácie, ktoré dobrovoľníkov a dobrovoľníčky organizujú.

7.4 Sociálny profil formálnych starších dobrovoľníkov a dobrovoľníčok

Sociálny profil dobrovoľníkov a dobrovoľníčok je ďalšou charakteristikou, ktorá dotvára obraz o dobrovoľníctve starších ľudí. V tabuľke T7 sumarizujeme výsledky analýzy, pričom uvádzame potvrdené rozdiely v zapojení sa do formálneho dobrovoľníctva na základe vybraných socio-demografických charakteristík.

T7 Zhrnutie zistení o sociálnom profile starších formálnych dobrovoľníkov a dobrovoľníčok

Sociálny profil formálne dobrovoľníctvo	USVROS 2019	EU SILC 2022	UMB 2023
pohlavie	nie	nie	nie
vek	áno	áno	áno
rodinný stav	nie	nie	nie
vzdelanie	áno	áno	áno
socioekonomická pozícia	áno	áno	áno
finančné zabezpečenie domácnosti	áno	nezisťovalo sa	áno
národnosť	nie	nezisťovalo sa	nie
vierovyznanie	nie	nezisťovalo sa	nie
veľkosť sídla	áno	nezisťovalo sa	nie
kraj	áno	nezisťovalo sa	nie
členstvo	nezisťovalo sa	nezisťovalo sa	áno

Zdroj: USVROS, 2019; EU SILC, 2022; UMB, 2023.

Z hľadiska rodových rozdielov neexistujú v zapojení sa do formálneho dobrovoľníctva starších osôb ani v jednom výskume rozdiely. Ani pri dlhodobom sledovaní sa rodové rozdiely tohto druhu v celej populácii nezistili.

Z hľadiska **veku** konštatujeme odlišnosti v zapojení sa starších osôb do dobrovoľníctva. Ako dokumentuje tabuľka T8, rozdiely sa preukázali vo všetkých troch výskumných sledovaniach.

T8 Rozdiely v zapojení sa do formálneho dobrovoľníctva starších osôb z hľadiska veku

	t	df	p	Cohen's d
USVROS 2019	3,474	733	<0,001	0,273
	Zapojenie do FD	počet	priemer vek	SD
	áno	241	65,075	7,759
	nie	494	67,221	7,913
EU SILC	t	df	p	Cohen's d
	-5,406	5902	<0,001	-0,298
	Zapojenie do FD	počet	priemer vek	SD
	áno	350	65,677	6,818
nie	5554	68,125	8,296	
UMB 2023	t	df	p	Cohen's d
	-2.792	370	0.006	-0.307
	Zapojenie do FD	počet	priemer vek	SD
	áno	125	64,28	5.545
nie	247	66,105	6.151	

Zdroj: USVROS, 2019; EU SILC, 2022; UMB, 2023

Pri analýze rozdielov môžeme vidieť, že staršie osoby zapojené do dobrovoľníctva vykazujú v porovnaní s tými, ktoré nie sú zapojené, v priemere nižší vek. Ukazovatele zároveň hovoria o tom, že so stúpajúcim vekom participácia starších ľudí v dobrovoľníctve klesá.

Rodinný stav nezohráva pri zapojení sa do formálneho dobrovoľníctva rolu. Ani v jednom zo sledovaných výskumov neboli zistené rozdiely v zapojení sa starších ľudí do formálneho dobrovoľníctva z hľadiska rodinného stavu.

Určujúcim faktorom pri zapojení sa starších ľudí do formálneho dobrovoľníctva je vzdelanie. Vzdelanie sa ukázalo ako determinujúci faktor zapojenia sa vo všetkých troch výskumoch. Prehľad rozdielov prezentuje tabuľka T9.

T9 Súvislosť zapojenia sa starších ľudí do formálneho dobrovoľníctva so vzdelaním

Formálne dobrovoľníctvo zapojenie	vzdelanie				celková populácia	P
	základné	stredoškolské bez maturity	stredoškolské s maturitou	vysokoškolské		
USVROS 2019	27,2%	22,6%	37,1%	55,1%	32,8%	< 0,001
EU SILC	3,7%	5,1%	5,4%	10,5%	5,9%	< 0,001
UMB 2023	18,0%	30,1%	41,1%	49,2%	33,6%	< 0,001

Zdroj: USVROS, 2019; EU SILC, 2022; UMB, 2023

Ako dokumentuje tabuľka T9, **zapojenie sa starších ľudí do formálneho dobrovoľníctva s výškou vzdelania stúpa.** Najmenej zapojené sú skupiny so základným vzdelaním a najviac osoby s vysokoškolským vzdelaním. Rozdiely zapojenia sa osôb s vysokoškolským vzdelaním v porovnaní s celkovou populáciou sú tiež významné. Kým z celej populácie starších ľudí sa v rokoch 2019 a 2023 zapojila do formálneho dobrovoľníctva približne tretina, v skupine s vysokoškolským vzdelaním to bola polovica staršej populácie. Aj vo výskume EU SILC sú významné rozdiely v zapojení sa z hľadiska vzdelania. Kým zapojenie sa v celej populácii starších ľudí to bolo 5,9%, pri starších ľuďoch s vysokoškolským vzdelaním to bolo až 10,5%.

Obdobné rozdiely, ktoré úzko súvisia so vzdelaním, nachádzame aj pri analýze zapojenia sa do formálneho dobrovoľníctva z hľadiska **socioekonomickej pozície.**

T10 Súvislosť zapojenia sa starších ľudí do formálneho dobrovoľníctva so socioekonomickou pozíciou

Socioekonomická pozícia	USVROS 2019	UMB 2023	EU SILC 2022
nekvalifikovaný pomocný pracovník	29,0%	28,6%	-
kvalifikovaný manuálny pracovník	33,3%	23,1%	-
prevádzkový pracovník	40,4%	56,0%	-
nižší administratívny pracovník	36,8%	56,3%	-
výkonný odborný pracovník	46,7%	55,6%	-
tvorivý VŠ vzdelaný odborný pracovník	66,7%	47,6%	-
manažér, riadiaci pracovník	66,7%	50,0%	-
SZČO bez zamestnancov	43,8%	40,0%	-
SZČO so zamestnancami	72,7%	66,7%	-
pracujúci	-	-	8,3%
nezamestnaný	41,7%	0,0%	1,2%
dôchodca	25,6%	27,0%	5,3%
invalidná osoba	-	-	5,5%

celková populácia	32,8%	33,6%	5,9%
p	<0,001	0,006	<0,001

Zdroj: USVROS, 2019; EU SILC, 2022; UMB, 2023. Legenda: boldom sú označené významné rozdiely v skupinách

Ako dokumentuje tabuľka T10, vyššie zapojenie sa do dobrovoľníctva vykazujú pracujúci ľudia, pričom z pracujúcich sa významne viac angažujú tvoriví, vysokoškolsky vzdelaní pracovníci a pracovníčky, ľudia na riadiacich pozíciách a SZČO so zamestnancami. Významne nižšia miera participácie bola zaznamenaná u dôchodcov.

Tabuľka T11 dokumentuje **rozdiel v miere zapojenia sa do formálneho dobrovoľníctva starších osôb podľa finančného zabezpečenia ich domácnosti.**

T11 Súvislosť zapojenia sa starších ľudí do formálneho dobrovoľníctva s finančným zabezpečením domácnosti

Finančné zabezpečenie domácnosti	USVROS 2019	UMB 2023
veľmi dobre zabezpečená	61,54%	66,67%
slušne zabezpečená	41,96%	41,25%
priemerne zabezpečená	33,12%	36,60%
zle zabezpečená	20,83%	15,62%
v podstatne chudobná	22,22%	11,11%
celková populácia	32,8%	33,6%
p	< 0,001	0,006

Zdroj: USVROS, 2019; UMB, 2023. Legenda: boldom sú označené významné rozdiely v skupinách

Z hľadiska finančného zabezpečenia domácnosti pri starších osobách môžeme konštatovať, že **významne viac sú vo formálnom dobrovoľníctve zapojení ľudia s veľmi dobre a slušne zabezpečených domácností a významne menej zo zle zabezpečených domácností.**

Z hľadiska národnosti a vierovyznania sme nezaznamenali štatisticky významné rozdiely pri zapájaní sa starších ľudí do formálneho dobrovoľníctva ani v reprezentatívnom výskume v roku 2019, ani v tom z roku 2023.

V roku 2019 sa potvrdili vo výskume rozdiely v zapojení sa do formálneho dobrovoľníctva starších osôb podľa **veľkosti sídla** a v prípade **kraja**. Tieto rozdiely sa ale nepotvrdili v roku 2023, preto sa im bližšie nevenujeme.

Dlhodobejšie sledovanou charakteristikou pri zapájaní sa starších ľudí do dobrovoľníctva je **členstvo v organizáciách**. Súvislosť s formálnym dobrovoľníctvom dokumentuje tabuľka T12.

T12 Súvislosť zapojenia sa starších ľudí do formálneho dobrovoľníctva s členstvom v organizáciách

Členstvo v organizáciách	Zapojenie do formálneho dobrovoľníctva	
	áno	Nie
Aktívny člen	76,3%	23,7%
Pasívny člen	74,4%	25,6%
Nečlen	17,2%	82,8%
Člen v minulosti	18,2%	81,8%
Nevie	25,0%	75,0%

Zdroj: UMB, 2023; p < 0,001 Legenda: boldom sú označené významné rozdiely v skupinách

Aktívni aj pasívni členovia a členky organizácií sú významne viac aktívni vo formálnom dobrovoľníctve ako starší ľudia, ktorí nikdy neboli organizovaní alebo boli v minulosti.

Z hľadiska sociálneho profilu starších ľudí zapájajúcich sa do formálneho dobrovoľníctva môžeme sumarizujúco konštatovať, že určujúcimi charakteristikami sú vek, vzdelanie, socioekonomická pozícia, finančné zabezpečenie ich domácnosti a členstvo v organizáciách. Ostatné sledované charakteristiky sa neukazujú ako významné z hľadiska determinácie ich dobrovoľníckej participácie.

Zároveň konštatujeme, že sociálny profil starších formálnych dobrovoľníkov a dobrovoľníčok sa neodlišuje od sociálneho profilu dobrovoľníkov a dobrovoľníčok v celej populácii. Medzi stabilné socio-demografické charakteristiky súvisiace so zapojením do formálneho dobrovoľníctva patrí vzdelanie, socioekonomický status, finančné zabezpečenie domácnosti a členstvo.

Ako determinujúca charakteristika sa v prípade formálneho dobrovoľníctva osôb vo vyššom veku ukazuje vek. Táto charakteristika nebola určujúcou v celej populácii vo výskume v roku 2019 a 2023. Táto skutočnosť je podľa nášho názoru spôsobená tým, že pri sledovaní osôb 55+ sa výraznejšie prejavujú rozdiely z hľadiska veku z dôvodu najnižšieho zapojenia najstarších vekových kategórií do dobrovoľníctva. V prípade starších ľudí môžeme konštatovať, že s vekom participácia vo formálnom dobrovoľníctve klesá.

7.5 Sociálny profil neformálnych starších dobrovoľníkov a dobrovoľníčok

Sociálny profil sledujeme aj pri zapojení sa do neformálneho dobrovoľníctva. Zhrnutie zistení zobrazuje tabuľka T13.

T13 Zhrnutie zistení o sociálnom profile starších neformálnych dobrovoľníkov a dobrovoľníčok

Sociálny profil neformálne dobrovoľníctvo	USVROS 2019	EU SILC 2022	UMB 2023
pohlavie	nie	nie	nie
vek	áno	áno	áno
rodinný stav	nie	nie	nie
vzdelanie	áno	áno	áno
socioekonomická pozícia	nie	áno	nie
finančné zabezpečenie domácnosti	áno	nezist'ovalo sa	áno
národnosť	nie	nezist'ovalo sa	nie
vierovyznanie	áno	nezist'ovalo sa	nie
veľkosť sídla	áno	nezist'ovalo sa	nie
kraj	áno	nezist'ovalo sa	nie
členstvo	nezist'ovalo sa	nezist'ovalo sa	áno

Zdroj: USVROS, 2019; EU SILC, 2022; UMB, 2023

V prípade neformálneho dobrovoľníctva **neboli** ani v jednom výskume z nami analyzovaných **zaznamenané rozdiely v zapojení sa starších osôb vzhľadom na rod, rodinný stav a národnosť**. Ostatné rozdiely analyzujeme.

Rovnako ako v prípade formálneho dobrovoľníctva, aj v prípade zapojenia starších osôb do neformálneho dobrovoľníctva nachádzame vo všetkých sledovaniach rozdiely z hľadiska **veku**.

T14 Rozdiely v zapojení sa starších osôb do neformálneho dobrovoľníctva z hľadiska veku

	t	df	p	Cohen's d
USVROS 2019	4,821	718	<0,001	0,359
	Zapojenie do ND	počet	priemer vek	SD
	áno	351	65,192	7,598
	nie	369	68,000	8,029
	t	df	p	Cohen's d
EU SILC	-8,000	5902	<0,001	-0,376
	Zapojenie do ND	počet	priemer vek	SD
	áno	493	65,154	7,108
	nie	5411	68,237	8,283
	t	df	p	Cohen's d
UMB 2023	-3,413	370	<0,001	-0,354
	Zapojenie do ND	počet	priemer vek	SD
	áno	187	64,449	5,756
	nie	185	66,546	6,091

Zdroj: USVROS, 2019; EU SILC, 2022; UMB, 2023

Ako dokumentuje tabuľka T14, **ľudia zapojení do neformálneho dobrovoľníctva vykazujú významne nižší vek ako tí, ktorí sa nezapojili.**

Podobne ako v prípade veku, aj v prípade **vzdelania** nachádzame rozdiely pri zapojení starších ľudí do neformálneho dobrovoľníctva. Ilustruje to tabuľka T15.

T15 Súvislosť zapojenia sa starších ľudí do neformálneho dobrovoľníctva so vzdelaním

Neformálne dobrovoľníctvo	vzdelanie				celková populácia	p
	základné	stredoškolské bez maturity	stredoškolské s maturitou	vysokoškolské		
USVROS 2019	34,3%	42,0%	61,9%	63,6%	51,3%	<0,001
EU SILC	3,9%	8,3%	13,0%	13,9%	8,4%	<0,001
UMB 2023	43,8%	41,6%	57,0%	63,5%	50,3%	0,011

Zdroj: USVROS, 2019; EU SILC, 2022; UMB, 2023

Ako uvádza tabuľka T15, zapojenie do neformálneho dobrovoľníctva významne súvisí so vzdelaním starších ľudí. Rovnako ako v prípade formálneho dobrovoľníctva, aj v prípade **neformálneho dobrovoľníctva vykazujú nižšiu mieru dobrovoľníckej participácie ľudia s nižším vzdelaním a vyššiu mieru ľudia s vyšším vzdelaním.**

Čo sa týka **socioekonomickej pozície**, rozdiely v zapojení sa starších ľudí do neformálneho dobrovoľníctva bolo zaznamenané iba v rámci zisťovania EU SILC.

T16 Súvislosť zapojenia sa starších ľudí do neformálneho dobrovoľníctva so socioekonomickou pozíciou

Socioekonomická pozícia	Zapojenie do neformálneho dobrovoľníctva
pracujúci	13,5%
nezamestnaný	7,0%
dôchodca	6,8%
invalidná osoba	7,4%
celková populácia	8,4%
p	< 0,001

Zdroj: EU SILC, 2022. Legenda: boldom sú označené významné rozdiely v skupinách

Ako uvádza tabuľka T16, **významne viac sú v rámci neformálneho dobrovoľníctva zapojení pracujúci ľudia nad 55 rokov a významne menej ľudia na dôchodku** (starobnom alebo predčasnom).

Finančné zabezpečenie domácnosti sa ukázalo ako determinant zapojenia sa starších ľudí do neformálneho dobrovoľníctva vo výskume v roku 2019 aj v roku 2023. Výsledky dokumentuje tabuľka T17.

T17 Súvislosť zapojenia starších ľudí do neformálneho dobrovoľníctva s finančným zabezpečením domácnosti

Finančné zabezpečenie domácnosti	USVROS 2019	UMB 2023
veľmi dobre zabezpečená	50,0%	33,3%
slušne zabezpečená	64,0%	63,8%
priemerne zabezpečená	52,3%	53,3%
zle zabezpečená	38,7%	32,8%
v podstatne chudobná	28,6%	11,1%
celková populácia	51,3%	50,3%
p	0,003	<0,001

Zdroj: USVROS, 2019; UMB, 2023. Legenda: boldom sú označené významné rozdiely v skupinách

V prípade neformálneho dobrovoľníctva vykazujú významne vyššiu participáciu osoby vo vyššom veku, ktoré svoju domácnosť považujú za slušne zabezpečenú. Na druhej strane, významne menej sa do neformálneho dobrovoľníctva zapájajú osoby zo zle zabezpečených a chudobných domácností.

Z hľadiska **vierovyznania** sa vyššia miera participácie starších ľudí v rámci neformálneho dobrovoľníctva preukázala vo výskume v roku 2019. Keďže aj v minulých výskumoch sa ukázalo vierovyznanie ako determinant participácie v neformálnom dobrovoľníctve (napr. Brozmanová Gregorová, 2011), budeme túto premennú analyzovať.

T18 Súvislosť zapojenia starších ľudí do neformálneho dobrovoľníctva s vierovyznaním

	Zapojenie do neformálneho dobrovoľníctva	
	áno	nie
Vierovyznanie		
Hlboko veriaci/veriaci	53,9%	46,1%
Veriaci/veriaci	48,7%	51,3%
Nerohodnutý/nerohodnutá	52,5%	47,5%
Nie je nábožensky založený/založená	49,1%	50,9%
Ateista/ateistky	78,8%	21,2%
Nevie	37,5%	62,5%

Zdroj: USVROS, 2019. $p=0,032$, Legenda: boldom sú označené významné rozdiely v skupinách

V prípade vierovyznania sa preukázali významné rozdiely pri starších osobách, ktoré sami seba identifikovali ako ateistov a ateistky. Tieto osoby vykazujú výrazne vyššiu mieru zapojenia sa do neformálneho dobrovoľníctva. Až 78,8% z tejto skupiny sa v roku 2019 zapojilo do neformálneho dobrovoľníctva.

Ostatnou preukázanou premennou, ktorá súvisí so zapojením sa starších osôb do dobrovoľníctva, je **členstvo v organizáciách**. V tomto prípade prezentujeme výsledky reprezentatívneho výskumu v roku 2023.

T19 Súvislosť zapojenia sa starších ľudí do neformálneho dobrovoľníctva s členstvom v organizáciách

	Zapojenie do neformálneho dobrovoľníctva	
	áno	Nie
Členstvo v organizáciách		
Aktívny člen	78,0%	22,0%
Pasívny člen	72,1%	27,9%
Nečlen	39,3%	60,7%
Člen v minulosti	41,4%	58,6%
Nevie	62,5%	37,5%

Zdroj: UMB, 2023. $p<0,001$

Ako dokumentuje tabuľka T19, **významne viac sa zapájajú do neformálneho dobrovoľníctva staršie osoby, ktoré sú aktívnymi alebo pasívnymi členmi a členkami organizácií, a významne menej sú aktívni nečlenovia a osoby, ktoré boli členmi v minulosti.**

Podobne, ako v prípade formálneho dobrovoľníctva, aj v prípade neformálneho dobrovoľníctva starších ľudí môžeme sumárne konštatovať, že ide prevažne o vplyv stabilných charakteristík dobrovoľníckej angažovanosti na Slovensku. Determinujúcimi faktormi zapojenia sa starších ľudí do neformálneho dobrovoľníctva sú najmä vek, vzdelanie, finančné zabezpečenie domácnosti a členstvo v organizáciách.

7.6 Súvislosti zapojenia do dobrovoľníctva s vybranými oblasťami kvality života starších ľudí

V tejto časti prezentujeme výsledky výskumov, ktoré súvisia s **vplyvmi dobrovoľníctva na vybrané oblasti kvality života starších osôb**. V niektorých prípadoch je ťažké určiť, či ide

o výstupy/vplyvy alebo o predpoklady (prediktory) zapojenia sa do dobrovoľníctva. Napríklad v prípade všeobecnej dôvery v iných ľuďoch môžeme konštatovať, že do dobrovoľníctva sa zapájajú ľudia, ktorí vykazujú vyššiu dôveru v iných ľuďoch (dôvera ako predpoklad/prediktor zapojenia), ale zároveň, ako dokazujú výsledky výskumov najmä v oblasti sociálneho kapitálu, práve zapojenie sa do dobrovoľníctva môže významným spôsobom dôveru v iných ľuďoch zvyšovať (dôvera ako výstup zapojenia). Podobne by sme mohli interpretovať aj ďalšie charakteristiky. Z tohto dôvodu budeme zistenia analyzovať „neutrálne“, ako **súvislosti**.

7.6.1 Dobrovoľníctvo a všeobecná dôvera

Analýza výsledkov reprezentatívneho výskumu z roku 2023 (UMB, 2023) poukazuje na súvislosť medzi všeobecnou dôverou⁷ a dobrovoľníctvom starších ľudí.

T20 Súvislosť medzi všeobecnou dôverou a zapojením sa starších ľudí do dobrovoľníctva

Formálne dobrovoľníctvo v roku 2023	t	df	p	Cohen's d
	-5.755	370	< .001	-0.632
	zapojenie do FD v roku 2023	N	Priemer	SD
	áno	125	2.528	0.714
	nie	247	3.162	1.122
Formálne dobrovoľníctvo pred rokom 2023	t	df	p	Cohen's d
	-4.183	370	< .001	-0.462
	zapojenie do FD pred rokom 2023	N	Priemer	SD
	áno	122	2.631	0.763
	nie	250	3.104	1.129
Neformálne dobrovoľníctvo v roku 2023	T	df	P	Cohen's d
	-4.952	370	< .001	-0.514
	zapojenie do ND v roku 2023	N	Priemer	SD
	áno	187	2.690	0.874
	nie	185	3.211	1.139

Zdroj: UMB, 2023. Legenda: Čím nižší priemer, tým vyššia miera všeobecnej dôvery

Ako ukazujú výsledky v tabuľke T20, staršie osoby zapojené do formálneho dobrovoľníctva v roku 2023, pred rokom 2023, ako aj tie, ktoré boli zapojené do neformálneho dobrovoľníctva, **vykazovali vyššiu mieru všeobecnej dôvery v ľuďoch ako tí, ktorí sa do dobrovoľníctva nezapojili.**

⁷ Otázka na všeobecnú dôveru znela: *Do akej miery sa podľa Vás dá vo všeobecnosti dôverovať ľuďom? 1) Ľuďom sa dá takmer vždy dôverovať, 2) Ľuďom sa obvykle dá dôverovať, 3) V styku s inými ľuďmi si človek obvykle nemôže byť veľmi istý 4) V styku s inými ľuďmi si človek takmer nikdy nemôže byť istý*

7.6.2 Dobrovoľníctvo a identifikácia s miestnou komunitou

Ako dokumentuje tabuľka T21, v otázke **identifikácie s miestnou komunitou**⁸ nachádzame rozdiely vo vzťahu k aktivitám v dobrovoľníctve starších ľudí.

T21 Súvislosť medzi identifikáciou s miestnou komunitou a zapojením starších ľudí do dobrovoľníctva

Formálne dobrovoľníctvo v roku 2023	t	df	p	Cohen's d
	3.414	370	< .001	0.375
	Zapojenie do FD v roku 2023	N	Mean	SD
	áno	125	3.504	0.886
	nie	247	3.113	1.113
Formálne dobrovoľníctvo pred rokom 2023	t	df	p	Cohen's d
	3.846	370	< .001	0.425
	Zapojenie do FD pred rokom 2023	N	Mean	SD
	áno	122	3.541	0.910
	nie	250	3.100	1.095
Neformálne dobrovoľníctvo v roku 2023	t	df	p	Cohen's d
	4.028	370	< .001	0.418
	Zapojenie do ND v roku 2023	N	Mean	SD
	áno	187	3.460	0.946
	nie	185	3.027	1.120

Zdroj: UMB, 2023. Legenda: Čím vyšší priemer, tým vyššia miera identifikácie s miestnou komunitou

Staršie osoby, ktoré sa zapojili do formálneho dobrovoľníctva v roku 2023 a pred týmto rokom, ako aj tie, ktoré sa zapojili v roku 2023 do neformálneho dobrovoľníctva, **vykazujú vyššiu mieru identifikácie s miestnou komunitou** v porovnaní s tými, ktorí sa do dobrovoľníctva nezapojili.

7.6.3 Dobrovoľníctvo a wellbeing

V rámci reprezentatívneho výskumu v roku 2023 boli analyzované súvislosti medzi zapojením sa do dobrovoľníctva a **wellbeingom**⁹. Výsledky dokumentuje tabuľka T22.

T22 Súvislosť medzi wellbeingom starších ľudí a ich zapojením sa do dobrovoľníctva

Formálne dobrovoľníctvo v roku 2023	t	df	p	Cohen's d
	-5.704	370	< .001	-0.626
	Zapojenie do FD v roku 2023	N	Mean	SD
	áno	125	2.014	0.494

⁸ Otázka znela: *Vyjadrite mieru súhlasu s výrokom: „Identifikujem sa ako člen/členka mojej miestnej komunity. Pri hodnotení použite škálu 1 – 5, pričom 1 znamená „vôbec nesúhlasím“ a 5 „absolútne súhlasím“.*

⁹ Na zisťovanie wellbeingu bola použitá škála Benson, Sladen, Liles et al. (2019). Personal Wellbeing Score (PWS) - a short version of ONS4: development and validation in social prescribing. BMJ Open Quality. doi:10.1136/bmjopen-2018-000394

	nie		247	2.377	0.617
Formálne dobrovoľníctvo pred rokom 2023	t	df		p	Cohen's d
	-4.276		370	< .001	-0.472
	Zapojenie do FD pred rokom 2023	N		Mean	SD
	áno		122	2.068	0.520
	nie		250	2.346	0.620
Neformálne dobrovoľníctvo v roku 2023	t	df		p	Cohen's d
	-3.831		370	< .001	-0.397
	Zapojenie do ND v roku 2023	N		Mean	SD
	áno		187	2.138	0.566
	nie		185	2.373	0.617

Zdroj: UMB, 2023. Legenda: Čím nižší priemer, tým vyšší pocit wellbeingu

Starší ľudia zapojení do dobrovoľníctva vykazujú vyšší pocit wellbeingu ako ľudia, ktorí sa do dobrovoľníctva nezapojili. Táto súvislosť platí pre ľudí, ktorí sa zapojili do formálneho dobrovoľníctva v roku 2023, pre tých, ktorí sa zapojili do formálneho dobrovoľníctva aj pred rokom 2023 a aj pre neformálnych dobrovoľníkov a dobrovoľníčky v roku 2023.

7.6.4 Dobrovoľníctvo a spokojnosť s osobnými vzťahmi

Súvislosť dobrovoľníctva a spokojnosti s **osobnými vzťahmi**¹⁰ analyzujeme v tabuľke T23. Zdrojom analýzy sú výsledky zisťovania EU SILC.

T23 Súvislosť medzi spokojnosťou s osobnými vzťahmi a zapojením starších ľudí do dobrovoľníctva

Formálne dobrovoľníctvo v roku 2022	W	df	p	Rank Correlation
	1,053x10 ⁺⁶		<0,001	0,033
	Zapojenie do FD v roku 2022	N	Mean	Median
	áno	329	8,711	9,000
	nie	5178	17,896	8,000
Neformálne dobrovoľníctvo v roku 2022	t	Df	p	Rank Correlation
	1,411x10 ⁺⁶		<0,001	0,028
	Zapojenie do ND v roku 2022	N	Mean	Median
	áno	472	8,521	9,000
	nie	5035	7,890	8,000

Zdroj: EU SILC, 2022

V prípade formálneho aj neformálneho dobrovoľníctva vykazujú vyššiu mieru spokojnosti so vzťahmi starší ľudia zapojení do dobrovoľníctva v porovnaní s nezapojenými. Ako

¹⁰Škála od 1 do 10, kde 1 je absolútne nespokojný a 10 je absolútne spokojný

dokumentuje tabuľka T23, starší ľudia zapojení do formálneho dobrovoľníctva dosiahli na stupnici spokojnosti od 1 do 10, kde je 1 absolútne nespokojný a 10 absolútne spokojný, medián 9 a tí, ktorí sa do formálneho dobrovoľníctva nezapojili, medián 8. Rovnaké zistenia sú v prípade neformálneho dobrovoľníctva.

7.6.5 Dobrovoľníctvo a spokojnosť s využitím voľného času

Súvislosť dobrovoľníctva a spokojnosti s **využitím voľného času**¹¹ analyzujeme v tabuľke T24.

T24 Súvislosť medzi spokojnosťou starších ľudí s využitím voľného času a ich zapojením sa do dobrovoľníctva

Formálne dobrovoľníctvo v roku 2022	W	df	p	Rank Correlation
	930698,000		<0,001	0,033
	Zapojenie do FD v roku 2022	N	Mean	Median
	áno	329	7,739	8,000
	nie	5111	7,286	8,000
Neformálne dobrovoľníctvo v roku 2022	W	Df	p	Rank Correlation
	1,260x10 ⁺⁶		0,004	0,028
	Zapojenie do ND v roku 2022	N	Mean	Median
	áno	470	7,645	8,000
	nie	4970	7,282	8,000

Zdroj: EU SILC, 2022

V prípade súvislosti zapojenia starších ľudí do dobrovoľníctva a ich spokojnosti s využitím voľného času sme zaznamenali rozdiely v prípade formálneho aj neformálneho dobrovoľníctva. Starší ľudia zapojení do formálneho aj neformálneho dobrovoľníctva vykazovali vyššiu mieru priemernej spokojnosti v porovnaní s tými, ktorí sa do dobrovoľníctva nezapojili. Priemer sa pri oboch hodnoteniach pohybuje k hodnote 8 pri dobrovoľnícky aktívnych osobách a pri dobrovoľnícky neaktívnych osobách skôr k hodnote 7.

7.6.6 Dobrovoľníctvo a pocit osamelosti

Súvislosť dobrovoľníctva a **pocitu osamelosti**¹² analyzujeme v tabuľke T25.

T25 Súvislosť medzi pocitom osamelosti a zapojením sa starších ľudí do dobrovoľníctva

Formálne dobrovoľníctvo v roku 2022	W	df	p	Rank Correlation
	971371,500		<0,001	0,033
	Zapojenie do FD v roku 2022	N	Mean	Median
	áno	333	4,186	5,000
	nie	5029	3,916	4,000

¹¹Škála od 1 do 10, kde 1 je absolútne nespokojný a 10 je absolútne spokojný

¹² Otázka znela: Koľko času za posledné štyri týždne ste sa cítili osamelý. Škála od 1 do 5, kde 1 je stále, 2 väčšinou, 3 niekedy, 4 málokedy, 5 nikdy.

Neformálne dobrovoľníctvo v roku 2022	W	Df	p	Rank Correlation
	1,260x10 ⁺⁶		<0,001	0,028
	Zapojenie do ND v roku 2022	N	Mean	Median
	áno	465	4,148	5,000
	nie	4897	3,913	4,000

Zdroj: EU SILC, 2022

V prípade formálneho aj neformálneho dobrovoľníctva vykazujú nižšiu mieru pocitu osamelosti staršie osoby zapojené do dobrovoľníctva, v porovnaní s tými, ktorí sa do dobrovoľníctva nezapojili. Osoby, ktoré sa zúčastňujú dobrovoľníctva, dosiahli v pocite osamelosti hodnotu mediánu 5, ktorá zodpovedá hodnoteniu, že pocit osamelosti nezažívajú nikdy, zatiaľ čo staršie osoby, ktoré sa nezapojili, dosiahli hodnotu 4, ktorá zodpovedá tomu, že pocit osamelosti zažívajú málokedy.

7.6.7 Dobrovoľníctvo a pocit sociálneho vylúčenia

Súvislosť medzi zapojením do dobrovoľníctva a **pocitom sociálneho vylúčenia** zobrazuje tabuľka T26. Otázka¹³, ktorou sa pocit vylúčenia zisťoval, indikuje, že vyššie priemerné hodnotenie vyjadruje nižší pocit sociálneho vylúčenia.

T26 Súvislosť medzi pocitom sociálneho vylúčenia starších ľudí a ich zapojením sa do dobrovoľníctva

Formálne dobrovoľníctvo v roku 2022	W	df	p	Rank Correlation
	915171,000		<0,001	0,033
	Zapojenie do FD v roku 2022	N	Mean	Median
	áno	332	4,021	4,000
	nie	4851	3,795	4,000
Neformálne dobrovoľníctvo v roku 2022	W	Df	p	Rank Correlation
	1,291x10 ⁺⁶		<0,001	0,028
	Zapojenie do ND v roku 2022	N	Mean	Median
	áno	475	4,048	4,000
	nie	4708	3,786	4,000

Zdroj: EU SILC, 2022

V prípade formálneho aj neformálneho dobrovoľníctva vykazujú nižšiu mieru pocitu sociálneho vylúčenia staršie osoby zapojené do dobrovoľníctva v porovnaní s tými, ktorí sa do dobrovoľníctva nezapojili. Osoby, ktoré sa zúčastňujú dobrovoľníctva, dosiahli v pocite osamelosti sociálneho vylúčenia v oboch prípadoch hodnotu mediánu 4 rovnako ako nezapojené osoby, ale na rozdiely poukazujú priemery. Tieto sú vyššie u dobrovoľnícky

¹³ Otázka znela: *Do akej miery súhlasíte s tvrdením „Cítim sa vylúčený“ (Zvážte prosím svoj spoločenský život, prácu a prístup k verejným službám.)* 1 Rozhodne súhlasím, 2 Súhlasím, 3 ani súhlasím ani nesúhlasím, 4 nesúhlasím, 5 rozhodne nesúhlasím

zapojených starších osôb, čo znamená, že pociťujú nižšiu mieru pocitu sociálneho vylúčenia, v porovnaní s tými, ktorí sa do dobrovoľníctva nezapojili.

7.6.8 Dobrovoľníctvo a pocit šťastia

Súvislosť dobrovoľníctva a **pocitu šťastia**¹⁴ analyzujeme v tabuľke T27.

T27 Súvislosť medzi pocitom šťastia starších ľudí a ich zapojením sa do dobrovoľníctva

Formálne dobrovoľníctvo 2 v roku 2022	W	df	p	Rank Correlation
	619656,000		<0,001	0,032
	Zapojenie do FD v roku 2022	N	Mean	Median
	áno	322	2,298	2,000
	nie	4817	2,6250	3,000
Neformálne dobrovoľníctvo v roku 2022	W	Df	p	Rank Correlation
	925644,000		<0,001	0,029
	Zapojenie do ND v roku 2022	N	Mean	Median
	áno	447	2,421	2,000
	nie	4692	2,622	3,000

Zdroj: EU SILC, 2022

Vyššiu mieru pocitu šťastia vykazujú staršie osoby zapojené do formálneho a aj neformálneho dobrovoľníctva v porovnaní s tými, ktorí sa do dobrovoľníctva nezapojili. Osoby, ktoré sa zúčastňujú dobrovoľníctva, dosiahli v pocite šťastia pri oboch formách dobrovoľníctva hodnotu mediánu 2,0, ktorá zodpovedá hodnoteniu, že pocit šťastia prežívajú väčšinou, zatiaľ čo osoby, ktoré sa nezapojili do dobrovoľníctva, dosiahli hodnotu 3, ktorá zodpovedá tomu, že pocit šťastia zažívajú niekedy.

7.6.9 Dobrovoľníctvo a pomoc od ostatných

Zapojenie do dobrovoľníctva súvisí s tým, či ľudia vo vyššom veku majú koho **požiadat o pomoc v prípade potreby**.¹⁵ Zistenia dokumentujú tabuľky T28 a T29.

T28 Súvislosť medzi existenciou osoby, ktorú môžu staršie osoby požiadať o pomoc a zapojením sa do formálneho dobrovoľníctva

Má koho požiadať o pomoc	Zapojenie do formálneho dobrovoľníctva	
	áno	nie
áno	96,6%	91,9%
nie	3,4%	8,1%
Spolu	100,0%	100,0%

Zdroj: EU SILC, 2022. p=0,001

¹⁴Otázka znela: *Koľko času za posledné štyri týždne ste boli šťastný. Škála od 1 do 5, kde 1 je stále, 2 väčšinou, 3 niekedy, 4 málokedy, 5 nikdy.*

¹⁵Otázka znela: *Máte príbuzných, priateľov alebo susedov, ktorí nie sú členmi vašej domácnosti, ktorých môžete požiadať o pomoc? (Myslí sa tým akúkoľvek pomoc: morálnu, materiálnu alebo finančnú.)*

T29 Súvislosť medzi existenciou osoby, ktorú môžu staršie osoby požiadať o pomoc a zapojením sa do neformálneho dobrovoľníctva

Má koho požiadať o pomoc	Zapojenie do neformálneho dobrovoľníctva	
	áno	nie
áno	96,1%	91,8%
nie	3,9%	8,2%
Spolu	100,0%	100,0%

Zdroj: EU SILC, 2022. $p < 0,001$

Ako dokumentujú tabuľky T28 a T29, zapojenie do dobrovoľníctva úzko súvisí s tým, či majú staršie osoby v prípade potreby koho požiadať o pomoc. Z osôb zapojených do dobrovoľníctva, má koho požiadať o pomoc v prípade potreby viac ako 96% starších ľudí. Z tých, ktorí do dobrovoľníctva nie sú zapojení, má koho požiadať o pomoc 92% ľudí. Medzi dobrovoľníkmi je tých, ktorí nemajú koho požiadať o pomoc v prípade potreby, len 3,4% formálnych a 3,9% neformálnych dobrovoľníkov. Starších ľudí nezapojených do dobrovoľníctva nemá koho požiadať o pomoc 8% z nich.

7.7 Zhrnutie kvantitatívnych zistení a diskusia k nim

Na základe analýzy kvantitatívnych zistení z reprezentatívnych výskumov zameraných, okrem iného, na prevalenciu dobrovoľníctva starších ľudí, socio-ekonomický status tých, ktorí sa dobrovoľnícky angažujú a tomu, aké sú jeho súvislosti s vybranými aspektmi kvality života tejto cieľovej skupiny, **možno sumarizovať**, že:

- miera participácie starších ľudí vo formálnom dobrovoľníctve je nižšia v porovnaní s ich zapojením do neformálneho dobrovoľníctva;
- do formálneho dobrovoľníctva sa zapája tretina starších ľudí, do neformálneho dobrovoľníctva polovica starších ľudí, pričom ich participácia v oboch formách dobrovoľníctva je v porovnaní s celkovou populáciou mierne nižšia;
- existujú významné rozdiely medzi uvedomovaným a neuvedomovaným dobrovoľníctvom; starší ľudia, ale aj zvyšok populácie, sa s rolou dobrovoľníka/dobrovoľníčky stále nie vždy identifikujú;
- do dobrovoľníctva sa plánuje v budúcnosti zapojiť 40% starších osôb;
- pravidelne, teda raz za mesiac, sa do formálnych dobrovoľníckych aktivít zapája približne polovica starších dobrovoľníkov a dobrovoľníčok;
- najviac starších dobrovoľníkov a dobrovoľníčok sa angažuje v oblasti životného prostredia; potom nasledujú oblasti: cirkev a náboženské spoločnosti, sociálne služby, kultúra a umenie, podpora dobročinnosti, dobrovoľníctva a darcovstva, rozvoj miestnej komunity a bývania, rekreácia a realizácia záujmov a koníčkov;
- medzi najvýznamnejšie bariéry zapájania sa starších ľudí do dobrovoľníctva patria nezáujem, nepožiadanie o pomoc a nedostatok času;
- z hľadiska sociálneho profilu starších ľudí zapájajúcich sa do oboch typov dobrovoľníctva, možno ako determinujúce charakteristiky uviesť vek, vzdelanie, socioekonomickú pozíciu,

finančné zabezpečenie domácnosti a členstvo v organizáciách: do oboch typov dobrovoľníctva sa zapájajú skôr ľudia mladších vekových kategórií, s vyšším vzdelaním, zo slušne zabezpečených domácností, pracujúci a členovia organizácií; naopak, starší ľudia s nižším vzdelaním, zo zle finančne zabezpečených a chudobných domácností, dôchodcovia a nečlenovia organizácií vykazujú nižšiu mieru dobrovoľníckej participácie;

- zapojenie sa do dobrovoľníctva vo vyššom veku súvisí s vybranými indikátormi kvality života; starší ľudia zapojení do dobrovoľníctva vykazujú:
 - vyššiu mieru všeobecnej dôvery v iných ľuďoch;
 - vyššiu mieru identifikácie s miestnou komunitou;
 - vyšší pocit wellbeingu (celkovej životnej pohody);
 - vyššiu spokojnosť s osobnými vzťahmi a využitím voľného času;
 - menej častý pocit osamelosti a sociálneho vylúčenia;
 - častejší pocit šťastia;
 - častejšie uvádzajú možnosť mať sa na koho obrátiť o pomoc v prípade potreby.

Na základe kvantitatívnych výskumných zistení sa ukazuje ako nesporné, že podľa subjektívnych vyjadrení starších dobrovoľníkov a dobrovoľníčok (ďalej len „SD“) má výkon dobrovoľníctva **pozitívne súvislosti** s jednotlivými aspektmi kvality ich života, s ich celkovou životnou pohodou či komunitnou ukotvenosťou. A teda, že k propagácii dobrovoľníctva, osobitne formálneho organizovaného cez rozličné dobrovoľnícke organizácie a realizovaného cez rozličné dobrovoľnícke programy, rovnako k investovaniu verejných zdrojov do podpory ich činnosti, by mohla existovať už na základe týchto zistení preukázateľná a legitímna opora tak, ako to predpokladá príslušné opatrenie NPAS.

Na strane druhej, na základe dostupných zdrojov nemožno jednoznačne zodpovedať otázky zamerané na chápanie a interpretáciu **súvislostí** medzi podmienkami pre dobrovoľníctvo, jeho výkonom a samotnými vplyvmi na život SD. Napríklad, nemožno sa vyjadriť k tomu, či celkové hodnotové a pro-pomáhajúce nastavenie či sociálno-ekonomický kapitál starších ľudí podmieňujú vyššiu mieru ich zapájania sa do formálnych dobrovoľníckych aktivít (*ako predpoklad zapájania*), alebo, či to je skôr naopak, že posilnená sociálna pozícia SD je výsledkom tohto angažovania (*ako výstup zapájania*). Existujúce kvantitatívne zistenia neumožňujú tiež hlbšie poznávať, akú úlohu v priestore medzi predpokladmi a výstupmi dobrovoľníckeho angažovania SD zohrávajú dobrovoľnícke organizácie a programy, ktoré realizujú, či formy ich verejnej podpory; ani to, ako môžu SD napomáhať organizáciám rozširovať „svojim príkladom“ ich dobrovoľnícku základňu. A to sú odborné aspekty problematiky, ktoré rovnako súvisia s príslušným opatrením NPAS, a teda si zasluhujú výskumnú pozornosť.

Za účelom špecifikácie, ako by mala byť táto pozornosť zameraná, sme zorganizovali koncom júna 2024 **druhý vedecký workshop** expertnej skupiny zameraný na analyzovanie prínosu a využiteľnosti dostupných kvantitatívnych dát pre plánovanie ďalšej výskumnej činnosti v súlade s cieľmi pripravovanej dopadovej štúdie. Na základe intenzívnej odbornej diskusie v expertnej skupine k výsledkom analýzy kvantitatívnych dát boli formulované určité **problémové otázky/okruhy**, osobitne:

- zisťovanie reálnej *miery dobrovoľníckej participácie* starších ľudí, keďže, ako sme ukázali v tejto kapitole, miera sa výrazne líši v závislosti od toho, na základe ako formulovanej otázky sa uvedená miera zisťuje; uvedený problémový okruh súvisí aj s otázkou uvedomovaného dobrovoľníctva, čomu sme sa venovali vyššie;
- *mýty spojené s dobrovoľníctvom*, ktoré môžu znižovať dostupnosť dobrovoľníckych príležitostí pre všetkých (napr., že „dobrovoľníctvo je záležitosťou mladých ľudí“, alebo, že „dobrovoľníctvo je exkluzívna záležitosť pre ľudí s dobrým ekonomickým statusom či spoločenskou prestížou“);
- zabezpečovanie *súladu medzi dopytom a ponukou dobrovoľníckej činnosti* v kontexte širších potrieb komunity, ale aj predstáv a motivácií starších ľudí, ktorí sa chcú dobrovoľnícky angažovať;
- poznávanie *individuálnych motivácií a subjektívne reflektovaných benefitov* participácie starších ľudí v dobrovoľníckych programoch, či naopak *inhibítorov*, ktoré tomu bránia v rámci ich individuálnych životných trajektórií;
- skúmanie *vplyvu dobrovoľníckych organizácií a realizovaných dobrovoľníckych programov* na transformáciu individuálneho potenciálu starších ľudí pre dobrovoľníctvo k reálnemu výkonu formálneho dobrovoľníctva;
- problematika *plánovania a manažmentu dobrovoľníckych programov*;
- *cost-benefit analýza dobrovoľníckych programov* v kontexte ich udržateľnejších vplyvov na jednotlivca, organizácie, komunity, spoločnosť.

Niektoré z uvedených otázok/okruhov sa stali tematickými východiskami pre kvalitatívny výskum.

8 Kvalitatívny výskum

8.1 Metodologicko-koncepcné východiská kvalitatívneho výskumu

Kvalitatívny výskum (ďalej len „KV“) je zameraný na prehĺbovanie poznania dosiahnutého kvantitatívnym zisťovaním cestou ďalšieho skúmania *súvislostí* medzi pozitívnymi vplyvmi výkonu dobrovoľníctva v rámci individuálnych životných trajektórií a nastavenia (potenciálu) konkrétnych SD a podporného prostredia (organizácie a programy) potrebného k využívaniu tohto nastavenia. K pochopeniu takýchto súvislostí je nevyhnutné zamerať výskumnú pozornosť na **triangel: konkrétny SD a jeho životné nastavenie – nastavenie a podmienky dobrovoľníckeho programu - výkon dobrovoľníctva a individuálna reflexia jeho významu**. Takéto metodologické uvažovanie korešponduje s *modelom Donabediana*, ktorý pri analýze a posudzovaní rozličných podporných schém stavia na troch vzájomne prepojených kategóriách: a) *štruktúrach* (čo podmieňuje skúmaný jav); b) *procesoch* (čo sa v rámci neho vykonáva, realizuje, aké sú akcie); c) *výstupoch* (aký má výkon/akcia vplyv na zapojených aktéroch) (Donabedian, 1988).

Štruktúrami sa pre potreby KV rozumejú všetky interné faktory (SD a ich nastavenie smerom k dobrovoľníctvu) a externé faktory (dobrovoľnícka organizácia, jej dobrovoľnícke programy a ich verejná podpora), ktoré podmieňujú dobrovoľnícku participáciu starších ľudí. Pod

procesmi možno vnímať zameranie a obsah toho, čo sa v rámci účasti SD v konkrétnom dobrovoľníckom programe vykonáva. Napokon, *výstupy*¹⁶ sú operacionalizované ako efekty dobrovoľníckej participácie SD v konkrétnom dobrovoľníckom programe v reflexii jej aktérov, osobitne samotných SD.

8.2 Cieľ a predmet KV a základná výskumná otázka

V súlade s metodologickými východiskami je **cieľom** KV prispieť k chápaniu súvislostí medzi štrukturálnymi podmienkami dobrovoľníctva SD, ich dobrovoľníckymi aktivitami a ich výstupmi premietnutými v reflexii vplyvov dobrovoľníckych aktivít na život SD. **Predmetom** KV je hlbšie poznávanie štrukturálnych, procesných a výstupových aspektov dobrovoľníckej participácie SD v rámci činnosti vybranej dobrovoľníckej organizácie a jej dobrovoľníckych programov.

Na základe definovaného cieľa a predmetu formulujeme **základnú výskumnú otázku KV**: *Ako súvisia interné a externé štrukturálne podmienky s výkonom dobrovoľníctva SD a s tým, ako zainteresovaní aktéri vnímajú jeho vplyvy (výstupy) na život SD?*

8.3 Metóda kvalitatívneho výskumu

Pri voľbe metódy KV vychádzala expertná skupina primárne z toho, že jeho zámerom nie je identifikovať všetky subjekty, s ktorými sa problematika formálneho dobrovoľníctva SD na Slovensku spája, resp. môže spájať¹⁷, ani spracovať nejakú sumárnu správu o stave formálneho dobrovoľníctva SD v národných podmienkach. V súlade s vyššie uvedeným cieľom, predmetom a základnou výskumnou otázkou bola pre účely KV zvolená metóda **prípadovej štúdie**. Konkrétne **inštrumentálnej prípadovej štúdie** (ďalej len „IPŠ“), kedy sa pre účely poznávania nejakého javu (v našom prípade dobrovoľníctva SD v kontexte činnosti dobrovoľníckej organizácie a jej programov) vyberie nejaký prípad (alebo niekoľko prípadov), ktorý tento jav reprezentuje a cez jeho činnosť sa daný jav hĺbkovo skúma (Stake, 1995).

IPŠ sa primárne nezameriava na tvorbu záverov o samotnom „prípade“, ktorý je pre účely jej realizácie vybraný, nesmeruje k formulácii intervencií v prospech tohto prípadu. Rovnako nemá ambíciu generalizovať zistenia o tomto špecifickom prípade/prípade na iné prípady/prípady (Shaw, Holland, 2014). IPŠ je skôr zameraná na holistické pochopenie samotného javu (dobrovoľníctvo starších ľudí), na jeho osobitosť a komplexnosť v špecifickom kontexte, v osobitných podmienkach (context-specific example; ibid). Týmito charakteristikami korešponduje IPŠ s celkovým cieľom našej dopadovej štúdie iniciovanej príslušným opatrením NPAS – dokumentáciou prípadu (dobrej praxe) posilniť verejnú politiku v oblasti propagácie a podpory formálneho dobrovoľníctva starších ľudí ako efektívneho nástroja aktívneho starnutia.

Pre účely triangulácie výskumných dát budú v rámci IPŠ využité viaceré **výskumné techniky**, konkrétne:

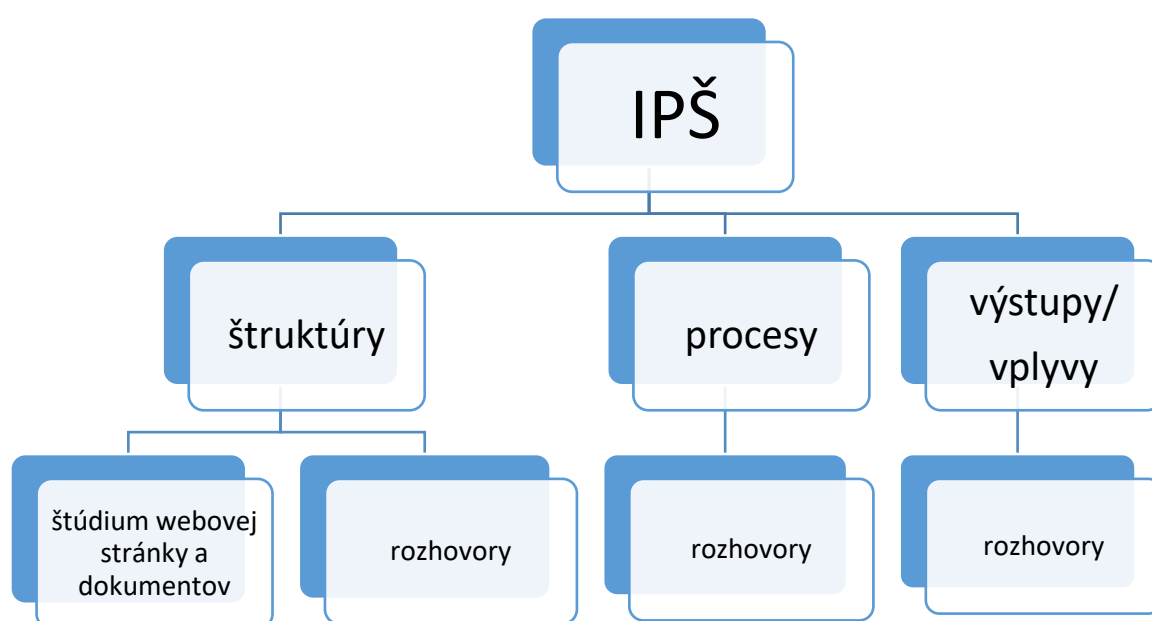
¹⁶ Pojem „výstupy“ v tomto prípade nahrádza pojem „dopady“ tak, aby sa minimalizovali možné negatívne konotácie pojmu dopad v sledovanom kontexte.

¹⁷ Napr. všetky dobrovoľnícke centrá či poskytovatelia sociálnych intervencií organizujúcich dobrovoľnícke programy.

- a) *skupinový rozhovor* (cieľový rozhovor členiek a člena expertnej skupiny k metodike IPŠ, vrátane výberu dobrovoľníckej organizácie na účely jej realizácie);
- b) *štúdium dokumentov* (konkrétne dokumentov umiestnených na webovej stránke dobrovoľníckej organizácie vybranej pre účely realizácie IPŠ);
- c) *pološtruktúrovaný rozhovor* (rozhovory so zainteresovanými aktérmi vybranej organizácie – manažérkou; koordinátorkami príslušných dobrovoľníckych programov; zástupkyňami SD za jednotlivé dobrovoľnícke programy).

V schéme 2 je znázornená systematika metodologického konceptu a výskumných metód využitých pre účely realizácie IPŠ.

S2: Systematika metodologického konceptu a výskumných metód použitých v IPŠ

Zdroj: autorky

Na základe odborných diskusií expertnej skupiny prebiehajúcich od júna 2024 a sumarizovaných na jej **treťom stretnutí** začiatkom septembra 2024 bolo dohodnuté, že IPŠ sa bude týkať *Centra dobrovoľníctva v Banskej Bystrici, n. o.*. Zároveň bola spracovaná rámcová **metodika pre realizáciu IPŠ**, vymedzujúca, okrem iného, aj tematické domény (okruhy) určené pre pološtruktúrované rozhovory so zástupkyňami jednotlivých aktérov IPŠ. Metodika tvorí prílohu A tejto štúdie.

8.4 IPŠ – výskumná vzorka a organizácia výskumnej činnosti

V tabuľke 30 sú zosumarizované základné informácie o výskumnej vzorke prepojené na vyššie uvedenú metódu KV (realizáciu pološtruktúrovaných rozhovorov). Všetky interviewované SD boli staršie ženy, nakoľko v dobrovoľníckych programoch zahrnutých do IPŠ nebol v čase realizácie KV zapojený žiaden starší muž.

T30 Vzorka KV – základné charakteristiky

Dobrovoľnícky program / DP	Aktérske pole	Vek	Vzdelanie	Predchádzajúce zamestnanie	Trvanie rozhovoru
	manažment CD BB (ďalej „MCD“)	41	VŠ, 3. stupeň, PhD.		60 min.
Čítankovo Klop – Klop Hlavičky	Koordinátorka DP (ďalej „KDP“)	52	SŠ s maturitou		50 min.
Seniori v knižnici	Koordinátorka DP (ďalej „KDPSK“)	55	VŠ 2. stupeň (Mgr.)		49 min.
Čítankovo Hlavičky	SD v DP Hlavičky a Čítankovo (ďalej „SDH+Č“)	70 rokov	VŠ 2. stupeň (Ing.)	Ing. činnosť - projektovanie	42 min.
Klop -Klop	SD v DP Klop-Klop (ďalej „SDK-K“)	67 rokov	VŠ 2. stupeň (Ing.)	Ing. činnosť - IKT	24 min.
Čítankovo	SD v DP Čítankovo (ďalej „SDČ“)	72 rokov	SŠ s maturitou	Administratíva	22 min.
Seniori v knižnici	SD v DP Seniori v knižnici (ďalej „SDSK“)	68 rokov	VŠ 2. stupeň (Ing.)	Ing. činnosť – chemické analýzy; vedúca	14 min.

Zdroj: autorky

Legenda: CD BB – Centrum dobrovoľníctva Banská Bystrica; DP – dobrovoľnícky program; SD – staršia dobrovoľníčka; VŠ – vysokoškolské; SŠ - stredoškolské

Rozhovory boli realizované s každou interviewovanou osobou individuálne, v snahe minimalizovať vzájomné ovplyvňovanie sa pri popisovaní vlastných skúseností či niektorých postojových vyjadrení k podmienkam organizácie či výkonu dobrovoľníctva. Rozhovory prebiehali v období od druhej polovice septembra 2024 do konca októbra 2024. Uskutočnili sa vďaka angažovanosti vybraných zamestnankýň Katedry sociálnej práce PdF UMB v Banskej Bystrici.

8.5 Etické aspekty kvalitatívneho výskumu

Pri prvotnej komunikácii s vedením CD, rovnako pred samotnými pološtruktúrovanými rozhovormi, ako aj počas nich, boli zabezpečené etické princípy výskumu. Zúčastneným (interviewovaným) osobám bol vysvetlený celkový cieľ výskumnej činnosti, zameranie jednotlivých rozhovorov a spôsob ich realizácie; bol dohodnutý spôsob komunikácie a zaznamenávania rozhovorov; a napokon získané písomné informované súhlasy k účasti. Najmä SD boli ubezpečené, že spracovanie rozhovorov bude anonymné, že môžu rozhovor kedykoľvek ukončiť, resp. neodpovedať na akúkoľvek otázku v prípade, že to nebudú považovať za svojho pohľadu za možné alebo vhodné. Samotný priebeh zberu kvalitatívnych dát si nevyžiadala žiadne ďalšie osobitné opatrenia, ktoré by súviseli s etickými otázkami.

8.6 Hlavné zistenia kvalitatívneho výskumu

Bohaté zistenia získané v rámci KV budeme štruktúrovať podľa zvoleného metodologického konceptu uvedeného v schéme 3 (viď vyššie). Budeme sa zaoberať:

- *predpokladmi* - externými a internými štruktúrami determinujúcimi formálne dobrovoľníctvo SD;
- *procesmi* – čo SD v rámci formálneho dobrovoľníctva vykonávajú a akú podporu dostávajú od Centra dobrovoľníctva;
- *výstupmi* – ako reflektujú vplyvy formálneho dobrovoľníctva na svoj život samotné SD, koordinátorky jednotlivých programov a manažérka Centra dobrovoľníctva.

Za účelom podpory autenticity budú jednotlivé časti textu bohato poprepletané výrokmami zapojených interviewovaných respondentiek.

8.6.1 Štrukturálne predpoklady pre formálne dobrovoľníctvo – kvalitatívne zistenia

V tejto časti predstavíme kľúčové zistenia týkajúce sa externých a interných štrukturálnych predpokladov/determinantov rozvoja formálneho dobrovoľníctva starších ľudí v **Centre dobrovoľníctva v Banskej Bystrici, n. o.** (ďalej len „CD“), ktoré bolo vybrané pre účely realizácie IPŠ. Zdôvodnenie takéhoto výberu budeme opierať o štúdium webovej stránky tejto organizácie, rovnako o rozhovor s jeho manažérkou a koordinátorkami jednotlivých dobrovoľníckych programov.

8.6.1.1 Externé determinanty dobrovoľníckej participácie starších ľudí

Externými determinantmi rozumieme faktory na strane samotného CD a jeho manažmentu, ktoré zásadným spôsobom ovplyvňujú dobrovoľnícku participáciu SD.

Na webovom sídle CD (www.centrumdobrovolnictva.sk) sa v jeho zakladajúcich dokumentoch uvádza, že pôvodne vzniklo začiatkom roku 2000 ako občianske združenie, keď v kontexte situácie mesta Banská Bystrica:

„ ... vzrastala potreba spojiť ľudí, ktorí chceli a chcú pracovať ako dobrovoľníci/dobrovoľníčky a organizácie, ktoré ich potrebovali a potrebujú. Ďalšími impulzom k založeniu Centra dobrovoľníctva bola snaha vzbudiť nadšenie a lásku k dobrovoľníckej práci najmä u mladých ľudí a priblížiť ju všetkým obyvateľom mesta“.

V roku 2015 sa CD transformovalo na neziskovú organizáciu poskytujúcu všeobecne prospešné služby „Centrum dobrovoľníctva, n. o.“ s rovnomenným názvom, poslaním aj cieľmi.

Hlavným **poslaním CD** je snaha o rozvíjanie potenciálu ľudí a zlepšovanie kvality života obyvateľov mesta, čo sa následne premietlo aj do vymedzenia jeho **cieľov**:

- vzbudzovať záujem ľudí o dobrovoľníctvo, aby bolo prirodzenou súčasťou ich života;
- vzbudzovať záujem organizácií o dobrovoľníctvo;
- získavať ľudí pre aktívnu dobrovoľnícku činnosť;
- zvyšovať kredit dobrovoľníctva v očiach verejnosti;
- skvalitňovať úroveň manažmentu dobrovoľníctva v organizáciách;
- vytvárať dobrovoľnícke príležitosti.

V súlade so stanoveným poslaním a cieľmi vyvíja CD v Banskej Bystrici tieto **hlavné aktivity**:

- servis dobrovoľníctva;

- propagáciu dobrovoľníctva;
- vzdelávanie a supervíziu dobrovoľníkov a dobrovoľníčok a organizácií v oblasti dobrovoľníctva;
- výskum v oblasti dobrovoľníctva a mládeže;
- realizáciu vlastných programov a projektov;
- vysielanie a prijímanie dobrovoľníkov a dobrovoľníčok do/zo zahraničia;
- spoluprácu s národnými a medzinárodnými organizáciami v oblasti dobrovoľníctva;
- každoročné oceňovanie dobrovoľníkov a dobrovoľníčok cenou Srdce na dlani.

V rámci činnosti CD je realizovaných viacero **dlhodobých dobrovoľníckych programov** zameraných na rozličné cieľové skupiny prijímateľov a prijímateľiek dobrovoľníckej činnosti (napr. deti v materských škôlkach; deti ohrozené sociálnym vylúčením; deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami v školskom prostredí; starší osamelí ľudia), rovnako na rozličné cieľové skupiny dobrovoľníkov a dobrovoľníčok (napr. mladí dospelí, dospelí ľudia, starší ľudia).

Výber CD v Banskej Bystrici pre účely realizácie KV a IPŠ sa opieral o viaceré preukázateľné skutočnosti, najmä o:

- *dlhodobú a systematizovanú skúsenosť v oblasti organizácie dobrovoľníctva prenositeľnú (do istej miery) aj do iných regiónov*

CD v Banskej Bystrici vzniklo ako prvé centrum tohto druhu na Slovensku¹⁸. Za takmer štvrtstoročie svojej existencie si udržiava stabilné postavenie na poli mimovládnych neziskových organizácií; nepôsobí len v Banskej Bystrici, ale svoje aktivity neustále rozširuje aj do celého bansko-bystrického kraja („... *stalo sa srdcom dobrovoľníctva v regióne*“) a za jeho hranice;

- *organizáciu dobrovoľníckych programov explicitne zameraných na dobrovoľnícku aktivizáciu a participáciu SD*

Aj keď zo žiadneho dobrovoľníckeho programu nie sú SD explicitne vylúčení, pre účely KV a realizácie IPŠ sú osobitne relevantné niektoré **dlhodobé dobrovoľnícke programy**, osobitne:

- program **Klop – Klop** (pomoc poskytovaná seniorom a seniorkám v ich domácom prostredí vykonávaná v spolupráci s Odborom sociálnych vecí MsÚ Banská Bystrica);
- program **Seniori v knižnici** (výkon pomocných prác SD v Univerzitnej knižnici UMB v Banskej Bystrici);
- program **Hlavičky** (medzigeneračný dobrovoľnícky program zameraný na vzájomné učenie sa starších ľudí a detí 1. stupňa základných škôl z rizikového a nedostatočne stimulujúceho prostredia; prevažujúcou činnosťou je ich doučovanie a príprava na vyučovanie);

¹⁸ Ostatné dobrovoľnícke centrá prevažne na úrovni príslušného regiónu/kraja s členstvom v Platforme dobrovoľníckych centier a organizácií vznikali spravidla od roku 2011.

- program **Čítankovo** (SD čítajú rozprávky deťom v prostredí materských škôl¹⁹).

- *manažment kvality dobrovoľníctva*

V spolupráci s Platformou dobrovoľníckych centier a organizácií bol spracovaný systém *Štandardov kvality manažmentu dobrovoľníkov a dobrovoľníčok* umožňujúci získanie značky kvality *S dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami to vieme!*. Pre dobrovoľnícku organizáciu ide o možnosť overiť si systém práce s dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami, na základe sebahodnotenia a následného externého hodnotenia ukázať verejnosti, partnerom a darcom, že s dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami organizácia pracuje kvalitne a dokázať, že podporovať a pracovať pre organizáciu sa oplatí.

Výskumné dáta uvedené na webovom sídle CD sme dopĺňali a triangulovali s tými, ktoré sme získali počas jednotlivých rozhovorov, osobitne rozhovorov s MDC a koordinátorkami DP. MDC vyzdvihla počas rozhovoru **osobitné postavenie CD v Banskej Bystrici**. Zdôraznila skutočnosť, že po prijatí národnej legislatívy pre oblasť dobrovoľníctva v roku 2011 sa podmienky pre dobrovoľníctvo začali formalizovať a inštitucionalizovať smerom k vzniku siete dobrovoľníckych centier, pričom CD v Banskej Bystrici slúžilo pre tento proces ako *prototyp*. V priebehu rokov sa vyprofilovalo ako:

„... *servisná organizácia*, čo u nás znamená to, že pracujeme prioritne s organizáciami, ktoré chcú pracovať s dobrovoľníkmi ... Môžu u nás získavať konzultácie, môžu sa vyvzdelávať v manažmente dobrovoľníkov, a popri iných veciach môžu nájsť spôsoby, ako hľadať dobrovoľníkov...“ (MCD)

Súčasťou plnenia roly prototypu a servisnej organizácie je aj budovanie databázy dobrovoľníckych činností; organizácia kampaní na zvyšovanie povedomia o dobrovoľníctve a jeho propagácia; organizácia Týždňa dobrovoľníctva s možnosťou ponúkanou menším organizáciám modelovo si odskúšať krátkodobú aktivitu práce s dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami; či akcie oceňovania dobrovoľníkov a dobrovoľníčok. MDC vyzdvihla skutočnosť, že CD vzniklo pôvodne na katedre sociálnej práce PdF UMB v Banskej Bystrici, čo umožnilo zamerať dobrovoľnícke programy na pomoc a podporu osobitne zraniteľných jednotlivcov a skupín (napr. osôb so zdravotným znevýhodnením či so závislosťami). **Jedinečnosť** vo vzťahu k iným centráram vníma v pilotovaní *dlhodobých dobrovoľníckych programov*. Ako uviedla:

„... čo nás tak možno najviac odlišuje je to, že aj vďaka ľuďom, ktorí niekedy v centre boli, alebo ešte stále sú nejakým spôsobom spojení, tak vznikli a boli u nás testované a pilotované tzv. dlhodobé dobrovoľnícke programy, ktoré reagovali na potreby v spoločnosti...“ (MDC)

Zvýšenú pozornosť venovanú **vytváraníu príležitostí pre formálne dobrovoľníctvo SD** považujú MCD a KDP za jednu z odpovedí CD na zmenu spoločenskej (lokálnej či regionálnej) požiadavky na zameranie dobrovoľníckych programov. Aj na príklade dlhodobých dobrovoľníckych programov, v rámci ktorých sa cielene angažujú SD (DP Hlavičky, DP Čítankovo, DP Klop – Klop, DP Seniori v knižnici), popísali z perspektívy manažmentu CD a koordinácie jeho DP **klúčové externé faktory** dôležité pre prípravu, rozbeh, dlhodobú realizáciu a prípadné ukončenie DP:

¹⁹ Tento špecifický dobrovoľnícky program zameraný na SD sa realizuje aj v Bratislavskom dobrovoľníckom centre.

- potreba *identifikácie komunitnej potreby angažovania SD* („načítanie“ napr. podnetu/dopytu zo škôlky, školy; spolupráca s miestnou samosprávou pri príprave a realizácii komunitného plánu sociálnych služieb) a *udržiavanie rovnováhy* medzi dopytom komunity, zameraním CD a ponukou SD; osobitným príkladom takejto postupnosti bola situácia počas pandémie COVID-19, kedy pracovníčky CD „načítali“ potreby starších osamelých ľudí v meste Banská Bystrica a reagovali na ne prostredníctvom DP Klop-Klop, do ktorého angažovali SD;
- *obojstranná zmysluplnosť* (dobrovoľnícke angažovanie SD musí mať svoj reálny obsah zameraný na benefit všetkých zainteresovaných strán). KDPSK to ilustrovala na DP zameranom na angažovanie SD v univerzitnej knižnici:

„ ... Spravia niečo dobré pre seba a nám pomôžu. Je to také obojstranné ... No a aby to stále malo pre knižnicu zmysel, aj pre tých dobrovoľníkov a aby naozaj boli tie činnosti zmysluplné ... Ale keď vidíme, že už je menej práce, tak povieme, že už nemusíte, aby sa necítili zbytoční“.

 (KDPSK)
- *pozícia koordinátora/koordinátorky DP* (príprava a zosúladovanie potrieb a očakávaní všetkých zainteresovaných strán - napr. škôlky, školy a jej odborných pracovníkov a pracovníčok, rodičov, SD - k dlhodobej spolupráci); ako uviedla KDP:

„Myslím si, že bez koordinátora by to nešlo. Musí tam byť niekto, kto to zastrešuje a ktorý je nad tým a proste vidí tú celú situáciu, niekto, kto je úplne v tom ponorený a vie to tak nejak koordinovať. Lebo neviem, či by to šlo samochodom“.

 (KDP)
- *vyhľadávanie SD* a identifikovanie „náborových miest“ (napr. zapojené seniorky priamo oslovujú ďalšie, najmä v rámci činnosti denných centier; on-line ponuky, na ktoré často reagujú blízki a sprostredkovávajú ich starším členom rodiny; face-to-face kampane a propagačné akcie v denných centrách či iných organizáciách); variabilita foriem vyhľadávania a náboru je kľúčová, aby sa pokryla variabilita nastavenia potenciálnych SD, čo reflektovali aj samotní SD:

„To sú typy ľudí, ktorí vedia, že to chcú robiť, majú v tom jasno a hľadajú. Ale potom sú typy ľudí, ktorí to vlastne majú kdesi v sebe, ale možno že čakajú na čas a priestor, kedy sa to otvorí a vtedy na to zareagujú“.

 (KDP)

„Tá druhá, ktorá začala chodiť, chodila tiež na Hlavičky, potom chodila chvíľu na Čítankovo, a jej zasa lepší pocit dáva to, keď je v tom programe Klop-Klop ... Záleží od toho, o čo má dotýčný záujem“.

 (SDH+Č)
- *výber klientely* (napr. detí na doučovanie, starších osamelých ľudí) a pripravenosť ich okolia (napr. rodičov detí) dlhodobo spolupracovať s dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami a mať reálne očakávania od tejto spolupráce a jej výsledkov;
- schopnosť reagovať na *nepredvídateľné situácie* (napr. pandémia COVID-19) a flexibilne hľadať náhradné formy realizácie dobrovoľníckej aktivity tak, aby sa zabezpečila jej kontinuita (napr. namiesto osobných prezentácií na mieste prezentácie cez videá na YouTube);
- *zmena profilu SD* (objavovanie sa mladšej - staršej generácie SD, ktorá si volí formálne dobrovoľníctvo ako individualizovanú stratégiu prechodu zo sveta zamestnania do sveta

neplatenej práce, napr. zmiernovaním osamelosti starších ľudí v ich domácnostiach v rámci DP Klop-Klop).

Na základe vyjadrení MCD a KDP bolo možné identifikovať určité **systemové faktory podporujúce dobrovoľnícku participáciu SD**:

- *previazanosť na širšiu komunitu a potreby ľudí, spoločná zodpovednosť* (schopnosť „načítať“ potreby ľudí a spolupracovať s ostatnými sociálnymi subjektmi pri tvorbe podmienok na ich uspokojovanie):

„Pre mňa je to niečo veľmi zmysluplné ... lebo mne to príde, že je to návrat k takému zdravému komunitnému životu, kde si ľudia vedia pomáhať ...“. (KDP)

„Výsledky sú také ... o tom by vedela hovoriť viacej koordinátorka programu, že sa nám u mnohých klientov podarilo oddialiť umiestnenie v domove sociálnych služieb až o rok, u niekoho o rok a pol ... a SD prišli na to, že tam začína nejaký progres, demencia alebo Alzheimer a upozorňovali na to. Hej, čiže je to ako veľká služba verejnosti, napríklad“. (MDC)

- *uznanie výnimočnosti postavenia a úloh CD v komplexe pomáhajúcich subjektov a ich vzájomné komplementovanie* (napr. využívanie autority MsÚ pri výbere klientely, na ktorú je zameraná dobrovoľnícka práca v rámci DP Klop-Klop); KDPSK označila spoluprácu univerzitnej knižnice UMB a CD pri zapájaní SD do knižničných aktivít ako niečo výnimočné a vhodné nasledovania:

„ ... je to určitá vlajková loď, že keď sa niečím chválime, tak to je vlastne projekt dobrovoľníctva. Pretože z Popolušky sa stala vlajková loď. Naozaj, teraz keď ideme prezentovať, tak v tom sme iní oproti inej akademickej knižnici ... aj na Erazme zaujal kolegyňu z Fínska projekt dobrovoľníctva ...“. (KDPSK)

- *budovanie dôvery ľudí v CD ako inštitúciu* (na základe dlhodobého pôsobenia CD v regióne a výsledkov jeho činnosti);
- *vytváranie priestoru a mechanizmov na harmonizáciu dopytu a ponuky* (priestor, ktorý je pre všetkých zainteresovaných bezpečný, podporný, ľudský, láskavý, prijímajúci, dávajúci, prúdiaci, rastúci, má ružovo-modrú farbu a je komunikujúci); ako uviedla KDP:

„ ... a vlastne my budeme robiť všetko pre to, aby sme ten priestor udržali v takej kvalite, alebo možno aj lepšie, alebo posúvali to ... Aby to, čo SD chcú odovzdať, mohli odovzdať“. (KDP)

- *koordináčna práca* (schopnosť koordinátoriek komunikovať so SD a cieľovými skupinami ich dobrovoľníckej práce a prepájať ich činnosť na misiu a ciele CD);
- *osobitosť SD* (stabilnosť v porovnaní s mladými dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami; pohľad na život a životné hodnoty a záujem zdieľať ich v prospech iných; potreba výmeny skúseností a upevňovania osobných vzťahov v rámci stretávania sa SD s vedením CD a koordinátorkami DP):

„Mám pocit, že majú iné motivácie ... ako študentky, keď sa k nám prihlásia, ktoré sú buď psychologicky alebo sú tak z rodiny nastavení, že sú veriaci ... že vlastne tí, ktorí už sú v tom veku možno fakt 50+, tak vnímajú zmysluplnosť ešte trochu ináč. Je to taký vek, kedy človek tak viac bilancuje a potrebuje vidieť zmysel života“. (KDP)

„Áno, máme ďaleko väčší, taký skôr klientsky vzťah ako s inými dobrovoľníkmi, ktorých máme v centre ... keď prídem, je to pre mňa taká výživa, lebo ja som vždy prijatá, vystískaná, ony sa radi so mnou porozprávajú, takže ja viem, že si musím na ne nájsť čas ... to je taká tá emočná výplata ... “. (MCD)

- *finančné zabezpečenie, náklady - výstupy* (ako súčasť systematického a efektívneho financovania činnosti sociálnych subjektov v meste, regióne):

„ ... a apelovali sme na to, že vždy nech to dajú niekde do rozpočtu, lebo to proste má svoje náklady“. (MCD)

MCD a KDP formulovali aj **faktory brzdiace dobrovoľnícku participáciu SD**:

- *nepriaznivé nastavenie spoločnosti na dobrovoľníctvo a nedôvera medzi ľuďmi* (absencia pozitívneho nastavenia a vnímania dobrovoľníctva ako bežnej súčasti života človeka; nedôvera medzi ľuďmi; podceňovanie až devalvácia neplatenej dobrovoľníckej práce určitými spoločenskými skupinami):

„Stretávam sa s tým, že je tam taká nedôvera ... možno sa s tým nestretli v ich produktívnom veku a teraz je vlastne skôr taká nedôvera, že čo tento človek, keď príde ku mne, aké má on úmysly ... Ale že keby to bolo také, že my by sme to vedeli viac ako keby zviditeľniť a oceniť a proste nejako to viac tak dať do bežného života, že vlastne je to jeho súčasť ...“. (KDP)

„Proste to sú veci, ktoré treba tiež prekonať v našej spoločnosti: že proste, človek to robí v dobrom záujme, ale musí to chápať aj na tej druhej strane ten klient“. (SDK-K)

„ ... mnohí z radov podnikateľov si myslia, že dobrovoľníci sú lúzri, ktorí v živote nič nedosiahli, nemajú čo robiť vo svojom voľnom čase, tak robia zadarmo, lebo už na viac nemajú“. (MCD)

- *pasívne nastavenie časti starších ľudí* (pasívny koncept aktívneho starnutia, kedy sú starší ľudia spravidla „konzumentmi“ programov, ktoré pripraví nejaká organizácia SDH+Č):

„Oni majú mnohí pocit, že sa v živote strašne veľa narobili a chcú už mať kľud. A keď ich zasa niekto niekde volá do nejakej činnosti zadarmo, tak oni sa už nevedia prepnúť, lebo oni sú v tom móde, že teraz už budú chodiť na tie koncerty a niekto to pre nich nachystá...“. (MCD)

- *náborové hľadisko* (problémy dostať sa k starším ľuďom, absencia PR špecialistu v CD, ale aj málo propagácie):

„Malo by sa to rozšíriť vo väčšom, teda propagovať ... pretože keď ja som sa snažila nájsť niečo, tak trošku mi to trvalo, kým som sa k tomu dopracovala ... asi najviac cez sociálne siete, lebo tam chodí najviac ľudí, si myslím“. (SDK-K)

- *slabé ocenenie SD zo strany autorít* (málo akcií miestnej samosprávy k oceneniu dobrovoľníckej práce SD);
- *nekvalitné riadenie niektorých DP* (podceňovanie rizík, nevyužívanie know-how skúsenejších organizácií, neriešenie zlých zážitkov SD z výkonu dobrovoľníctva, neposkytnutie supervízie, čo všetko podporuje formovanie skresleného povedomia o dobrovoľníctve a jeho význame);
- *podceňovanie špecifik a limitov SD* (citlivosť SD na nestále a rizikové podmienky výkonu dobrovoľníctva – napr. pri náhlej zmene počasia, zvýšenej chorobnosti v škôlke, kde chodia čítať, strach o svoje zdravie, možné zhoršenie zdravia; limitovaná pripravenosť zdieľať

dôležité informácie prostredníctvom IKT, resp. využívať IKT ako pracovný nástroj; obava z doučovania detí, keďže už nerozumejú učivu na základných školách; KDPSK poukázala na digitalizáciu mnohých činností v Univerzitetnej knižnici UMB, čo mení dopyt po dobrovoľníckej práci SD v knižnici a vyžaduje zaraďovať každý rok niečo nové).

Podľa KDPSK je brzdiacim faktorom aj *množstvo administratívnej práce*, s ktorou je spojený začiatok implementácie DP, najmä v súvislosti s podpisovaním dobrovoľníckych zmlúv.

8.6.1.2 Interné determinanty dobrovoľníckej participácie starších ľudí

Internými determinantmi rozumieme faktory (okolnosti) na strane samotných SD ovplyvňujúce začiatok ich angažovania sa vo formálnom dobrovoľníctve a zotrvávanie v ňom. Konkrétne ide o životný štýl pred začiatkom formálneho dobrovoľníctva, prvotnú motiváciu začať sa mu venovať a spôsob/zdroje získavania prvotných informácií o možnostiach dobrovoľníckeho angažovania sa. Osobitnou otázkou sú zdravotné predpoklady SD pre výkon formálneho dobrovoľníctva.

V úvode rozhovorov vykonaných s každou SD samostatne, sme sa zaujímali o ich **životný štýl pred** začiatkom formálneho dobrovoľníctva. Vyjadrenia všetkých SD k tejto otázke mali viacero *spoločných znakov*:

- objavenie záujmu o formálne dobrovoľníctvo *až po ukončení aktívneho zamestnania*, nakoľko obdobie počas zamestnania im to z časových dôvodov neumožňovalo:

„Bol to štýl každého jedného zamestnaného človeka“. (SDH+Č)

„Život pred dobrovoľníctvom, v mojom prípade, bol hlavne naplnený prácou ... takže nebolo ani času, ani pomyslenia na nejaké aktivity dobrovoľníckeho“. (SDK-K)

„Celý život som pracovala ... lebo vždy bolo potrebné niečo riešiť, boli medzinárodné spolupráce, podujatia, prednášky, takže človek vždy mal aj doma nad čím rozmýšľať z tej práce. Takže nad ničím iným som nejak neuvažovala...“. (SDSK)

- dlhodobé a prirodzené *zameranie na aktivitu* (ešte v období pred začiatkom formálneho dobrovoľníctva ako dárkyňa krvi; štúdiom na univerzite tretieho veku; účasťou v komunitnom centre; angažovanosťou v tvorbe participatívneho rozpočtu mesta; turistikou a výletmi; pozíciou dobrovoľníčky v Maraton tour; starostlivosťou o záhradu a psíka; zapojením do dobrovoľníckeho programu „Adopcia na diaľku“; návštevami v Klube seniorov; organizovanosťou v Jednote dôchodcov; ručnými prácami);
- *úvahy o zhodnotení potenciálu a predchádzajúcich skúseností*:

„Ja už keď som chodila do školy, tak som pomáhala spolužiakom. A teraz som si to chcela zopakovať“. (SDH+Č)

„Už vám deti vyrastú, už sa tomu nemáte ako venovať ... Moje vnúčatá bývajú ďaleko, čiže mne to nahrádzalo v podstate pokračovanie toho, čo som robila ako matka ...“. (SDH+Č)

„ ... a potom som už išla do dôchodku ... a vtedy som si povedala, že niečím ešte musím byť užitočná“. (SDSK)

„Čiže proste seniorský vek je o tom, že človek má voľný čas a teraz ide o to, ako ten voľný čas využije. Samozrejme, využiť sa dá rôznym spôsobom: cestovanie, záhrada, čítanie, televízne seriály, proste stretávanie sa s priateľmi. Ale to obohacuje život seniora len po určitej stránke.

Toto je obohatenie života zas o inú časť. Proste pomôcť niekomu ... aby prežíval ten svoj seniorský vek trochu lepšie, krajšie, ako bez toho“. (SDK-K)

Zaujímala nás aj **prvotná motivácia** pre dobrovoľnícke angažovanie. Z voľných vyjadrení SD bolo možné identifikovať viacero druhov motivácie, najmä:

- zabezpečiť si cez formálne dobrovoľníctvo *kontinuitu* využívania svojho životného potenciálu, skúseností, pretrvávajúcej energie či predchádzajúcich záľub (napr. lásky k deťom či záľubu ku knihám):

„ ... ten senior, keď odíde do dôchodcovského veku, tak je väčšinou ešte akčný, má energiu, je pohyblivý ... čiže toto všetko som mohla ponúknuť, pretože bez nejakých pohybových či empatických schopností, ľudských vlastností sa to vykonávať nedá ... ponúkam vlastne samú seba, svoj voľný čas, nejakú empatiu, ktorá je potrebná pri kontakte s ešte staršími ľuďmi, ako som ja“. (SDK-K)

„Máme jednu našu seniorku, ktorá bola zástupkyňa riaditeľa na jednej strednej škole a jej to doslovne skoro chýbalo ... a všetko organizuje“. (SDH+Č)

- potreba budovania nových *sociálnych kontaktov* (napr. po odsťahovaní sa do iného mesta) či prepojenia existujúcich priateľstiev (napr. z klubu dôchodcov) cez spoločnú spoločensky prospešnú aktivitu;

- *užitočnosť (benefit)* pre všetky zúčastnené strany, mať dobrý pocit:

Nič som neočakávala, preto je to asi dobrovoľníctvo, že človek to robí nezištne, v úvodzovkách. Proste, človek môže byť užitočný aj vtedy, keď už prakticky nie je za to platený ...“. (SDSK)

„Stretávame sa s tým, že tí mladí idú skôr za tými peniazmi, ako za tým dobrým pocitom“. (SDH+Č)

- *vlastné zdravotné benefity* (prevencia zhoršovania zdravotného stavu v súvislosti s vekom, udržiavanie mentálnej kondície) a zabezpečenie *informovanosti*:

„A to je ináč jeden bod z toho, ako sa udržiavate v starobe: mozog na poriadku, aby ste nešli tak rýchlo do tej stareckej demencie – máte čítať, máte mať pohyb, máte ešte aj s tými počítačmi ... Snažím sa starať aj o seba: robím si tým vlastný tréning pamäti, aby som ja v tej starobe bola čo najdlhšie aktívna a aby som proste neupadla do nejakej depresie a nebola niekomu na obtiaž“. (SDH+Č)

„Ak ja chcem byť pre niekoho prospešná, tak sa musím v prvom rade ja dobre cítiť zdravotne aj psychicky ... Ináč to nejde“. (SDH+Č)

„Pokiaľ sú takí, že iba doma a doma a ja nejdem nikde, lebo mám vnúcatá, tak sa o ničom nedozvie. Niektorí ten internet ešte ani nepoužívajú, čiže tie informácie nemajú skade získať“. (SDH+Č)

K motiváciám SD zapojiť sa do formálneho dobrovoľníctva sa vyjadrili ak KDP, podľa ktorých, pohnútky SD môžu byť na začiatku rôzne: pre niekoho *robiť nejaké dobro*, dobročinnosť, lebo je to človeku prirodzené; pre iného to môže byť otázka *osobnej prestíže* (napr. možnosti pochváliť, že SD pracuje v univerzitnej knižnici). Motiváciou, aj keď niekedy spornou, môže byť záujem *vykompenzovať si nejakú stratu blízkeho*, o ktorého sa SD dlhšie starala a starostlivosť a skúsenosti presmerovať na niekoho iného. Najčastejšie však zaznievalo, že prioritnou motiváciou SD je zabezpečiť si *kontinuálne sociálne kontakty* a stretávať sa s ľuďmi.

Čo sa týka **spôsobov a zdrojov získavania prvotných informácií**, ako sa možno do formálneho dobrovoľníctva zapojiť, tak najčastejšie bolo uvádzané:

- *cielené vyhľadávanie informácií* (napr. na internete na webových stránkach organizácií, vrátane stránky CD);
- *informácie získané náhodne* cez známych, s ktorými SD navštevujú spoločné akcie a priestory (napr. klub dôchodcov či Univerzitu tretieho veku);
- *cielené propagačné a náborové aktivity koordinátoriek CD* na pôde organizácií, kde sa stretávajú ľudia na komunitnej báze (napr. Komunitné centrum v Sásovej, kde sa stretávajú denné centrá aj Jednota dôchodcov).

SDSK bola posmelená k takémuto uvažovaniu na základe stretnutia so staršou dobrovoľníčkou *zo zahraničia*, ktorá ju nadšene informovala o svojej skúsenosti spoločníčky starších samostatne žijúcich ľudí. Táto skúsenosť motivovala SDSK zaujímať sa po odchode do dôchodku viac o podobné príležitosti aj v domácich podmienkach a hľadať možnosť angažovania sa s využitím svojej záľuby ku knihám.

Osobitnou otázkou sú **zdravotné predpoklady pre výkon formálneho dobrovoľníctva**. Za osobitnú ju považujeme preto, lebo je na pomedzí externých a interných determinantov formálnej dobrovoľníckej participácie, najmä v prípade, ak ide o staršie osoby. Dobrovoľnícka organizácia by sa mala zaujímať o zdravotnú (fyzickú aj psychickú) kondíciu staršej osoby s ambíciou vykonávať dobrovoľnícku prácu; rovnako, samotná staršia osoba by mala byť schopná reálne zhodnotiť svoje možnosti vykonávať formálne dobrovoľníctvo, aby nebolo rizikové pre ňu samotnú, ale aj pre osoby, pre ktoré sa dobrovoľnícky angažuje. Ako uviedla SDH+Č:

„Ak ja chcem byť pre niekoho prospešná, tak sa musím ja v prvom rade dobre cítiť zdravotne a ja dobre cítiť psychicky, aby som to všetko dobro vedela posúvať ďalej. Ináč to nejde“. (SDH+Č)

Rovnako podľa MDC:

„... tam veľmi významnú rolu zohráva tá fyzická zdatnosť, mentálne nastavenie seniorov a to, ako je rodina s nimi prepojená“. (MCD)

MDC sprostredkovala skúsenosť z rozhovorov s pracovníčkami denných centier ako významných „náborových“ miest, ktoré poukazovali na to, že momentálne ich navštevujú veľmi starí ľudia, ktorí nie sú schopní prekonať bariéry a niečo robiť „navyše“. Na podobný problém poukázala aj SDH+Č:

„... ale v tom dennom centre sú už takí, ktorí len potrebujú ísť aspoň raz za týždeň medzi ľuďmi, aby sa trošku vyzprávali. Už čo sa týka zdravia, už nevládzu chodiť na turistiku. Takže sú radi, že sa stretnú ...“. (SDH+Č)

8.6.2 Procesy formálneho dobrovoľníctva a ich podpora – kvalitatívne zistenia

V ďalšej časti rozhovorov sme za zaujímali o skúsenosti aktérok ohľadom samotných procesov súvisiacich s dobrovoľníckou prácou, osobitne procesov jej koordinácie a poskytovania podpory SD.

Ako je z predchádzajúcich zistení zrejmé, základom výkonu formálneho dobrovoľníctva SD je identifikácia komunitnej potreby, na čo bezprostredne nadväzuje **vytvorenie systému a**

pravidiel DP, v ktorom majú pôsobiť, čo je v kompetencii **koordinátora/koordinátorky DP**. Je potrebné určiť, čo sa od SD v DP očakáva, akých SD organizácia vyhľadáva, na akú cieľovú skupinu má byť ich dobrovoľnícka činnosť orientovaná a čo budú SD vykonávať. MCD sa vyjadřila ku koordinačnej funkcii nasledovne:

„Dlhodobé dobrovoľnícke programy si vyžadujú mať veľmi dobrých koordinátorov alebo koordinátorky, ktorí rozumejú myšlienke, rozumejú cieľovej skupine, jednak tej klientskej a jednak seniorom ... jednoducho, musia mať k nim vzťah, musia vedieť s nimi komunikovať ... Sú to vlastne charakteristické vlastnosti tej koordinátorky, ktorá ich dokáže udržať v tom programe“. (MCD)

Systém a pravidlá významne súvisia s druhom DP. V prípade, že je DP založený na veľmi individualizovanom dobrovoľníckom vzťahu SD a „klienta/klientky“ (osobitne v DP Klop-Klop či v DP Hlavičky), KDP vedie najskôr individualizované rozhovory s oboma stranami, následne sprostredkováva ich vzájomné stretnutie a komunikáciu a spolu/nastavujú úvodné pravidlá spolupráce. Spolu-nastavenie pravidiel je kľúčovým predpokladom pre fungovanie DP, aj keď nie jediným. Ako uvádza KDP:

„Na to som zase ja, aby som pomáhala s tým nastavením na jednej aj na druhej strane. Keď sa to nastaví, je to veľmi dobré ... oni klienti vedia, čo môžu očakávať, čo im vie ten človek odovzdať. A zasa na druhej strane, dobrovoľníkovi povedať, že tento človek potrebuje toto ... takže oni vedia, do čoho vstupujú. Potom sa tam už len rozkryjú nejaké tie osobnostné nastavenia, či to funguje ďalej, či je to do budúca nejakú udržateľné“. (KDP)

Aj preto je po vytvorení štruktúry, systému zaujímavé a dôležité následne zbierať *vyhodnotenia a spätné väzby* oboch strán.

Sprostredkovateľská funkcia KDP v prípade DP čítankovo je smerovaná skôr na *harmonizovanie potrieb a predstáv* na úrovni vedenia konkrétnej materskej škôlky a jej personálu s *ponukou* konkrétnej SD a jej prípadnými osobitnými požiadavkami (napr. škôlka, ktorá je v blízkosti bydliska SD).

V rámci prvotných rozhovorov s SD sa zabezpečuje aj tzv. *zaškolenie*, ktoré je súčasťou podrobného oboznamovania SD s predmetných DP a zisťovania, aký typ ďalšieho tréningu je potrebný. Po ustálení záujmu sa podpisuje dobrovoľnícka zmluva a koordinátorka DP sprostredkováva prvý kontakt SD s prijímajúcou organizáciou (napr. MŠ). Nasleduje samotná dohoda na výkone dobrovoľníckej práce, ktorá je evidovaná. Po určitom čase koordinátor/koordinátorka zisťuje, či sú obe strany spokojné, či spolupráca funguje. KDP kladla na *monitorovaciu činnosť* veľký dôraz:

„...každému prívukujem – jednej aj druhej strane – čokoľvek by sa dialo, alebo len by začali možno nejaké pochybnosti, že nech radšej to otvoríme“. (KDP)

K **priebežným formám podpory SD** počas výkonu dobrovoľníckej činnosti zo strany CD a KDP patrí:

- telefonické kontaktovanie a zbieranie *spätnej väzby* raz za dva mesiace; dôležitosť „byť k dispozícii“:

„Je dôležité, keď je tam ten styčný bod, ten koordinátor, na koho sa stále môžu obrátiť“. (KDP)

- *poskytovanie supervízie* (v DP Klop-Klop 2x do roka skupinová, a v prípade potreby aj individuálna); opodstatnenosť supervízie bola zrejmá napr. z vyjadrenia SDK-K:

„... pocity sú rôzne. Závisí, ako teda ten deň s klientkou dopadne, ako ona reaguje. Niekedy je to teda ako veľmi dobrý pocit, že sme sa porozprávali, že pani sa smiala ... niekedy je to horšie v prípade, že teda má nejaké problémy týkajúce sa tej Alzheimerovej choroby ... tak mám z tohto taký smutný pocit, že ako ten starý človek žije, ako ťažko sa s ním komunikuje ...“. (SDK-K)

- *opakované stretnutia* (2-3 v priebehu roka, vrátane predvianočného stretnutia);
- *podpora vzťahov* medzi SD a organizáciou, kde vykonáva dobrovoľnícku činnosť (vyzývanie k trpezlivosti, ak je vzájomné adaptačné obdobie dlhšie a náročnejšie);
- *podpora „učiacej sa dobrovoľníckej skupiny“* (stretávanie sa skupiny SD pôsobiacich v tom istom DP, výmena informácií, skúseností, spôsobov riešenia na princípe „rovesníckeho“ poradenstva); ako uviedla KDP:

„Veľmi sa nám osvedčilo, že keď sa ony stretnú v skupinke, keď sa počúvajú navzájom, tie osobné výpovede, tak vedia sa oni sebareflektovať ...“ (KDP)

- *ďalšie vzdelávanie/tréning* k témam súvisiacim s oblasťou dobrovoľníctva (napr. kurz prvej pomoci v DP Klop-Klop; organizácia workshopu na tému smútenie; návšteva detského oddelenia knižnice v DP Čítankovo; podpora počítačových zručností).

Osobitnú skúsenosť uviedla koordinátorka, ktorá nepôsobí priamo v CD, ale ako „dislokovaná“ koordinátorka **DP Seniori v knižnici**. Ako zamestnankyňa Univerzitnej knižnice UMB v Banskej Bystrici popísala dôležitosť procesu vytvárania pravidiel a formovania jasných medzi-inštitucionálnych vzťahov s CD, kompetencií jednotlivých organizácií, formovania podmienok pre dobrovoľnícku prácu SD v knižnici a jej následnú koordináciu. Na začiatku rozhovoru vyzdvihla:

„ ... dôležitosť nerobiť veci živelne, ale aby to malo nejaký systém ... nejaké pravidlá ... Keď si to zadefinujeme jasne, tak to nemôže byť nejaký výrazný problém ... musí tomu človek ale venovať viac úsilia a mať to v pracovnej náplni“. (KDPSK)

V rámci medzi-inštitucionálnej spolupráce k naštartovaniu DPSK vykonalo CD najskôr terénnu prácu, kedy oslovilo cez Kluby dôchodcov potenciálnych záujemcov a záujemkyne o formálne dobrovoľníctvo. CD a koordinátorka z knižnice potom zorganizovali spoločné stretnutia k oboznámeniu záujemcov a záujemkýň, čo by sa od nich v knižnici očakávalo a následne prebehli s nimi individuálne rozhovory, vrátane vyplnenia vstupných dotazníkov. Knižnica v rámci úvodných fáz spolupráce zabezpečovala podpisovanie dobrovoľníckych zmlúv (aj za účelom toho, aby mohlo CD poskytovať SD príspevok na cestovné).

Súčasťou *následných koordinačných prác* v rámci DPSK je najmä:

- *sprostredkovávanie vzťahov* medzi bežnými zamestnancami a zamestnankyňami knižnice a SD, vyjasňovanie kompetencií a úloh SD:

„Vyslovene sa treba intenzívne zaujímať o tých dobrovoľníkov, nielen to nastaviť a že fungujete ... lebo musíte sa pýtať aj tých zamestnancov a vysvetľovať im, lebo aj tam sú nejaké

skreslené predstavy o tom, že čo by [SD, poznámka autoriek] mali robiť a nemali robiť ... že jednoducho, oni ich nemajú zastupovať, že to majú ako pomocné činnosti“. (KDPSK)

- *logistika angažovania SD* do bežnej činnosti knižnice (nepôsobia v nej celý rok, ale ich účasť kopíruje život na univerzite; ide najmä o výpomoc v študovniach – výpožičné služby; prípravu a vyžiadanie dokumentov pred začiatkom prevádzky knižnice; prácu s periodikami do depozitu; pomoc pri skenovaní podkladov publikačnej činnosti);
- *oslovovanie SD k dobrovoľníckej účasti na iných aktivitách*, ak vznikne potreba (napr. v súvislosti s Bábkarskou Bystricou; Týždňom knižníc; propagáciou dobrovoľníctva v nemocnici);
- vykonávanie *priebežnej podpory SD*, osobitne:
 - zabezpečovanie supervíznych stretnutí;
 - vyhodnocovanie, resp. vzájomné informovanie sa o tom, čo kto vykonával; čo by bolo možné zlepšiť; aký je plán činnosti knižnice na nasledujúce obdobie;
 - hodnotiace dotazníky po roku dobrovoľníckej činnosti;
 - vzdelávanie SD v im prítlačlivých a aktuálnych témach;
 - podpora sociálnych kontaktov medzi SD, zamestnancami a zamestnankyňami knižnice a CD (napr. počas stretnutí spájaných s vianočnými trhmi).

8.6.3 Výstupy formálneho dobrovoľníctva v reflexii aktérok – kvalitatívne zistenia

Skúmanie externých a interných predpokladov dobrovoľníckej participácie SD, toho, čo sa v rámci nej vykonáva a ako je nevyhnutná systematická koordinačná práca v rámci jednotlivých DP, prirodzene vyústilo do skúmania vplyvov (výstupov) formálneho dobrovoľníctva SD. SD zapojených do KV sme sa pýtali, **aký cítia prínos dobrovoľníctva pre ich život**. Najčastejšie oceňovali:

- *spoločenský kontakt* podporujúci psychické zdravie; možnosť rozširovanie kontaktov vďaka dobrovoľníctvu:

„... po tej psychickej stránke, stretávate sa s ľuďmi denne, s detičkami, a proste také, akože tie osobné kontakty, ktoré sú podľa mňa najdôležitejšie ... porozprávame sa nielen s deťmi, ale aj s pani učiteľkami“. (SDČ)
- *dobry pocit, pocit užitočnosti a možnosť pomáhať iným*:

„Dobry pocit, ktorý možno niektorí podceňujú, ale niekomu to stačí“. (SDH+Č)
„Mne sa páči najviac to, že môžem pomôcť niekomu, kto to potrebuje“. (SDK-K)
„Človek môže byť užitočný aj vtedy, keď už nie je prakticky za to platený“. (SDSK)
- *obojsstranné obohacovanie sa, reciprocita, „patriť niekam“*:

„Oni sú tam ako rodina a my sme tiež s nimi ako rodina“. (SDČ)
„ ... trošku je to taký rozhovor, ako keby som sa rozprávala s mamou. Čiže je to také príjemné z každej stránky“. (SDK-K)

„ ... keď tam prídem, oni tie detičky nás dobíjajú takou energiou, bože, také sú zlaté, že úplne človek pookreje ... no a keď ideme nazad, tak sme vyžiarené ... “. (SDČ)

- *učenie sa novým veciam, podpora budovania sociálnych a komunikačných kompetencií (vrátane „náborových“):*

„ ... Ja sa pri každom stretnutí snažím čo najviac pani vyburcovať k rozprávaniu, pretože moja činnosť u tej klientky spočíva najmä v rozhovore ... A ona si spomína, trénuje si hlavu, zlepšuje si kognitívne schopnosti ... “. (SDK-K)

„Oceňujem, že do niečoho, do nejakej inej oblasti som sa dostala. Vidím veľmi veľa zaujímavých vecí ... aj ten softvér som zvládnuť musela, tak tým sa človek učí “. (SDSK)

„No bolo to tak, že moja kamarátka z klubu býva na ... a ona ma de facto nahovorila, že poď, ideme na ...“. (SDČ)

„Som im spomínala, že možno vám nejakého pána dovediem ... a už som aj zlomila jedného chlapa, že by išiel, ale potom si to rozmyslel“. (SDČ)

- *výzvy k existenciálnym úvahám, reflektovanie rôznorodosti ľudí a ich životov*

„Uvedomujem si, ako to v tom živote ide ... Sú to také veľmi dobré skúsenosti pre mňa, aby som vedela pochopiť aj tých starých ľudí, úplne tých starých, lebo aj ja som seniorka ... No hlavne si uvedomujem, že život nie je jednoduchý, ani rovnorodý, že proste, ľudia žijú rôzne. Niektorí veľmi chudobne, niektorí osamelo...“. (SDK-K)

- *podpora aktivity a aktívnosti, prevencia zhoršenia zdravotného stavu, rozširovanie sféry dobrovoľníckeho angažovania:*

„Ale to je super, keď sa človek nenudí ... Človek nemyslí na choroby a kadejaké iné veci“. (SDČ)

„Uvažovala som, že v rámci dobrovoľníctva, ak mi to zdravie dovolí, by som skúsila ešte niečo iné ... napríklad sa mi páčilo, čo chodia robiť spoločníkov takým osamelým ...“. (SDČ)

„... možno niekedy sa aj tak zapojím, keď budú mať tie jednoduchové akcie ... takže ísť aj do tých domovov dôchodcov“. (SDSK)

Vo vyjadrení SD pracujúcej v knižnici sú integrované obsiahnuté viaceré aspekty benefitov formálneho dobrovoľníctva pre život staršieho človeka (pocity vlastného emocionálneho uspokojenia, užitočnosti pre iných, možnosti učiť sa, dôvera iných v zodpovedný prístup SD). Ako uviedla:

„... som vlastne šťastná, lebo to je také, že viem, že aj ja sa učím pritom, ale aj dokážem to ešte urobiť a budem užitočná ... a aj tá dôvera z tej druhej strany, že tá práca bude spravená dobre“. (SDSK)

K benefitom formálneho dobrovoľníctva pre život SD sa vyjadrila aj **KDP**, aj keď ich popisovala cez vlastné prežívanie a motiváciu, ktorú hľadá pre svoju koordinačnú prácu:

„... mne robí dobre, keď vidím seniorky, ktoré sú aktívne a vlastne nehodili flintu do žita, ale proste idú ďalej. Že sa stretnú a nerozprávajú o chorobách. Oni rozprávajú o aktivitách, ktorá má kedy čo: kedy má škôlku a kedy maľovanie, spev a kedy ide do školy čítať ... sa socializujú, majú aj tie voľnočasové koničky, aktivity, vzdelávanie a sú otvorené ...“. (KDP)

Vo formálnom dobrovoľníctve starších ľudí vidí šancu pre ich *emocionálnu saturáciu a reciprocitu*:

„Z nich je to cítiť, že to, že tam môžu ísť, byť v tej skupinke detí a vnímať, čo to tým deťom dáva naspäť, je pre nich veľmi také, ako by som to povedala, také blahodarné ... tieto spätné väzby sú veľmi silné“. (KDP)

KDP vidí vo formálnom dobrovoľníctve SD aj cestu, ako môžu čo najviac *oddialiť vlastnú budúcu odkázanosť na pomoc iných* a prípadnú potrebu starostlivosti v rezidenčnom zariadení sociálnych služieb.

KDPSK pridala ku všetkým uvedeným benefitom *aspekt zmysluplnosti* dobrovoľníckej práce a pre niektorých aj budovania *osobnej prestíže*:

„Viem, že niektoré dobrovoľníčky veľmi rady hovoria, že som v univerzitnej knižnici, že je to také niečo, čo nie je obyčajné ...“. (KDPSK)

Súčasťou otázok k prínosom boli aj také, ktoré sa týkali **prínosov pre MCD a KDP**. MCD uviedla, že problematika dobrovoľníctva je prirodzenou súčasťou jej života. Pri rozhodovaní sa prijať manažérsku pozíciu, ocenila dynamiku portfólia CD v Banskej Bystrici a projektové fungovanie, ktoré považuje za kreatívny spôsob organizácie dobrovoľníckej práce. Ako bývalá projektová manažérka DP Čítankovo dospela v priebehu času k poznaniu, že:

„ ... starí ľudia sú mi veľmi blízki, že je to naozaj cieľovka, ktorú ja mám veľmi rada ... A napriek tomu, že som robila v mládežníckej organizácii, tak títo seniori mi prinášajú asi takú väčšiu mieru pochopenia alebo aj ocenenia takej práce, akú robím ... Takže u seniorov dostávam veľmi veľa emočnej výplaty a dáva mi to zmysel“. (MCD)

V podobnom duchu zneli aj vyjadrenia KDP k tomu, čo jej dáva pôsobenie v dobrovoľníckej organizácii:

„Ja by som len dopriala, keby každý mohol, aj tí tvorcovia alebo tí ľudia, ktorí majú na toto dosah, že by mohli niekedy cítiť tú spätnú väzbu. Že je to neprenosné, ale je to neskutočné ... že veci môžu byť aj dobré. To je pre mňa asi úplne najväčší výstup, dar z tejto práce...“. (KDP)

Koordinátorka DPSK zdieľala svoje aktuálne rozhodnutie, ktoré interpretovala ako osobný posun v dobrovoľníckom angažovaní:

„ ... som sa zapojila ako dobrovoľník, to znamená, že som podpísala zmluvu. To znamená, že áno, už som zažila pocit tých ľudí, ktorých koordinujem“. (KDPSK)

8.6.4 Budúce vyhliadky angažovania starších ľudí do formálneho dobrovoľníctva

Počas rozhovorov sme sa napokon venovali **očakávaniam aktérok rozhovorov ohľadom budúcich plánov a vyhliadok v zapájaní SD do činnosti CD**.

MDC zmienila potrebu *strategického plánovania činnosti CD* a *potrebu transformácie niektorých DP* v zmysle ustanovenia spôsobu, ako odovzdávať svoje dlhoročné know-how samospráve, prípadne iným organizáciám, namiesto rozširovania svojej vlastnej klientskej základne, na ktorú je zameraná dobrovoľnícka činnosť:

„ ... v rámci strategického plánovania alebo napĺňania strategického plánu si plánujeme pomenovať kritériá, nejaké čiary, za ktoré už nepôjdeme“. (MCD)

Očakávania samosprávy k rozširovaniu klientely, pri nezabezpečenom financovaní niektorých DP, považuje MCD za nepochopenie podstaty a úloh CD. S takýmto stanoviskom korešponduje aj vyjadrenie KDPSK, ktorá zdôraznila, že organizácie, v ktorých pôsobia SD (napr. knižnica), by

mali mať jasnú predstavu, čo by mali SD robiť, že nemá ísť o nahrádzanie ich vlastných pracovníkov a pracovníčok, ale o pomocné činnosti.

Podľa vyjadrení MCD a KDPSK, pri dizajnovaní budúcej činnosti CD zameranej na programovanie dobrovoľníckych príležitostí pre SD bude potrebné vysporiadať sa s určitými **paradoxami**, ktoré odhalila doterajšia prax. Prvý sme nazvali ako *paradox aktivizácie*. Ide o fenomén, ktorý nie je veľmi prajný deklarovanému budúcemu záujmu rozširovať dobrovoľnícke príležitosti pre širšie skupiny starších ľudí:

„To je taký paradox, že my naozaj, hoci sme si mysleli, že budeme aktivizovať týmito programami starých ľudí, ktorí sedia doma a nemajú čo robiť, tak to sme sa veľmi mýlili, lebo zapájame práve tých, ktorí sú veľmi aktívni“. (MCD)

„... nefunguje to, že my zobudíme nejakých seniorov, ktorí sú neaktívni. Nie. Tieto aktivity majú seniori, alebo do dobrovoľníctva sa hlásia seniori, ktorí majú strašne veľa aktivít“. (KDPSK)

Iným je *paradox veku*, ktorý súvisí s prioritami externého financovania dobrovoľníckych organizácií a ich programov. Napriek nárastu osamelých starších osôb v domácnosti, pri súčasnom záujme SD poskytovať im svoju dobrovoľnícku prácu, je, podľa vyjadrení MCD, väčšina v súčasnosti podporovaných DP zameraných na zapájanie mladých ľudí:

„ ... SD sa so starším človekom doma vie lepšie porozprávať ako ten študent ... My musíme hľadať iné mimozdrojové zabezpečenie takéhoto programu. A je to veľmi, veľmi náročné, pretože všetky tie výzvy, mám pocit, že sa teraz venujú len mladých ľuďom a zapájaniu mladých ľudí ... A akonáhle chcem zapájať dobrovoľníkov naprieč spektrom alebo cieľovými skupinami, tak už je to ďaleko – ďaleko náročnejšie“. (MCD)

Preto sa udržateľnosť jednotlivých DC, v ktorých sú angažovaní SD, stáva pre CD kľúčovou otázkou, v rámci ktorej sa hľadá rovnováha medzi vstupmi a výstupmi, pri súčasnej snahe interpretovať túto otázku aj v kontexte spoločenskej zodpovednosti voči angažovaným aktérom (CD a jeho KDP, dlhodobu angažovaným SD, rovnako osobám, ktorým poskytujú dobrovoľnícku prácu). MCD na otázku, či je vôbec zapájanie starších ľudí do budúcnosti téma, ktorej sa chce CD venovať, uviedla:

„Určite áno. My ten Klop-Klop nevieme uťáť zo dňa na deň, aj keď nemáme finančné krytie ... určite v rámci strategického plánovania s tým súvisí meranie dopadu, či je to pre nás efektívne, či to vytvára nejaké povedomie o našom centre v rámci regiónu ... reálne potrebujeme zistiť, aký to má dopad na našu činnosť, či je to únosné, čo do toho vrážame, či to má pre nás efekt a zmysel ...“. (MCD)

Koordinátorky DP vyjadrili nádej, že prebiehajúce DP budú pokračovať, aj keď budú musieť reagovať na určité *kontextuálne zmeny a výzvy* (napr. na digitalizáciu a robotizáciu zasahujúcu najmä oblasť knižničných služieb či na problematiku firemného dobrovoľníctva). KDPSK bola napriek tomu optimistická:

„ ... ale podľa toho, ako poznám našich študentov, stále nás budú potrebovať. A dúfam, že sa to tým pádom nezrobotizuje ... že budú stále činnosti, pri ktorých nám budú môcť dobrovoľníci pomôcť“. (KDPSK)

Rovnako uviedla:

„Neviem, čo bude ďalšie, ale stále to má potenciál posunúť sa ... A to je na tom fajn“. (KDPSK)

Koordinátorky vyjadrili aj nádej, že sa skúsenosť CD v Banskej Bystrici uplatní aj v iných regiónoch, najmä DP Klop-Klop a Čítankovo. Podmienkou k tomu sú senzitivní ľudia, ktorí vedia „načítať“ potreby komunity a potom skoordinať prácu komunity, dobrovoľníckeho centra a dobrovoľníkov a dobrovoľníčok pri hľadaní spôsobu, ako spojiť sily a túto potrebu pokryť.

Samotné SD pri výzve uvažovať o budúcnosti, o tom, čo by sa mohlo zmeniť, zlepšiť, vyjadrili dôveru vo vedenie CD a koordinátorky DP. SDH+Č k tomu uviedla:

„Mne sa zdá, že niektoré, ktoré to vedú, sú veľmi šikovné a rozhladené. Majú aj tie stretnutia, kde vedia zohnať nápady, takže niečo nové by ma vôbec nenapadlo“. (SDH+Č)

Napriek tomu formulovali zopár *požiadaviek/námetov*:

- viac v spoločnosti propagovať dobrovoľníctvo starších ľudí tak, aby si nemuseli dobrovoľnícke ponuky prácne vyhľadávať; a zároveň, aby starší ľudia – prijímatelia a prijímateľky ich dobrovoľníckej práce - nemali obavy ich prijímať vo svojej domácnosti;
- rozširovať dobrovoľnícke programy a aktivity aj mimo regiónu Banská Bystrica;
- organizovať viac stretnutí samotných SD za účelom výmeny skúseností;
- organizovať ďalšie vzdelávanie SD, aby vedeli kvalitne vykonávať svoju dobrovoľnícku prácu (osobitne v rámci spolupráce so staršími chorými a osamelými ľuďmi).

8.7 Zhrnutie kvalitatívnych výskumných zistení

V kvalitatívnom výskume sme využili metódu inštrumentálnej prípadovej štúdie za účelom skúmania súvislostí medzi predpokladmi výkonu formálneho dobrovoľníctva SD (externými na strane CD a internými na strane SD), procesmi, v rámci ktorých sa dobrovoľníctvo SD vykonáva, no najmä programovo podporuje, a napokon výstupmi, teda reflexiou aktérov zapojených do KV k benefitom formálneho dobrovoľníctva SD pre ich bežný život. IPŠ sme realizovali v CD v Banskej Bystrici. V tejto časti zosumarizujeme **klúčové zistenia** k jednotlivým skúmaným aspektom.

8.7.1 Predpoklady (determinanty) dobrovoľníckej participácie SD

- **Externé predpoklady:**

- *výnimočnosť CD v Banskej Bystrici*: trianguláciou dostupných zdrojov (na základe štúdia webovej stránky CD, z rozhovorov s jeho vedením a koordinátorkami, rovnako z rozhovorov s vybranými SD) sa preukázalo, že CD v Banskej Bystrici má výnimočné postavenie a skúsenosti v podpore formálneho dobrovoľníctva SD, a teda výber tejto organizácie pre účely KV možno považovať opodstatnený;
- programová podpora dobrovoľníckeho angažovania SD sa realizuje najmä prostredníctvom *dlhodobých dobrovoľníckych programov* (DP Čítankovo; DP Klop-Klop; DP Hlavička; DP Seniori v knižnici) zameraných na rôznorodé cieľové skupiny;

- budúcou výzvou pre dobrovoľníctvo SD je „bojovať“ za vyššiu mieru rovnováhy pri podporovaní dobrovoľníctva osôb rozličného veku zo strany verejných autorít (napr. samosprávy);
- *klúčové faktory podporujúce dobrovoľníctvo SD*: existencia komunitnej potreby a previazanosť na celkové komunitné riešenia; zmysluplnosť pre všetkých aktérov; koordinačná práca a harmonizácia dopytu a ponuky; vyhľadávanie SD, náborové miesta; výber rôznorodej klientely, na ktorú sa dobrovoľnícka práca SD zameriava; flexibilita v podmienkach a výkone dobrovoľníctva; osobitosti a meniaci sa profil SD; finančné zabezpečenie činnosti CD a udržateľnosť jednotlivých DP;
- *faktory brzdiace dobrovoľnícku participáciu SD*: nepriaznivé nastavenie spoločnosti a aj časti samotných starších ľudí („pasívne starnutie“); slabá propagácia dobrovoľníckych možností; slabé spoločenské ocenenie dobrovoľníckej práce; nekvalitné riadenie niektorých DP; podceňovanie špecifik a limitov SD.

- **Interné predpoklady:**

- *životný štýl SD pred dobrovoľníckym angažovaním*: formálne dobrovoľníctvo až po ukončení zamestnania; prirodzená a rôznorodá aktivita; snaha o zhodnotenie predchádzajúcich skúseností;
- *prvotná motivácia*: kontinuita v životnej aktivite; užitočnosť pre iných a dobrý pocit; vlastné zdravotné benefity; byť informovaný a stále sa učiť;
- *spôsoby a zdroje získavania potrebných informácií o možnostiach dobrovoľníctva SD*: cielené vyhľadávanie „po vlastnej línii“; náhodné informácie (získané najmä v klube dôchodcov); cielené propagačné a náborové aktivity koordinátoriek DP;
- *zdravotné predpoklady* (telesné a fyzické možnosti, resp. limity).

8.7.2 Procesy dobrovoľníctva, koordinačná a podporná práca

- nevyhnutnosť *vytvorenia systému DP* – od identifikácie komunitnej potreby až po pravidlá, vykazovanie, monitorovanie výkonu dobrovoľníctva SD a vyhodnocovanie spätných väzieb;
- *poskytovanie priebežnej podpory SD*: telefonické kontaktovanie a zbieranie spätnej väzby; podpora adaptačného obdobia „u klienta“; supervízia; opakované stretnutia vedenia CD, koordinátoriek DP a SD; podpora „učiacej sa dobrovoľníckej skupiny“; vzdelávacie aktivity;
- *logistika dobrovoľníckej práce a oslovovanie k účasti na iných aktivitách*.

8.7.3 Prínosy (výstupy) dobrovoľníctva pre aktérky

- **Prínosy pre SD:**

- *v reflexii samotných SD*: spoločenský kontakt (podpora psychického zdravia) a rozširovanie kontaktov a možností; dobrý pocit, užitočnosť, možnosť pomáhať; reciprocita v benefitoch vyplývajúcich z dobrovoľníctva; učenie sa novým veciam a budovanie nových kompetencií; senzitivnosť na rôznorodosť ľudí a podmienky ich života; podpora vlastnej aktivity a aktivizácia; prevencia odkázanosti na pomoc iných; rozširovanie sféry dobrovoľníckeho angažovania (potreba zmeny);

- v *reflexii KDP*: aktivita a otvorenosť SD; emocionálna saturácia a reciprocita v prínosoch; oddiaľovanie odkázanosti SD na pomoc; pocit zmysluplnosti v pomáhanií; budovanie vlastnej prestíže;
- v *reflexii MCD*: vzájomné emocionálne obohacovanie sa; pocit „služby verejnosti“ cez budovanie kompetencií reagovať na zmenu situácie (najmä zdravotného stavu) klienta/klientky a prispieť k hľadaniu riešenia.

- **Prínosy pre MCD a KDP:**

- hlbšie porozumenie starším ľuďom a ich potenciálu pre formálne dobrovoľníctvo;
- dôkazy o tom, „že sa to dá“;
- neprenosná skúsenosť;
- emocionálna saturácia (veľa „emočnej výplaty“) a pocit zmysluplnosti práce;
- podnety na sebarozvoj.

8.7.4 Budúce plány a vyhliadky v podpore dobrovoľníctva SD

- *očakávania manažérky CD*: potreba strategického plánovania a transformácie niektorých DP, vyhodnotenia ich efektívnosti pre samotné CD; potreba vysporiadať sa s paradoxom aktivizácie („aktivizácia aktívnych“) a paradoxom veku (podporovanie najmä dobrovoľníctva mladých ľudí v situácii nárastu komunitnej potreby angažovania SD);
- *očakávania koordinátoriek DP*: viera v kontinuitu DP; zároveň, potreba flexibilne reagovať na nové kontexty (napr. digitalizáciu služieb; firemné dobrovoľníctvo); potreba diseminácie skúseností do iných miest a regiónov, odovzdávanie know-how;
- *očakávania a námety SD*: dôvera v koordinátorky; potreba propagácie dobrovoľníctva v spoločnosti; prenášanie skúseností do iných miest; organizácia vzdelávania k vybraným témam; podpora stretávania sa dobrovoľníckych skupín (učiac sa skupina).

9 Sumarizácia, interpretácia výskumných zistení a diskusia k nim

V rámci výskumnej činnosti sme sa zamerali na problematiku vplyvov (výstupov, účinkov, dopadov) formálneho dobrovoľníctva vykonávaného staršími ľuďmi na ich život.

V prvej fáze sme analyzovali relevantné **kvantitatívne výskumné zistenia**, ktoré poskytujú dostupné domáce a zahraničné zdroje, na dokumentovanie rozdielov v určitých parametroch životnej situácie a prežívania medzi tými staršími ľuďmi, ktorí formálne dobrovoľníctvo vykonávajú a tými, ktorí sa takto neangažujú. Ukázalo sa, že SD patria skôr do skupiny mladších-starších ľudí, majú vyššie vzdelanie, lepšiu socioekonomickú pozíciu, žijú v lepšie ekonomicky zabezpečených domácnostiach a sú častejšie členmi a členkami rozličných občianskych a záujmových zoskupení. Všeobecne viac dôverujú ľuďom, identifikujú sa so svojou komunitou, s čím sa spája aj menej častý pocit osamelosti a sociálneho vylúčenia, zároveň vyššia disponibilita ľudí, na ktorých sa môžu obrátiť v prípade potreby pomoci. Častejšie prežívajú pocit šťastia a celkovej životnej pohody.

Kedže uvedené zistenia neumožnili hlbšie chápať ich súvislosti s kontextom individuálnych životných trajektórií SD, realizovali sme následné **kvalitatívne zisťovanie**. Pre jeho účely sme využili *metódu* inštrumentálnej prípadovej štúdie, konkrétne štúdie CD v Banskej Bystrici,

ktoré funguje v národných podmienkach ako prototyp cesty, ako angažovať a programovo dlhodobo podporovať starších ľudí v ich formálnom dobrovoľníctve. Primárnym *cieľom* prípadovej štúdie nebolo priniesť nejaké zásadne nové poznatky ohľadom dobrovoľníctva SD, ktoré by neboli z odbornej spisby doposiaľ známe. Rovnako nešlo o identifikovanie generalizovaného a prenositeľného vzorca organizačnej podpory dobrovoľníctva SD pre všetky dobrovoľnícke organizácie na Slovensku, ani formulovanie odporúčaní na zlepšenie pre dobrovoľnícke centrum zapojené do kvalitatívneho výskumu. V súlade so sociálno-politickým zadaním dopadovej štúdie išlo skôr o hlbšie pochopenie mechanizmov prepájania potrieb komunity s manažérskym a programovým potenciálom konkrétnej dobrovoľníckej organizácie a sociálno-výkonovým potenciálom konkrétnych SD. Zároveň, o skúmanie výstupov (alternatívne sme používali pojmy efekty/vplyvy/dopady) tohto prepájania v podobe individualizovaných reflexií zapojených SD o vplyve výkonu formálneho dobrovoľníctva na ich život.

Do kvalitatívneho zisťovania, v rámci ktorého boli využité *techniky* štúdia dokumentov (webovej stránky CD v Banskej Bystrici) a pološtruktúrovaného rozhovoru, boli zapojené zástupkyne všetkých aktérskych polí CD relevantných pre skúmanie vplyvov formálneho dobrovoľníctva na život zapojených SD. Rozhovor sme realizovali s manažérkou CD, s koordinátorkou DP Klop-Klop, Čítankovo a Hlavičky, rovnako so zamestnankyňou Univerzitnej knižnice UMB v Banskej Bystrici, ktorá je zároveň koordinátorkou DP Seniori v knižnici. Do kvalitatívneho výskumu sa zapojili aj štyri SD, z toho jedna angažovaná v DP Hlavičky aj Čítankovo, jedna v DP Čítankovo, jedna v DP Hlavičky a jedna v DP Seniori v knižnici. Profil zapojených SD prevažne korešpondoval so všeobecnými zisteniami z kvantitatívnej analýzy: išlo o mladšie - staršie osoby vo veku 67-72 rokov, s vyšším vzdelaním (z toho tri s VŠ vzdelaním), pričom v čase zisťovania už boli všetky mimo formálneho zamestnania.

Na základe vyjadrení SD, v ich **motiváciách** zapojiť sa do formálneho dobrovoľníctva dominovala snaha pokračovať vo využívaní svojho potenciálu, skúseností, energie či predchádzajúcich záľub; záujem budovať nové sociálne kontakty alebo prepojiť existujúce cez spoločnú spoločensky prospešnú aktivitu; byť užitočný pre iných aj pre seba (pre vlastné zdravotné benefity) a mať príležitosť byť neustále informovaný o dôležitých veciach.

V odpovediach na otázku, v čom je praktický výkon formálneho dobrovoľníctva pre **SD prínosný**, uvádzali napĺňanie všetkých tých vecí, ktoré ich motivovali k zapojeniu sa: spoločenský kontakt podporujúci psychické zdravie a možnosť rozširovania kontaktov a možností; dobrý pocit z užitočnosti a možnosti pomáhať a zmysluplnosti pomoci; reciprocita v benefitoch vyplývajúcich z výkonu dobrovoľníctva; učenie sa novým veciam a budovanie nových kompetencií, vrátane zvyšovania senzitivnosti na rôznorodosť ľudí a podmienky ich života; ďalej, podpora vlastnej aktivity slúžiacej ako prevencia budúcej odkázanosti na pomoc iných. Formulovali aj úvahu rozšíriť na základe doterajších skúseností sféru svojho dobrovoľníckeho angažovania. Podľa manažérky CD a koordinátoriek DP prospieva výkon dobrovoľníctva otvorenosti SD voči novým veciam a ľuďom, k ich emocionálnej saturácii, pocitu zmysluplnosti v pomáhaní a reciprocite v jeho prínosoch pre všetkých, ale aj k budovaniu vlastnej prestíže. Rovnako vyzdvihovali benefit formálneho dobrovoľníctva pre oddaľovanie budúcej odkázanosti SD na pomoci iných. Prakticky všetky tieto výskumné zistenia k prínosom dobrovoľníctva starších ľudí v reflexii zapojených aktérok rozhovorov

korešpondovali s tým, čo sme k predmetnej otázke uviedli v krátkom prehľade zistení z medzinárodnej spisby (5. kapitola tejto štúdie).

V našom výskume sme sa zaujímali aj o to, aké **prínosy** angažovania sa vo sfére dobrovoľníctva starších ľudí pre svoj život vnímajú **manažérka CD a koordinátorky DP**. Oceňovali hlbšie porozumenie starším ľuďom a ich potenciálu pre formálne dobrovoľníctvo; ponúkajúce dôkazy o tom, „že sa to dá“; emocionálnu saturáciu a pocit zmysluplnosti práce; či získavanie neustále nových podnetov na sebarozvoj, vrátane vlastného angažovania sa v pozícii dobrovoľníčky.

V ďalšom texte budeme diskutovať k vybraným zisteniam podrobnejšie. Diskusiu budeme organizovať vo forme samostatných (aj keď vzájomne prepojených a logicky radených) diskusných blokov, ktorých zameranie vzišlo konsenzuálne z **on-line odbornej diskusie** členiek expertnej skupiny organizovanej na tento účel dňa 14.11.2024. Vybrané diskusné bloky budú základom pre formuláciu sociálno-politických implikácií.

9.1 Komunitná potreba – základ zmysluplnosti formálneho dobrovoľníctva starších ľudí

Vo viacerých časových a obsahových kontextoch našej výskumnej práce sa opakovane dôraz na to, že formálne dobrovoľníctvo starších ľudí nemožno považovať za niečo samoučelné odvodzované primárne a výlučne od potrieb a očakávaní samotných SD, od snahy využiť ich energiu „uvoľnenú“ po ukončení pracovnej kariéry či po oslabení povinností voči rodine (por. Petrová Kafková, 2012; Jensen & Principi, 2014). **Centrálным impulzom k vyvíjaniu verejného úsilia propagovať a podporovať dobrovoľnícku angažovanosť starších ľudí je existencia nejakej komunitnej potreby** (napr. potreby časti ľudí žijúcich v lokálnej komunite získať nejakú podporu; potreby nejakej organizácie v komunite posilniť svoje personálne kapacity, aby mohli účinnejšie slúžiť verejnému záujmu). Identifikovanie, resp. spolupráca pri identifikovaní komunitnej potreby patrí medzi iniciálne činnosti dobrovoľníckych centier a organizácií, na ktoré sa následne napája ich systematická manažérska a programová práca pri vyhľadávaní tých, ktorí môžu pomôcť pri uspokojovaní tejto potreby, rovnako práca pri vytváraní a štandardizovaní podmienok pre poskytovanie samotnej pomoci, ako aj pri jej vyhodnocovaní.

Identifikovaná komunitná potreba je východiskom pre tvorbu a fungovanie DP, v ktorom sa majú angažovať SD, je meradlom prospešnosti tejto angažovanosti a užitočnosti pre komunitu, rovnako sa od nej odvodzuje pokračovanie, resp. ukončovanie DP. Týmto sa vytvára základ *zmysluplnosti* dobrovoľníckeho angažovania SD (por. Haski-Leventhal, 2009). Na jej význam poukazovali všetky aktérky rozhovorov, keď zdôrazňovali potrebu, aby to malo zmysel pre všetkých – samotné CD, jeho vedenie, koordinátorky, SD a užívateľov a užívateľky ich služieb.

Na základe štúdia dokumentov a realizovaného výskumu možno k problematike komunitnej ukotvenosti potreby dobrovoľníckej participácie starších ľudí pristupovať z dvoch vzájomne komplementárnych pohľadov (optík, prístupov). Prvým je **občiansky** prístup, na ktorom stavia napr. *Akčný plán koncepcie rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku na roky 2021-2026*. V rámci tematickej oblasti 1 „Aktívne občianstvo“ sa očakáva „... *Zvýšenie miery participácie občanov v oblasti občiansko-politickej a spoločenskej participácie (dobrovoľníctva, darcovstva*

a členstva v organizáciách), ktorá je kľúčovým faktorom podpory interpersonálnej a všeobecnej dôvery a budovania sociálneho kapitálu“ (MV SR, 2022). V rámci tohto prístupu sa starší ľudia dobrovoľnícky angažujú predovšetkým z pozície aktívnych občanov a občianok. Druhý prístup by sme mohli nazvať ako **intervenčný** (pomáhajúci, podporujúci), opierajúci sa o sociálne politiky najmä na samosprávnej úrovni. V tomto prípade sa SD stávajú prostredníctvom dobrovoľníckeho centra či organizácie súčasťou systému subjektov verejno-prospešných, najmä sociálnych služieb. Sebe vlastným spôsobom komplementujú odborné činnosti pracovníkov a pracovníčok formálnych služieb naplňajúcich záväzky samosprávy v oblasti komunitného plánovania a poskytovania sociálnych a iných verejných služieb. Napríklad, v *Komunitnom pláne sociálnych služieb mesta Banská Bystrica na roky 2022-2027. Akčný plán na rok 2025* (Komunitný plán, [on-line] [2024-11-13]) sa v bode 2.1.3 predpokladá „ ... vytvorenie dobrovoľníckeho programu pre občanov so zdravotným znevýhodnením“ za účelom rozšírenia ponuky ich podpory v prirodzenom prostredí vďaka činnosti dobrovoľníkov a dobrovoľníčok. Repková, Stiehr, Weigl (2013) popísali ich osobitnú pozíciu v systéme dlhodobej starostlivosti, keď vyzdvihli potenciál dobrovoľníctva (nielen starších ľudí) stať sa inováciou tohto systému.

Atribút zmysluplnosti dobrovoľníckeho angažovania SD legitimizuje aj metodologický prístup, ktorý bol zvolený pre účely výskumu – nevenovať sa úzko vplyvom formálneho dobrovoľníctva na rozličné aspekty života SD, ale ich skúmať v širšom kontexte interných a externých štruktúr podmieňajúcich dobrovoľníctvo starších ľudí; procesov, ktoré s ním súvisia, osobitne s koordináciou dobrovoľníckych aktivít; a výstupov v reflexii samotných SD, ale aj vedenia CD a koordinátoriek DP.

9.2 Komunitný dopyt a individualizovaná ponuka – primárna úloha pre koordináciu DP

Aj keď zameranie dobrovoľníckej účasti SD primárne určuje existencia komunitnej potreby (napr. prítomnosť osamelo žijúcich starších ľudí v komunite a záujem o intrageneračné dobrovoľníctvo; záujem materskej škôlky, aby SD čítali deťom rozprávky v rámci podpory medzigeneračnej súdržnosti a komunikácie; záujem školy, aby SD doučovali deti z menej podnetného prostredia v rámci ich prípravy na vyučovanie a podporovali tak ich sociálne začlenenie), napokon musí dôjsť k **harmonizácii komunitného dopytu s ponukou zo strany SD**. Súlad medzi dopytom a ponukou totiž neovplyvňuje len povaha komunitnej potreby, ale aj prvotné predstavy a očakávania SD, v čom a ako by sa chceli dobrovoľnícky angažovať.

Ako ukázal náš výskum, očakávania SD determinujú určité faktory. Ide najmä o ich *osobnostné nastavenie* - či vyhľadávajú cez dobrovoľníctvo primárne kontakty s inými ľuďmi a možnosť vzájomnej sociálnej a emocionálnej výmeny (napr. v rámci intrageneračných interakcií v DP Klop-Klop); alebo preferujú skôr niečo „kontrastné“ k doterajšej práci s ľuďmi a profesionálnym skúsenostiam (napr. využitie určitých technických zručností v práci s dokumentmi, knižničným fondom v rámci DP Seniori v knižnici). Rozhodujúce je aj *uvedomovanie si vlastných limitov*, napr. zraniteľnosť účasti na dobrovoľníckej aktivite náhlymi zmenami počasia; potreba premiestňovať sa; strach o vlastné zdravie (napr. návštevy kolektívnych zariadení počas chrípkového obdobia); ale aj zvyšovanie nárokov na IKT zručnosti či výzvy súvisiace s novou podobou a obsahom výučby v prípade, že majú doučovať deti. Podľa

MCD a KDP je prítomnosť určitých limitov SD „kompenzovaná“ ich osobitosťou a tou je *stabilita, zodpovednosť a lojalita k organizácii* (CD a/alebo prijímajúcej organizácii či jednotlivcovi). Uvedené charakteristiky súvisia s *tradičným typom dobrovoľníctva* založeným na pomerne stabilnom a lojálnom členstve starších ľudí v nejakej špecifickej organizácii, na rozdiel od „novej generácie“ tzv. *reflexívnych dobrovoľníkov a dobrovoľníčok*, ktorí nie sú spravidla viazaní nejakým členstvom v dobrovoľníckej organizácii, vykonávajú širokú paletu dobrovoľníckych činností s motiváciou sledovať najmä svoje vlastné ciele, personálnu integritu a kariérny rozvoj (por. Repková, Stiehr, Weigl, 2013). Zrejme aj v tomto interpretačnom kontexte označili manažérka CD a koordinátorky mladých dobrovoľníkov a dobrovoľníčky za menej stabilných, v porovnaní so SD.

Pokiaľ ide *stratégiu vyhľadávania* možností dobrovoľníckeho angažovania sa, medzi dopytovanými SD sme zaznamenali určitú diverzitu. Bola medzi nimi SD, ktorá po odchode do predčasného dôchodku takéto možnosti sama proaktívne vyhľadávala na internete. Častejšie však bola zastúpená stratégia oslovenia a vtaiahnutia niekým iným (napr. kamarátkou, spolu/členkou denného centra, na základe propagačnej akcie koordinátoriek DP).

Dosahovanie a priebežné podporovanie harmónie dopytu a ponuky je primárnou úlohou *koordinátorov a koordinátoriek jednotlivých DP*. Ide najmä o procesy sprostredkovávania komunikácie medzi jednotlivými aktérmi dobrovoľníckych vzťahov (najmä medzi SD a užívateľmi a užívateľkami ich služieb), rovnako o prevenciu či minimalizáciu dopadov možných nedorozumení. KDP zabezpečujú aj ciele podporu SD organizovaním supervízie, spoločných stretnutí vedenia centra, koordinačných pracovníčok a samotných SD či podporou učiacich sa dobrovoľníckych komunit.

Ako výskum ukázal, zosúladovanie dopytu a ponuky je osobitne náročné v čase mimoriadnych okolností (napr. v čase pandémie COVID-19); v situácii, keď slabne komunitná potrebnosť a uvoľňuje sa dobrovoľnícky kapitál SD; alebo, keď končia schémy projektovej a finančnej podpory DP. Takéto situácie kladú nároky na manažment dobrovoľníckej organizácie, ako zabezpečiť ďalšie fungovanie DP či udržanie záujmu SD o spoluprácu. Podľa vyjadrenia manažérky, ak má CD naďalej spolu/zabezpečovať služby prospešné verejnosti, potom by samospráva mala byť súčinná a spolu/zodpovedná pri prekonávaní takýchto tranzitívnych období.

9.3 Inklúzia do - a exklúzia z dobrovoľníckych príležitostí

Pre tento blok sme vybrali z realizovaného výskumu tie zistenia, ktoré prepájajú otázku vplyvu vzdelania na dobrovoľnícku angažovanosť SD s otázkou uplatňovaných spôsobov ich vyhľadávania a naboru. Uvedené otázky a ich vzájomné súvislosti sú dôležité z hľadiska snahy o dosahovanie a podporu tzv. **inkluzívneho dobrovoľníctva**, kedy sa do bežných dobrovoľníckych aktivít zapájajú osoby s nejakým druhom znevýhodnenia alebo ťažkostí, ktoré im tradične (za bežných okolností) bránia v takýchto aktivitách. Bere a kol. (2017) hovoria o *dobrovoľníkoch a dobrovoľníčkach s nedostatkom príležitostí*.

Ako sme preukázali v kvantitatívnom výskume (viď Tab9), miera formálnej dobrovoľníckej participácie starších ľudí stúpa so vzdelaním (kým u osôb so základným vzdelaním nedosahuje ani pätinu, u osôb s VŠ vzdelaním je to takmer polovica; por. UMB, 2023). V kvalitatívnom

výskume dosahovali dokonca všetky štyri SD úroveň vyššieho vzdelania, z toho až tri vzdelania vysokoškolského. Toto zistenie interpretujeme aj v kontexte spôsobov a ciest, ktoré sa využívajú v CD pre účely vyhľadávania a nábora SD. Najčastejšie sa aplikuje *metóda cielených propagačných aktivít* v centrách, kde sa sústreďujú staršie, prevažne veľmi aktívne osoby (napr. v kluboch dôchodcov, denných centrách). Ako účinná sa však ukazuje aj *metóda snehovej gule*, kedy dobrovoľnícky aktívni SD oslovujú svojich známych (dokonca aj blízkych), zasa spravidla z okruhu ľudí s vyšším vzdelaním a ekonomickým statusom. Členka expertnej skupiny, prezidentka Platformy dobrovoľníckych centier a organizácií pomenovala počas záverečnej diskusie v expertnej skupine tento jav ako *fenoménu bublín*, kedy sa v profile prichádzajúcich (nových) SD reprodukuje profil tých SD, ktorí sú už dobrovoľnícky angažovaní (alternatívne by sme mohli hovoriť o *profilovej reprodukcii dobrovoľníka/ dobrovoľníčky*).

Aj keď by sa z pohľadu dobrovoľníckej organizácie mohlo zdať, že profilová homogenita dobrovoľníkov a dobrovoľníčok, vrátane SD, môže byť pre fungovanie organizácie a jej koordinačnú prácu priaznivá, v praxi môže limitovať presadzovanie konceptu inkluzívneho dobrovoľníctva. Prezidentka Platformy v tejto súvislosti uviedla, že „... *schémy ne/participácie v dobrovoľníctve kopírujú schémy vylúčenia v spoločnosti*“. Do formálneho dobrovoľníctva starších ľudí sa zapájajú osoby vysoko vzdelané, aktívne už aj z predchádzajúcich fáz životného cyklu, aktuálne sa angažujúce vo viacerých oblastiach komunitného života, komunikatívne, s rozvinutým a bohato využívaným sociálnym kapitálom. Osoby s nižším vzdelaním, fungujúce mimo centier komunitného života, s nejakým typom znevýhodnenia sú vnímané ako také, s ktorými sa „ťažšie pracuje“. Preto spravidla zostávajú mimo sféry dobrovoľníckeho angažovania a aktivity a v rámci dobrovoľníckych vzťahov fungujú skôr v pozícii klientov a klientok dobrovoľníckej práce iných. Podporu aktívnych, aby boli ešte aktívnejší, pri súčasnej absencii aktivizácie tých, ktoré sú pre nejaké znevýhodňujúce okolnosti „mimo“, sme v predchádzajúcich častiach textu nazvali ako *paradox aktivity*. Podľa Bere a kol. (2017) má však práve zapájanie druhých menovaných do formálnej dobrovoľníckej činnosti množstvo *prínosov*. Napríklad, podporuje kompetencie samotných zamestnancov a zamestnankýň dobrovoľníckeho centra a kvalitu ich služieb; rozširuje možnosti financovania centra cez všeobecnejšie schémy podpory sociálnej inklúzie osôb so znevýhodnením (inklúzie aj formou ich dobrovoľníckej participácie); či využívanie ich autentickej životnej skúsenosti v prospech klientely dobrovoľníctva (por. Repková, 2024). Dobrovoľnícka organizácia presadzujúca inkluzívne dobrovoľníctvo sa stáva otvorenejšou, odolnejšou voči vplyvu spoločenských stereotypov a vo svojej bežnej činnosti prakticky presadzuje hodnoty sociálnej kohézie a inklúzie pre všetkých, ktorí sa angažujú v uspokojovaní potrieb členov a členiek miestnych komunit (Bere a kol., 2017).

Podľa dostupných zdrojov, vrátane zistení nášho výskumu, sa však javí, že koncept inkluzívneho dobrovoľníctva sa doposiaľ nepovažuje za „normu“ organizácie dobrovoľníckych príležitostí. Nejde pritom len o otázku pretrvávajúcich stereotypov v spoločnosti/komunitě ako takej (napr., že neplatenú dobrovoľnícku prácu robia len tí, ktorí nemajú čo robiť alebo nie sú úspešní v zamestnaní), stereotypov v dobrovoľníckych organizáciách a ich prístupoch (napr., vťahovanie do dobrovoľníctva najmä tých, ktorí sú „bezproblémoví“), stereotypov vo vzťahu k SD (napr., že dobrovoľníctvo je záležitosťou mladých ľudí) či vo vzťahu k ich klientele. Ak má organizácia dobrovoľníctva vychádzať z princípov rovnakých príležitostí

a nediskriminácie, musia byť pri jej financovaní zohľadňované aj *dodatočné náklady*, ktoré dobrovoľnícka participácia osôb s určitými typmi znevýhodnení môže priniesť (napr. zabezpečenie prístupnosti priestorov dobrovoľníckej organizácie, pomôcok, asistencie; ale aj pripravenosť kmeňového stavu dobrovoľníckeho centra spolupracovať so znevýhodnenými dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami) (por. Bere a kol., 2017).

9.4 Individualizovaný vs. skupinový prístup k SD

Z vedecko-výskumného, ale aj zo sociálno-politického hľadiska môže byť predmetom diskusie otázka, či osobitosti, ale aj limity SD, ktoré sme uviedli vyššie, legitimizujú úvahy o tom, že by boli starší ľudia (všeobecne) osobami s nedostatkom dobrovoľníckych príležitostí, s rizikom dobrovoľníckej exklúzie, a teda potrebou prijímania vyrovnávacích opatrení k prekonávaniu týchto limitov. Mohlo by sa zdať, že koncept inkluzívneho dobrovoľníctva môže zvädzať k takémuto uvažovaniu, že sa môže považovať za koncept založený na **skupinovom prístupe**, podľa ktorého sú v zásade všetci starší ľudia znevýhodnení v prístupe k dobrovoľníckym príležitostiam.

Bere a kol. (ibid) všeobecne vymedzili vek ako možnú prekážku uplatňovania inkluzívneho dobrovoľníctva. Explicitne sa však zamerali skôr na mladých ľudí so znevýhodneniami (napr. so zdravotným postihnutím) a zvyšovanie ich príležitostí k dobrovoľníckej účasti. Za inšpiratívne a prenositeľné aj smerom k vyššiemu veku je však to, že autorský tím pri inkluzívnom dobrovoľníctve nehovorí o skupinách so znevýhodneniami, ale o *osobách* (dobrovoľníkoch a dobrovoľníčkach) so znevýhodneniami. Znamená to, že je dôležité vždy párovať sledovanú charakteristiku (napr. vek, funkčný stav osoby) so systémovými alebo praktickými prekážkami v jej prostredí k tomu, aby sa mohla dobrovoľnícky angažovať.

Preto nemožno generálne uvažovať o všetkých starších osobách ako o osobách s nedostatkom dobrovoľníckych príležitostí pre kombináciu ich vyššieho veku so zhoršujúcim sa zdravotným stavom tak, ako sa to v spoločnosti bežne očakáva. Vnímanie osôb akejkolvek vyššej vekovej kategórie (50+, 55+, či vyššej) ako nejakej homogénnej skupiny starších ľudí, je stereotypné a preto rizikové vo vzťahu k nim samotným, ako aj celému systému organizovaného dobrovoľníctva, a to nielen na princípe veku. Staršie osoby starnú vysoko individuálne, starnutím sa rôznorodosť medzi nimi prehlbuje, t. j. neexistuje „typický starší človek“ (por. SZO, 2021; Bútorová a kol., 2022), a teda ani „typický SD“. Aj u SD sa kumuluje efekt diverzity životných skúseností determinovaných aj takými faktormi ako rodinná a ekonomická situácia, vzdelanie, oblasť profesionálneho pôsobenia, občianska angažovanosť či zdravotný stav.

Skupinovému prístupu k dobrovoľníctvu starších ľudí čiastočne „nahráva“ aj tzv. *teória tretieho veku*. Podľa nej, osobám „tretieho veku“ vzťahovanému k obdobiu prechodu do dôchodku do približne 75. roku, sa pripisujú spravidla atribúty dobrého zdravia a vysokej produktivity, pričom ich prítomnosť prudko klesá v tzv. „štvrtom veku“, teda u osôb starších 75-ročných (por. Bútorová a kol., 2013). To ale neznamená, že by sme mali **na individuálnej úrovni** (v rámci individuálnej životnej trajektórie) rezignovať na záujem angažovať do formálneho dobrovoľníctva aj osoby staršie ako 75-ročné. Potvrďuje to aj skúsenosť CD v Banskej Bystrici. Aj keď do nášho výskumu boli zapojené SD „tretieho veku“ (67-72 rokov, prevažne s dobrým zdravotným stavom, so schopnosťou prepravovať sa na území mesta k svojmu „klientovi“), podľa vyjadrení koordinátorky DP malo CD skúsenosti aj s osobami

vyššieho veku (79 a 80 rokov). Napokon, na individualizovanom prístupe k jednotlivým SD, vrátane zohľadňovania možných znevýhodnení, ktoré majú, stavia aj samotný Národný program aktívneho starnutia, keď nevymedzuje cieľovú skupinu programu určením hranice fyzického veku, ale prítomnosťou znevýhodnení, ktoré môžu v živote jednotlivca s vekom súvisieť (MPSVR SR, 2021).

Súčasťou individualizovaného prístupu k SD je aj poznatok súvisiaci s tzv. *potenciálne klientskou pozíciou SD* v systéme dobrovoľníckych vzťahov. Počas stretnutí expertnej skupiny na ňu opakovane poukazovala prezidentka Platformy dobrovoľníckych centier a organizácií a čiastočne odznela aj v rámci rozhovorov. Spočíva v zmene pozície SD, kedy sa pre zmenu vlastného zdravotného stavu môžu v priebehu času stať užívateľmi a užívateľkami dobrovoľníckej služby niekoho iného. K takejto „rolovej tranzícii“ v životnom cykle individuálnych SD (por. Brozmanová Gregorová, 2012) však možno pristupovať aj ako k niečomu pozitívnemu, a to v kontexte otázky **budovania zdrojov dôvery v dobrovoľníctvo** a v ľudí, ktorí ho vykonávajú. Aktérky rozhovorov opakovane poukazovali na nedôveru ľudí a neochotu vpustiť dobrovoľníkov a dobrovoľníčky do svojich domácností z obavy pred zneužitím či iným ohrozením. Z hľadiska budovania dôvery považovali preto za prínosné, ak má staršia osoba skúsenosť s vlastným výkonom dobrovoľníctva ešte pred situáciou, kedy sa stáva sama odkázaná na pomoci iných a užívateľkou dobrovoľníctva iných. V komunite sa tým rozširuje sieť dobrých príkladov a pozitívnych skúseností ľudí s dobrovoľníctvom a *reprodukuje sa vzorec dôvery* v túto prospešnú spoločenskú inštitúciu, ktorá sa má intenzívne propagovať medzi všetkými zložkami spoločnosti.

9.5 Formálne dobrovoľníctvo SD a zamestnanie

Keď sa pre účely politik podpory aktívneho starnutia v európskom priestore vyvinul v roku 2012 tzv. *Index aktívneho starnutia* (por. Zaidi, 2015), bolo to aj za účelom podpory vyššej miery rovnováhy v doceňovaní prínosu platenej a neplatenej (spoločensky prospešnej) práce starnúcich ľudí. Napriek snahe o formovanie takýchto celostných (komplexných) verejných politik sa aj v odbornej spisbe zvykne kritizovať nerovnováha v úsilí vynakladanom na podporu starších ľudí v ich rozličných životných aktivitách. Uvádza sa, že dôraz sa kladie najmä na podporu ich pokračovania v platenej práci (por. Vanhuysse, 2012; Petrová Kafková, 2019), pričom aktivity, ktoré nie sú platené, môžu byť časťou verejnosti podceňované až znevažované.

V kvantitatívnej časti štúdie (viď Tab10) sme uviedli, že podľa reprezentatívnych výskumov sa do formálneho dobrovoľníctva ľudí 55+ zapájajú predovšetkým osoby v produktívnom veku (osoby v dôchodkovom veku predstavovali v najnovšom výskume UMB len približne štvrtinu), čo sa zvykne interpretovať tzv. životným cyklom dobrovoľníka (por. Brozmanová Gregorová a kol., 2012). Tento je postavený na *komplementárnom modeli* vzťahu práce (zamestnania) a dobrovoľníctva, ktoré po strednom veku klesá. Vyjadrenia SD zapojených do nášho výskumu však korešpondovali skôr so *substitučným modelom* vzťahu práce (zamestnania) a formálneho dobrovoľníctva, nakoľko sa do neho začali zapájať až v dôchodkovom veku, keď už boli mimo formálneho trhu práce, so slabnúcimi rodinnými povinnosťami. Z ich výpovedí bolo zrejmé, že si prepojenie (komplementaritu) výkonu zamestnania a formálneho dobrovoľníctva nevedeli pre pracovné a iné zaťaženie (napr. pre povinnosti v rodine) predstaviť a zapojenie sa do

formálneho dobrovoľníctva považovali skôr za zabezpečenie kontinuity v ich aktivnosti po ukončení platenej práce či za zhodnotenie svojej životnej a pracovnej skúsenosti. Na strane druhej, spontánne uvádzali aj svoje dávnejšie aktivity, ktoré „... nezaberali až tak veľa času“ (napr. účasť v projekte Adopcia na diaľku) alebo vyjadrovali pripravenosť pomáhať (napr. pomoc spolužiakom v detstve a mladosti). Išlo o aktivity, ktoré by svojou povahou zodpovedali dobrovoľníckej práci, aj keď skôr neformálnej, ktorú, ako sme uviedli v predchádzajúcom texte, nepovažujú ľudia na Slovensku často za dobrovoľníctvo a hovoria skôr všeobecne o im vlastnej aktivnosti, zameranosti na pomoc iným (fenomén neuvedomovaného dobrovoľníctva). Zistenia indikujúce substitučný vzťah práce/zamestnania a dobrovoľníctva SD zapojených do výskumu korešpondujú so závermi Petrovej – Kafkovej (2012), Jensen & Principi (2014), že viac disponibilného voľného času starších ľudí, naplnenie záväzkov vyplývajúcich z ich rodinných vzťahov, ale aj schopnosti nadobudnuté počas života, to sú zdroje využiteľné pre širší spoločenský prospech a blaho ľudí.

Zo sociálno-politického hľadiska by zistenie, že uvedomované formálne dobrovoľníctvo sa spája predovšetkým s obdobím mimo formálneho trhu práce, nemalo znamenať, že sa informačné, propagačné a náborové aktivity majú zameriavať výlučne na osoby po ukončení platenej pracovnej kariéry (napr. cez kluby dôchodcov, denné centrá). Skôr by malo ísť o systematické prehĺbovanie pochopenia ľudí, čo všetko je integrované do pojmu „dobrovoľnícka práca“, ako ju možno flexibilne a rôznorodo vykonávať v závislosti od iných životných aktivít starnúceho človeka a aké podporné nástroje k tomu existujú. Takýmto spôsobom sa minimalizuje riziko tvorby priepastí medzi ľuďmi podľa kritérií „platený-neplatený“ či „angažovaný-neangažovaný“.

9.6 Náklady a benefity dobrovoľníctva SD

S ohľadom na skutočnosť, že ide výskumnú štúdiu zameranú na skúmanie vplyvov (dopadov) výkonu formálneho dobrovoľníctva na zdravie, sociálnu a psychickú pohodu SD – teda o dopadovú štúdiu, od počiatku fungovania expertnej skupiny bola predmetom diskusie aj otázka, či majú byť skúmané aj dopady ekonomickej povahy. Teda, či sa má pristupovať k **dobrovoľníctvu SD (aj) ako k ekonomickej kategórii**, kedy sa analyzujú náklady vynaložené na tento účel, na jednej strane, a benefity, ktoré táto spoločensky prospešná aktivita SD generuje v širšej komunitnej optike, na strane druhej (cost-benefit analýza). Takéto uvažovanie má svoj základ v neoliberalnom prístupe k oblastiam zameraným na podporu sociálneho blahobytu ľudí (por. Lazar, 2021) v snahe optimalizovať vzťah medzi nákladmi programov/opatrení a ich výstupov/efektov, najmä v situácii obmedzených verejných zdrojov.

Výskumná metodológia nebola zvolená tak, aby umožnila bližšie sa venovať predmetnej problematike z tohto uhla pohľadu, čo ale neznamená, že získané výskumné dáta neposkytli podnety aj k úvahám tohto druhu. Vyskytli sa spontánne napríklad vo vyjadreniach manažérky, ktorá počas rozhovoru formulovala v rámci vyhlíadok do budúcnosti fungovania CD potrebu strategického plánovania a transformácie DP založených na meraní dopadu, či je fungovanie centra efektívne, prínosné. Ekonomickú efektívnosť (aj keď nie priamo vyčíslenú) ilustrovala na príklade DP Klop-Klop, v rámci ktorého sa vďaka dobrovoľníctvu SD podarilo u niektorých klientov a klientok oddialiť ich umiestnenie do rezidenčného zariadenia sociálnych služieb o rok až rok a pol. Zároveň pripomenula, že SD prispievajú aj k včasnej

identifikácii zmeny životnej situácie klientov a klientok (najmä pri zhoršení ich zdravotného stavu) a k potrebe hľadania ďalšieho riešenia. Tým sa neformálne stávajú súčasťou naplňania povinnosti samosprávy vykonávať depistáž ľudí v sociálnej núdzi v ich prirodzenom prostredí (kompetencia miestnej samosprávy podľa §80 písm. r) zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách). Aj podľa spontánnych vyjadrení koordinátoriek DP, či samotných SD, zapájanie sa do formálneho dobrovoľníctva pomáha odďaľovať ich odkázanosť na pomoc iných.

Spracovanie analýzy nákladov a prínosov formálneho dobrovoľníctva SD, najmä v situácii, kedy napríklad v kontexte demografického vývoja objektívne narastá potreba financovania sociálnych a iných programov z verejných zdrojov, je možné považovať za opodstatnenú požiadavku. Aby však bola takáto analýza korektná, bolo by k nej potrebné pristupovať ako ku komplexnejšej otázke. Náklady a benefity dobrovoľníctva starších ľudí inštitucionalizované cez manažérsku a koordinačnú prácu dobrovoľníckych organizácií by sa mali analyzovať a vyhodnocovať v rámci celkových nákladov a benefitov sociálno-politických programov príslušnej samosprávy, v rámci ktorej dobrovoľnícka organizácia funguje a na území ktorej SD vykonávajú svoju dobrovoľnícku činnosť. Takýto prístup by korešpondoval so základnou premisou tejto diskusie o centrálnej pozícii komunitných potrieb, ktorých existencia legitimizuje činnosť dobrovoľníckych organizácií, a teda aj dobrovoľníckej práce SD. Uvedenú súvislosť dokumentuje vyjadrenie koordinátorky DP:

„ ... sa spája potreba ľudí, na jednej strane, a záujem zapájať tých ľudí do dobrovoľníctva, na strane druhej ... to je taká práca vlastne na dvoch frontoch. A máme aj tretiu: tým, že je tam mesto angažované, tak vlastne, aj tam musíme pracovať, aj tam musíme nastavovať ...“.
(KDP)

9.7 Komplexnosť prínosov formálneho dobrovoľníctva v reflexii aktérok

Ak by sme dôsledne vychádzali zo znenia príslušného opatrenia Národného programu aktívneho starnutia na roky 2021-2030, na základe ktorého bola pripravovaná aj táto štúdia, tak by sme sa primárne venovali problematike prínosov a vplyvov formálneho dobrovoľníctva na vybrané aspekty života SD (na ich psychickú pohodu, sociálne vzťahy či zdravie). Už pri tvorbe metodologického dizajnu štúdie, osobitne jej kvalitatívnej časti, sme však subjektívne reflexie SD týkajúce sa výstupov ich formálneho dobrovoľníctva zasadili do širšieho kontextu predpokladov ich dobrovoľníckej participácie a jej procesov.

Z hľadiska štúdia súvislostí medzi štrukturálnymi predpokladmi, procesmi a výstupmi dobrovoľníckej participácie SD nebol náhodný spôsob radenia jednotlivých diskusných blokov. Ako sme opakovane uviedli, integrujúcim prvkom diskusie je téza, že **formálne dobrovoľníctvo SD nie je samoučelná záležitosť**, ale sa realizuje (teda organizuje, koordinuje, vykonáva a vyhodnocuje) v kontexte existencie nejakej komunitnej potreby, ktorá dáva tejto aktivite zmysel, robí ju zmysluplnou. Každý ďalší diskusný blok bol zaradený ako špecifický aspekt tejto tézy.

Na základe výskumných zistení možno k **zmysluplnosti** pristupovať z dvoch hľadísk. Prvým je *sociálno-politické hľadisko*, kedy sa dobrovoľnícka práca SD inštitucionalizovaná cez činnosť dobrovoľníckych centier a organizácií a ich programov považuje za unikátnu *súčasť verejnej politiky samosprávy*, s primeraným zdrojovým krytím. Ak to tak nie je, organizácia, koordinácia a výkon dobrovoľníctva sa stávajú individuálnou záležitosťou nadšených jednotlivcov, ktorí

majú zodpovednosť za tvorbu podmienok dobrovoľníctva, jeho procesy a výstupy, bez záruky ich udržateľnosti pre všetkých, ktorí sú v ňom zaangażovaní, osobitne pre klientelu. Na riziko neudržateľnosti dobrovoľníckej služby pri nezabezpečenom systémovom financovaní a podpore upozornila v rozhovore manažérka CD, keď popisovala prežívanie klientky DP Klop-Klop, ktorá po siedmich rokoch: „... čelí najväčšiemu strachu z toho, že nás stratí“. Rovnako poukázala na zatiaľ nedostatočnú, skôr epizodickú previazanosť CD na sociálnu politiku samosprávy, dokumentovanú, okrem iného, slabým doceňovaním a oceňovaním významu dobrovoľníctva a jeho aktérov na komunitnej úrovni.

Druhým je *individualizované hľadisko*, teda hľadisko jednotlivých zainteresovaných strán (v našom prípade samotných SD, ale aj manažérky CD a koordinátoriek DP) a ich reflexií na to, ako vplyva angažovanie vo sfére dobrovoľníctva SD na ich vlastný život. Cez individualizované hľadisko sa k faktoru zmysluplnosti pridáva súvisiaci faktor dobrovoľníckej participácie SD, a tým je **reciprocita**. Jongenelis et al. (2019) interpretujú reciprocitu v dobrovoľníctve starších ľudí ako ich potrebu *cítiť sa ocenení* za to, že sa venujú prosociálnym veciam. Takýto prístup korešponduje s vybranými zisteniami nášho výskumu o nedostatočnej aktivite samosprávnych autorít pri oceňovaní dobrovoľníctva starších ľudí, na čo kriticky poukazovala najmä manažérka CD. Vo výskume sme však intenzívnejšie zaznamenali prístup k reciprocite ako k *vzájomnej výmene*. SD opakovane poukazovali na hodnotu možnosti „robiť dobro“ (doučovaním detí zo sociálne slabšieho prostredia; čítaním rozprávok deťom v materskej škôlke; podporovaním starších osamelých ľudí v ich domácnostiach; či podporou plnenia úloh verejnej knižnice pre potreby študentov a študentiek univerzity). Zároveň však zdôrazňovali, že z robenia dobra iným benefitujú aj samy (napr. tým, že ich detičky v škôlke nabíjajú pozitívnou energiou; že rozhovory s osamelými staršími ľuďmi im pripomínajú rozhovory s vlastnými rodičmi). Reciprocita v dobrovoľníckych vzťahoch medzi SD a ich klientelou tak môže podporovať „reprodukcii“ ich pôvodných rodinných vzťahov a ponúkať im emocionálnu saturáciu. Rizikovou sa stáva v prípade, že motiváciou k dobrovoľníckej aktivite je kompenzácia nevysporiadaného vzťahu k inej osobe či snaha o rýchlu náhradu za jej stratu (napr. z dôvodu úmrtia blízkej osoby).

Reciprocita v dobrovoľníctve sa netýka len vzťahov SD a ich klientov a klientok, ktorými môžu byť ako individuálne osoby (napr. deti, starší osamelí ľudia), tak organizácie a ich personálne zastúpenie (napr. vedenie materskej škôlky či učiteľky, pracovníci a pracovníčky v knižnici). Výskum preukázal prítomnosť reciprocity aj vo vzťahoch SD s vedením CD a koordinátorkami DP (pre manažérku CD sú interakcie so SD emočnou výplatou; koordinátorky DP oceňovali spoločné stretnutia). V posudzovaní prínosov dobrovoľníctva pre zapojených aktérov a aktérky tak dochádza k previazanosti jednotlivých individuálnych perspektív integrovaných predovšetkým cez posilňované sociálne kontakty, pozitívne vnímanie osobitostí, ktoré SD prinášajú do dobrovoľníctva (napr. v porovnaní s mladšími dobrovoľníkmi a dobrovoľníčkami; por. Repková, Stiehr, Weigl, 2013) a aký to má úžitok pre všetkých priamo zapojených, rovnako pre komunitu, v ktorej pôsobia. Reciprocita v zmysle vzájomnej výmeny a viacstranných benefitov posilňuje *udržateľnosť* jednotlivých dobrovoľníckych organizácií, v zmysle udržateľnosti ich cieľov, programov, aktivít a motivácií aktérov a aktérok angažovať sa v tejto oblasti.

V súlade so všetkým vyššie uvedeným je potrebné k posudzovaniu prínosov formálneho dobrovoľníctva SD potrebné pristupovať **systemovo**, v komplexe a prienikoch očakávaní, motivácií a činností realizovaných v prospech potrieb lokálnych komunit všetkými zapojenými aktérmi, nielen SD.

9.8 Implikácie zistení pre sociálnu prácu

Odbornými úvahami o previazanosti problematiky riadenia, koordinácie a výkonu dobrovoľníctva SD ako súčasti sociálnej politiky samosprávy, a zároveň niečoho, čo môže napĺňať profesijné ambície zainteresovaných aktérov, sme prirodzene dospeli k poslednému diskusnému bloku. Týka sa implikácií výskumných zistení pre sociálnu prácu. Zaradili sme ho ako posledný z dôvodu, že na prvý pohľad sa môže javiť ako téma nie priamo súvisiaca s problematikou formálneho dobrovoľníctva SD, a teda nie významná pre samotné opatrenie národného programu. K otázke implikácií výskumných zistení pre sociálnu prácu však pristupujeme predovšetkým z pohľadu **ujasnenia kompetenčných rozmedzí** medzi odbornými činnosťami vykonávanými v organizáciách verejných (najmä sociálnych) služieb a dobrovoľníckymi činnosťami (aj) SD v rámci implementácie jednotlivých DP. Ako ukážeme ďalej, predmetná otázka je dôležitá najmä v kontexte prevencie možného zneužívania dobrovoľníckej práce pre účely plnenia kompetencií samosprávy či iných subjektov verejnej správy.

V komplexe našich výskumných zistení máme za to, že manažérska práca dobrovoľníckych centier, no najmä koordinačná práca vykonávaná v rámci jednotlivých DP, spĺňa svojím obsahom charakteristiky sociálnej práce. Sprostredkovávanie vzťahov a interakcií medzi rozličnými stranami dobrovoľníckych vzťahov (centrom, SD, užívateľmi a užívateľkami ich služieb; ale aj centrom a samosprávou či centrom a inými inštitúciami, napr. zariadeniami sociálnych služieb, školami, škôlkami) je odborná činnosť, ktorá tvorí jadro sociálnej práce (por. Musil, 2017; Repková, 2018). A to ako v prípade, kedy sa k sociálnej práci pristupuje ako k významnej spoločenskej inštitúcii ponúkajúcej dôležité hodnoty, metódy a princípy uplatniteľné širším okruhom odborníkov a odborníčok, tak v prípade, keď ju vymedzujeme ako pomáhajúcu profesiu vykonávanú osobami vzdelanými v odbore Sociálna práca (por. Hubíková, Havlíková Trbola, 2021; Repková, 2024).

Širší prístup k sociálnej práci ako k spoločenskej inštitúcii však otvára otázku, či aj samotné dobrovoľníctvo SD nemožno považovať za výkon sociálnej práce, keďže SD sú cielene vedení a trénovaní k rešpektovaniu ľudských práv klientov a klientok, ku konaniu smerom k podpore ich životnej spokojnosti; keď sú vzdelávaní v témach dôležitých pre výkon dobrovoľníckej práce; alebo, keď sa im poskytuje supervízia - teda všetko to, čo sa uplatňuje v rámci podpory ľudí v pomáhajúcich profesiách. Pri hľadaní odpovede na takto formulovanú otázku sa opätovne vraciame k vybraným výsledkom kvalitatívneho výskumu, kedy najmä koordinátorky DP jednoznačne zdôrazňovali kompetenčné hranice a nezameniteľné špecifiká činností vykonávaných napr. odborným personálom sociálnych služieb či knižničných služieb, na jednej strane, a pomocnými prácami dobrovoľníkov a dobrovoľníčok pôsobiacich v týchto sektoroch, na strane druhej. Potrebu rešpektovania kompetenčných rozmedzí možno ilustrovať na systéme služieb dlhodobej starostlivosti pre odkázané osoby. Dobrovoľníci a dobrovoľníčky sa spolu s príbuznými zaraďujú v rámci tohto systému medzi tzv. neformálne opatrujúce osoby

(informal carers; por. Triantafillou, Naiditch, Repková et al., 2010; Thissen, Mach (Eds.), 2023) s osobitným a nezameniteľným postavením v tomto systéme. Aj keď sa očakáva, že sa im budú poskytovať rozličné formy verejnej podpory (koordinácia ich činnosti v rámci zvoleného programu, vzdelávanie/tréning, supervízia, úhrada sprievodných nákladov dobrovoľníckej činnosti), nemôžu nahrádzať odborné kapacity formálnych verejných služieb, ktorých kompetencie a zodpovednosti sú definované zákonom.

Na riziko možného zneužívania dobrovoľníckej práce pre účely plnenia samosprávnych povinností, najmä pri nedostatku vlastných odborných kapacít, kriticky poukázala počas posledného diskusného stretnutia expertnej skupiny jedna jej členka, keď ho označila za brzdiaci faktor systémového rozvoja dobrovoľníctva. Prax založenú na tom, že: „...keď potrebujeme niečo, zavoláme si dobrovoľníka ...“, označila ako prax postrádajúcu vlastníka procesu a tým aj nositeľa zodpovednosti za plnenie samosprávnych záväzkov. Aj preto nie je možné dobrovoľnícku prácu považovať za výkon sociálnej práce, ale ako podpornú sociálnu inštitúciu, ktorá sebe vlastným a nenahraditeľným spôsobom komplementuje odborné činnosti sociálnych pracovníkov a pracovníčok, prípadne iného pomáhajúceho odborného personálu.

10 Závery a sociálno-politické implikácie (odporúčania)

Na základe realizovaného výskumu formulujeme niekoľko sumarizačných **odborných záverov**, ktoré ponúkame ako **implikácie** pre rozhodovanie, akým spôsobom propagovať a podporovať formálne dobrovoľníctvo starších ľudí ako nástroj ich aktívneho starnutia; ako k tomu využívať nástroje podpory občianskej spoločnosti, programy a opatrenia sociálnej politiky na rozličných úrovniach, či nové projektové zámery. Aj keď závery vzťahujeme k SD, možno ich považovať za širšie uplatniteľné aj vo vzťahu k ostatným osobám formálneho dobrovoľníctva:

- formálne dobrovoľníctvo starších ľudí predstavuje významný *inštitucionalizovaný systém* založený na existencii potrieb lokálnych komunít (ich členov a členiek, rodín, skupín a celých komunít);
- formálne dobrovoľníctvo starších ľudí je *súčasťou politiky podpory sociálnej inklúzie* a nástrojom jej realizácie vo vzťahu ku všetkým aktérom, ktorí sú v ňom angažovaní; žiaden článok a aspekt tohto systému by nemal priamo či nepriamo viesť k sociálnej exklúzii žiadneho z týchto aktérov;
- keďže základom legitimity tohto systému sú potreby ľudí, formálne dobrovoľníctvo starších osôb by malo byť *súčasťou sociálnej politiky samosprávy*, na území ktorej je organizované; mala by byť zabezpečená plnohodnotná participácia a spoluzodpovednosť aktérov tohto systému na samosprávnom sociálnom plánovaní a realizácii sociálnych plánov a programov; zároveň, mali by byť nastavené a uplatňované také mechanizmy zdrojovej podpory tohto systému (finančnej, organizačnej, inej), ktoré vytvoria podmienky pre jeho fungovanie a udržateľnosť (pretože skutočnosť, že dobrovoľnícka práca nie je odmeňovaná, neznamená, že jej riadenie, organizácia, výkon, vyhodnocovanie a adaptácia na zmeny „nič nestoja“);

- formálne dobrovoľníctvo starších ľudí je *organizovaná činnosť* riadená cez rozličné sociálne subjekty, osobitne cez dobrovoľnícke centrá a koordinovaná prostredníctvom dobrovoľníckych programov, v rámci ktorých sa harmonizuje dopyt po dobrovoľníctve a dobrovoľnícka ponuka a prakticky sa realizuje výkon dobrovoľníckych aktivít starších ľudí;
- pre využitie riadiaceho a koordinačného potenciálu dobrovoľníckych centier a sociálno-výkonového potenciálu samotných SD v prospech cieľových skupín ich podpory a pomoci je nevyhnutné *budovanie dôvery* všetkých spoločenských zložiek v dobrovoľníctvo ako pomáhajúcu sociálnu inštitúciu (tvorcov politik na rozličných úrovniach, samosprávnych lídrov, iných inštitúcií verejných služieb, potenciálnych SD, ich rodín, ale aj užívateľov a užívateľiek dobrovoľníckych služieb a ich rodín);
- dobrovoľnícka aktivita SD *stavia na hodnotách a princípoch sociálnej práce* (ako sociálnej inštitúcie), ale nemožno ju považovať za priamy výkon sociálnej práce ako profesie v súlade s jej profesijnými štandardmi;
- dobrovoľnícka aktivita SD je (by mala byť) *komplementárna* k odborným činnostiam personálu verejných služieb, nemá ich nahrádzať (odvolávaním sa na nedostatok personálu a finančných zdrojov pre napĺňanie úloh samosprávy ustanovených zákonom, alebo na to, že SD sú vzdelávaní/trénovaní pre výkon dobrovoľníctva, poskytuje sa im supervízia a priebežná podpora, a teda, že nejde z ich strany o laický výkon pomoci);
- *prínosom* formálneho dobrovoľníctva v reflexii samotných SD je posilňovanie ich sociálnych kompetencií, v súčasnosti aj niektorých IKT zručností, saturácia ich potreby nezištne iným pomáhať, budovať a rozširovať svoje sociálne kontakty a tým preventovať nepriaznivé aspekty vlastného starnutia, vrátane budúcej odkázanosti na pomoc inej osoby;
- udržateľné dobrovoľníctvo starších ľudí stavia na princípoch *zmysluplnosti a reciprocity prínosov pre všetkých*, je založené na *sociálnej výmene aktérov*;
- s ohľadom na rôznorodosť sociálnych potrieb ľudí, zároveň na rôznorodosť motivácií a predpokladov starších ľudí dobrovoľnícky sa angažovať (netvorí homogénnu skupinu), je nevyhnutná *rôznorodosť dobrovoľníckych príležitostí a ponúk* (napr. rôznorodé cieľové skupiny; rôznorodé oblasti dobrovoľníckeho angažovania; intrageneračné – intergeneračné dobrovoľníctvo; krátkodobé – dlhodobé dobrovoľníctvo), čo zvyšuje predpoklady pre implementáciu tzv. inkluzívneho dobrovoľníctva.

Do úplného záveru zaraďuje vyjadrenie koordinátorky DP:

„... že to môže byť prínosné do veľmi vysokého veku ... že starý človek nie je pre spoločnosť okrajová skupina, že toho treba odložiť, ale môže byť ešte veľkým prínosom“. (KDP)

Literatúra

- Anderson, N. D., Damianakis, T., Kröger, E., Wagner, L. M., Dawson, D. R., Binns, M. A., Bernstein, S., Caspi, E., & Cook, S. L.; BRAVO Team. (2014). The benefits associated with volunteering among seniors: A critical review and recommendations for future research. In: *Psychological Bulletin*, 140(6), 1505–1533. <https://doi.org/10.1037/a0037610>
- Bere, I., Frimmerová, A., Racolta, N. Ch., Kamenko, J. (2017). *Podporujeme inklúziu v dobrovoľníctve*. Bratislava: Platforma dobrovoľníckych centier a organizácií. Dostupné z: http://old.dobrovolnickecentra.sk/subory/CIVCIL/publikacia_SK_WEB.pdf
- Benson, Sladen, Liles et al. (2019). Personal Wellbeing Score (PWS) - a short version of ONS4: development and validation in social prescribing. *BMJ Open Quality*. doi:10.1136/bmjopen-2018-000394
- Broznanová Gregorová, A. et al. (2012). *Dobrovoľníctvo na Slovensku – výskumné reflexie*. Bratislava: luventa. Dostupné z: https://www.dobrovolnickecentra.sk/images/stories/files/15_monografia_vyskum_dobrovo_lnictva_final_web.pdf
- Bútorová, Z. a kol. (2022). *Starší ľudia medzi nami. Kde sme, kam smerujeme*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- Bútorová, Z. a kol. (2013). *Štvrtý rozmer tretieho veku. Desať kapitol o aktívnom starnutí*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- Cao, Q., Dabelko-Schoeny, H. I., White, K., Maleku, A., & Sheldon, M. (2021). I wanna help, but my hands can be a little tied: The challenges and benefits of formal volunteering among low-income diverse older adults. In: *Journal of Gerontological Social Work*, 64(4), 388–404. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/01634372.2021.1897723>
- Centrum dobrovoľníctva. Dostupné z: <https://www.centrumdobrovolnictva.sk/>
- Connolly, S., & O’Shea, E. (2015). The perceived benefits of participating in voluntary activities among older people: Do they differ by volunteer characteristics? In: *Activities, Adaptation & Aging*, 39(2), 95–108. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/01924788.2015.1024075>
- Dictionary.com (2021). *The Language Of Ageism: Understanding How We Talk About Older People*. Dostupné z: [Glossary Of Ageism Terms | Dictionary.com](https://www.dictionary.com/glossary/ageism-terms)
- Donabedian, A. 1988. The quality of care: How can it be assessed? In: *JAMA*. 260 (12), s. 1743–1748.
- Gedviliene, G., & Karasevičiute, S. (2013). *Senior adults’ participation in volunteering: Research study*. Vytauta Magnus University Publishing House.
- Gil-Lacruz, A., Gil-Lacruz, M., & Saz-Gil, M. I. (2020). Socially active aging and self-reported health: Building a sustainable solidarity ecosystem. In: *Sustainability*, 12(7), 2665. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/su12072665>

- Hansen, T., Aartsen, M., Slagsvold, B., & Deindl, C. (2018). *Dynamics of volunteering and life satisfaction in midlife and old age: Findings from 12 European countries*. In: *Social Sciences*, 7(5), 78. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/socsci7050078>
- Haski-Leventhal, D. (2009). Altruism and volunteerism: The perceptions of altruism in four disciplines and their impact on the study of volunteerism. In: *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 39(3), 271–299. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.2009.00405.x>
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum*. Základní metody a aplikace. Praha: Portál.
- Hlebec, V., Mrzel, M. (2012). Metodološke dileme in njihove rešitve v raziskovalnej načrtu z zaporedno uporabo kvantitativnih in kvalitativnih metod. In: *Teoria in Praksa*, 49 (2): 245-263.
- Holczerová, V., & Dvořáčková, D. (2013). *Volnočasové aktivity pro seniory*. Grada Publishing.
- Howell, N. M. (2010). Volunteering in later life: Research frontiers. In: *The Journals of Gerontology: Series B*, 65(4), 461–469. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/geronb/gbq024>
- Hubíková, O., Havlíková, J., Trbola, R. (2021). Cíle sociální práce v kontextu jejího slabého ukotvení. In: *Sociální práce/Sociálna práca*, Vol. 21, No. 5, s. 5-21.
- IVPR (2024). Kontrakt medzi MPSVR SR a IVPR na rok 2024. Dostupné z: https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2024/01/IVPR_KONTRAKT_2024.pdf
- Jensen, P. H., Principi, A. (2014). *Active ageing: Voluntary work by older people in Europe*. Bristol University Press. Dostupné z: <https://muse.jhu.edu/book/79744>
- Jongenelis, M. I., Dana, L. M., Warburton, J., Jackson, B., Newton, R. U., Talati, Z., & Pettigrew, S. (2019). Factors associated with formal volunteering among retirees. In: *European Journal of Ageing*, 17(2), 229–239. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10433-019-00539-5>
- Lazar, P. (2021). Důsledky neoliberalizace pro sociální práci. In: *Sociální práce/Sociálna práca*, Vol. 21, č. 3, s. 89-106.
- Mesto Banská Bystrica (2020). *Komunitný plán sociálnych služieb mesta Banská Bystrica na roky 2022-2027. Akčný plán na rok 2025*. Dostupné z: <https://cdn.banskabystrica.sk/2024/11/KPSS-Akcny-plan-2025-uznesenie-MsZ.pdf>
- McDonald, T. W., Chown, E. L., Tabb, J. E., Schaeffer, A. K., & Howard, E. K. M. (2013). The impact of volunteering on seniors' health and quality of life: An assessment of the retired and senior volunteer program. In: *Psychology*, 4(3A), 283–290. Dostupné z: <https://doi.org/10.4236/psych.2013.43A042>
- MPSVR SR (2021). *Národný program aktívneho starnutia na roky 2021-2030 (konsolidované znenie)*. Dostupné z: https://www.employment.gov.sk/files/sk/uvodna-stranka/aktivne-starnutie/narodny-program-aktivneho-starnutia/npas-2021-2030_konsolidovane-znenie_po-aktualizacia-za-roky-2021-2022.pdf
- Musil, L. (2017). *Okolnosti postmoderní institucionalizace sociální práce v kontextu sociálních služeb* (Rukopis). Brno: FSS MU.

MV SR (2022). *Akčný plán Konceptie rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku na roky 2022 – 2026*. Dostupné z: [AP KROS 2022-2026.pdf](#)

Nutley, S.M., Walter, I., Davies, H.T.O. (2007). *Using evidence. How research can inform public services*. Bristol: The Policy Press University of Bristol. ISBN 978-1861346643.

SZO (2021). *UN Decade on healthy ageing 2021-2030*. Dostupné z: <https://www.who.int/initiatives/decade-of-healthy-ageing>

Petrová Kafková, M. (2019). Preference aktívneho životného štýlu v kontextu veku a míry ekonomického, sociálneho a kultúrneho kapitálu. In: *Sociológia*, Vol. 51, č. 2, s. 198-218.

Petrová Kafková, M. (2012): Dobrovoľníctví seniorů jako součást aktivního stárnutí. In: *Sociológia*. Vol. 44, č. 2, s. 212-232.

Repková, K. (2024). *Involving Users in the Evaluation of Social Services. Challenges from Social Work Perspective*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny.

Repková, K. (2018). *Sociálna práca v sociálnych službách*. Bratislava: IVPR. Dostupné z: https://ivpr.gov.sk/wp-content/uploads/2020/04/sp_v_soc_sluzbach.pdf

Repková, K. (2012). Dobrovoľníctvo v sektore dlhodobej starostlivosti a aktívne starnutie. In: *Sociológia*, 44(4), 451–475.

Repková, K., Stiehr, K., Weigl, B. (2013). Volunteering in Long-Term Care for Older People: The Potential for Social Innovation. In: Leichsenring, K., Billings, J., Nies, H. (Eds.). *Long-Term Care in Europe. Improving Policy and Practice*. London: PLAGRAVE MACMILLAN, pp. 232-251.

Shaw, I., Holland, S. (2014). *Doing Qualitative Research in Social Work*. London: SAGE.

Stake, R.E. (1995). The Art of case study research. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/273635929_The_Art_of_Case_Study_Research_by_Robert_Stake_1995

SZO (2020). *Ageing: Healthy ageing and functional ability*. Dostupné z: <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/healthy-ageing-and-functional-ability>

SZO (2002). *Active Ageing: A Policy Framework*. Dostupné z: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67215/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf;jsessionid=7B610AF8E6C18F8E12C98F7674AE21F4?sequence=1

Thissen, Mach (Eds.) (2023). *The European care strategy. A chance to ensure inclusive care for all*. Brussels: The Foundation for European Progressive Studies & the Friedrich-Ebert Stiftung. Dostupné z: [FEPS-FES_Care-Strategy-Policy-Study-web-PP.pdf](#)

Triantafyllou, J., Naiditch, M., Repková, K. et al. (2010). *Informal care in long-term care system*. Athens/Vienna: project INTERLINKS.

UNECE. *Active ageing Index*. Dostupné z: https://unece.org/DAM/pau/age/Active_Ageing_Index/AAI_leaflet.pdf

VANHUYSSSE, P. (2012). *Active aging from a life course perspective: a review of academic literature*. UNECE Grant No: ECE/GC/2012/003.

ZAIDI, A. (2015). *Active Ageing Index. A legacy of the 2012 European Year of Active Ageing and Solidarity between Generations*. Policy brief April 2015. Vienna: ECSWPR. Dostupné z: <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/EuropeanCenter-04-2015.pdf>

Metodika inštrumentálnej prípadovej štúdie

Základné charakteristiky IPŠ

- Pre účely kvalitatívneho výskumu a spracovania IPŠ sa vybralo *Centrum dobrovoľníctva v Banskej Bystrici* (ďalej len „CD BB“), ktoré má bohatú skúsenosť s dobrovoľníckymi programami pre SD, a teda môže ponúknuť relevantné informácie a podklady pre propagáciu formálneho dobrovoľníctva SD v širšom (nadregionálnom) kontexte, v súlade s cieľovým zameraním predmetného opatrenia NPAS;
- Pre účely prípravy IPŠ sa v CD BB realizuje séria pološtruktúrovaných rozhovorov s manažérom/rkou CD, koordinátormi/rkami troch dobrovoľníckych programov, a zástupcami/kyňami SD angažovaných v troch dobrovoľníckych programoch, ktoré CD BB realizuje, so zameraním na rozličné cieľové skupiny;
- Pološtruktúrované rozhovory sa realizujú osobitne:
 - s manažérom/rkou CD BB;
 - s koordinátorom/rkou každého vybraného dobrovoľníckeho programu (ďalej len „DP“)²⁰;
 - individuálne s tromi vybranými SD, po jednom pre každý dobrovoľnícky program;
- V rámci ambície zabezpečiť variabilitu SD podľa pohlavia či veku sa zohľadňuje reálna situácia v CD.

Rámcové procesné otázky

- Poverená osoba expertnej skupiny kontaktuje manažment CD BB s požiadavkou o možnosť realizácie pološtruktúrovaných rozhovorov; predbežne vysvetlí kontext, cieľ výskumu, formu realizácie, zásady eticky korektného výskumu; požiada a dohodne rozhovor; ďalej požiada o výber troch DP a v rámci nich možnosť kontaktovať koordinátorov/rky DP a troch SD (za každý DP jedného/jednu) pre účely realizácie individuálnych rozhovorov;
- Na úvod rozhovorov sa vždy zabezpečí naplnenie etických aspektov výskumu: vysvetlí sa zúčastneným osobám cieľ výskumu, zameranie rozhovoru, spôsob jeho realizácie, dohodne sa spôsob komunikácie a zaznamenávania, zabezpečia sa písomné informované súhlasy;
- Po realizácii rozhovorov sa vykoná ich ďalšie spracovanie pre účely výskumu.

Rámcové oblasti (domény) pre rozhovor s manažérom/rkou CD BB

Z pohľadu skúmania vplyvov dobrovoľníctva na život SD je rozhovor zameraný najmä na oblasť externých **štruktúr**. Týka sa ale aj procesov a vplyvov popisovaných z perspektívy vedenia CD BB:

²⁰ Rozhovory s vedením (manažérom/rkou) CD BB a koordinátormi/kami jednotlivých DP sa organizujú flexibilne podľa toho, či má každý DP osobitnú osobu pre riadenie a koordináciu.

- kontext vzniku a fungovania CD BB; profil, programy, cieľové skupiny;
- spôsob zabezpečovania rovnováhy medzi dopytom a ponukou dobrovoľníctva starších ľudí v kontexte potrieb komunity a preferencie SD z hľadiska zamerania dobrovoľníckych programov (o čo je najviac záujem, o čo menej);
- facilitátory dobrovoľníctva starších ľudí na základe skúseností („čo funguje“);
- spôsoby a nástroje oslovovania SD k spolupráci a zabezpečovanie dostupnosti dobrovoľníckych príležitostí pre všetkých (napr. aj pre staršie osoby so slabším ekonomickým statusom, s ťažšou dostupnosťou k informáciám, osobám vo väčších mestách preferujúcich skôr individualistický životný štýl);
- využívanie potenciálu aktívnych SD na aktivizovanie zatiaľ nezapojených starších osôb;
- organizovanie medzigeneračných a intrageneračných dobrovoľníckych programov (skúsenosti, na čo sú, resp. by mali byť zamerané, spolupráca s univerzitami, prípadne inými organizáciami);
- organizačné aktivity na zvyšovanie prestíže vlastnej organizácie a SD v komunite a „dobrého mena“ dobrovoľníctva v spoločnosti;
- inhibítory dobrovoľníckej organizácie a práce (napr. plánovanie prostriedkov na úhradu nákladov súvisiacich s výkonom dobrovoľníctva starších ľudí);
- nástroje na zabezpečovanie, resp. zvyšovanie a vyhodnocovanie kvality dobrovoľníckej činnosti SD;
- plány do budúcnosti;
- prínos organizácie dobrovoľníckych programov pre manažéra/rku (čo im dáva táto činnosť pre ich vlastný život);
- iné, dôležité podľa uváženia manažéra/rky.

Rámcové oblasti (domény) pre rozhovor s koordinátorom/rkou konkrétneho DP

Z pohľadu skúmania vplyvov dobrovoľníctva na život SD je rozhovor zameraný najmä na oblasť **procesov**. Týka sa ale aj externých štruktúr a vplyvov popisovaných z perspektívy koordinácie konkrétneho dobrovoľníckeho programu:

- kontext vzniku a fungovania konkrétneho DP;
- facilitátory dobrovoľníctva starších ľudí v danom DP na základe skúseností („čo funguje“);
- spôsoby a nástroje oslovovania SD k spolupráci v danom DP a zabezpečovanie dostupnosti dobrovoľníckych príležitostí v danej oblasti pre všetkých;
- využívanie potenciálu aktívnych SD na aktivizovanie zatiaľ nezapojených starších osôb pre daný, prípadne iný DP;
- spolupráca s univerzitami, prípadne inými organizáciami;
- organizačné aktivity na zvyšovanie prestíže SD a daného DP v komunite a „dobrého mena“ dobrovoľníctva v spoločnosti;

- inhibítory dobrovoľníckej organizácie a práce v danom DP;
- nástroje na zabezpečovanie, resp. zvyšovanie a vyhodnocovanie kvality dobrovoľníckej činnosti SD v danom DP;
- spolupráca daného DP s iným/mi DP organizovaným/mi v CD BB;
- plány do budúcnosti;
- prínos organizácie DP pre koordinátora/rku (čo im dáva táto činnosť pre ich vlastný život);
- iné, dôležité podľa uváženia koordinátora/rky.

Rámcové oblasti (domény) pre individuálne rozhovory s SD:

Z pohľadu skúmania vplyvov dobrovoľníctva na život SD je rozhovor zameraný najmä na oblasť jeho **výstupov**. Zachytáva ale aj otázky interných štruktúr (životný štýl a nastavenie DS) a procesov popisovaných z perspektívy SD:

- život/životný štýl/trávenie voľného času pred zapojením sa do organizovaného dobrovoľníctva;
- faktory rozhodujúce pre zapojenie sa (celkovo), osobitne zapojenia sa do konkrétneho DP (na základe čoho sa zapojili, čo ich presvedčilo),
- zdroje a spôsoby získavania informácií dôležitých pre zapojenie sa (dôležité „spojky“);
- dĺžka pôsobenia v dobrovoľníctve; potreby zosúladovania medzi tým, čo SD ponúka a čo je potrebné (čo organizácia očakáva, čo je potrebné pre komunitu, ponuka určitej flexibility medzi oblasťami dobrovoľníctva a DP);
- čo sa SD na dobrovoľníctve a konkrétnom DP páči; aký cíti prínos pre svoj život (či a ako sa zmenil jeho/jej život v súvislosti s dobrovoľníctvom);
- čo od výkonu dobrovoľníctva očakáva v ďalšom období;
- čo by sa mohlo zlepšiť z hľadiska podmienok pre dobrovoľnícku prácu;
- či a ako by mohol/hla pomôcť vtiahnuť do dobrovoľníctva ďalších starších ľudí;
- iné, dôležité podľa uváženia dopytovanej osoby